

Liberal Arts and Sciences

Interdisciplinaire scriptie

LA3V110035 - 5 februari 2021

GOUDEN BERGEN IN SIERRA LEONE

Interdisciplinaire inzichten voor grootschalige
landacquisitieprojecten in ontwikkelingslanden uit de
casestudy van Addax BioEnergy in Sierra Leone

Ontwikkelingsgeografie

Djoeke Beerda - 6207782

Vakreferent: Murtah Shannon

Filosofie

Jette Mes - 6271715

Vakreferent: Martin Blaakman

Antropologie

Jona Boeijink - 6243568

Vakreferent: Nikkie Wiegink

Duurzaam Ondernemen en Innovatie

Jade Loos - 6365612

Vakreferent: Nick Verkade

Onder begeleiding van Florentine Sterk

Samenvatting

Grootschalige landacquisitie, waarbij bedrijven of overheden land aankopen in (veelal) ontwikkelingslanden, is in de steeds verder globaliserende wereld door een combinatie van factoren toegenomen. Ondanks dat grootschalige landacquisitie potentieel bijdraagt aan ontwikkeling, blijkt dat er in veel gevallen negatieve gevolgen voor de lokale bevolking mee gepaard gaan. Het doel van dit onderzoek is om interdisciplinaire inzichten te vormen over grootschalige landacquisitie in ontwikkelingslanden. Om tot algemene inzichten te komen is naar de casus van Addax BioEnergy Sierra Leone gekeken waarin de discrepantie tussen potentie en negatieve gevolgen ook naar voren komt.

Voor het formuleren van deze inzichten is een interdisciplinair onderzoek uitgevoerd, waarbij vanuit verschillende disciplines inzichten zijn gegeven over de casus en die vervolgens geïntegreerd zijn. Ten eerste heeft duurzaam ondernemen & innovatie de plannen van ABSL geanalyseerd in relatie tot duurzame ontwikkeling en de SDG's. Ontwikkelingsgeografie heeft de gevolgen op menselijk niveau onderzocht en heeft zich gefocust op de potentiële inzichten die het translocal perspective kunnen bieden. Vanuit de antropologie is gekeken naar de ervaringen van de lokale bevolking en hoe ongelijkheidsdynamieken hier een rol in spelen. Tot slot is vanuit een filosofisch perspectief gekeken naar de rol van participatierechten in de totstandkoming van grootschalige landacquisitie.

Uit dit onderzoek is ten eerste gebleken dat er veel negatieve effecten voor de lokale bevolking optreden bij de casus. Hoewel deze casusspecifiek zijn, dienen bedrijven hier aandacht aan te besteden en onderzoek te blijven doen. Het tweede inzicht is dat goede plannen geen garantie vormen voor succesvolle uitkomsten. Deze discrepantie kan door het vergroten van participatie van de lokale bevolking gedeeltelijk overwonnen worden. Een aanvullend inzicht is dat gemeenschappen een bepaalde mate van onafhankelijkheid moeten behouden, zodat zij zelfredzaam zijn wanneer onvoorziene omstandigheden optreden omdat de voorzieningen van het bedrijf wegvallen. Het betreffende bedrijf moet hier verantwoordelijkheid voor dragen.

Concluderend blijkt dat om de ontwikkelingspotentie in toekomstige grootschalige landacquisities tot uiting te laten komen, participatie van lokale inwoners centraal dient te staan. Vervolgonderzoek zou zich kunnen richten op hoe deze participatie het best gerealiseerd kan worden in de plannen en het proces.

Voorwoord

Voor u ligt de interdisciplinaire LAS-scriptie ‘Gouden bergen in Sierra Leone’ van Jette Mes, Jona Boeijink, Jade Loos en Djoeke Beerda. Voor het schrijven van deze scriptie moesten niet alleen disciplinaire verschillen, maar ook praktische obstakels overbrugd worden. De wereldwijde pandemie en bijbehorende maatregelen hebben het proces van het schrijven van deze scriptie niet altijd makkelijk gemaakt. Het online onderwijs en het gebrek aan persoonlijke interactie maken een interdisciplinaire onderzoeks aanpak niet gemakkelijker, desondanks vonden wij elkaar in onze gedeelde interesse in ontwikkelingsvraagstukken. Deze gedeelde interesses en onze disciplinaire vaardigheden brachten ons bij het fenomeen *landgrabbing* en de behoefte aan een specifieke casus leidde tot het onderzoek naar Addax BioEnergy in Sierra Leone.

Wat ons hier het meeste in aansprak is de discrepantie tussen enerzijds de ogenschijnlijk grote ontwikkelingspotentie en anderzijds de in de praktijk negatief gerealiseerde uitkomsten. Dat de Nederlandse Ontwikkelingsbank het project van Addax BioEnergy in Sierra Leone heeft gesubsidieerd trok onze aandacht naar dit specifieke project.

De term *landgrabbing* hebben we al snel achter ons gelaten in de ambitie dit onderzoek zo neutraal mogelijk in te gaan. Ondanks dat de vele negatieve berichtgeving over grootschalige landacquisitie aanleiding zijn voor dit onderzoek, hebben we altijd de ruimte voor de positieve aspecten willen behouden.

Onderzoek naar de beschikbare literatuur liet al snel zien dat er al veel onderzoeksverslagen gepubliceerd zijn, in onze optiek ontbrak er echter nog onderzoek dat de bestaande resultaten vanuit verschillende oogpunten analyseert en integreert. We hopen met deze scriptie bij te dragen aan het vormen van deze *more comprehensive understanding* over grootschalige landacquisitie in ontwikkelingslanden. Het zou een mooie maar overmoedige ambitie zijn in de omvang van deze scriptie en de duur van deze cursus dit internationale probleem op te lossen, dat was dan ook nooit de insteek. Wel hebben we geprobeerd disciplinair overschrijdende inzichten te verkrijgen uit de casus in Sierra Leone, die handvatten kunnen bieden voor het succesvol verloop van toekomstige grootschalige landacquisities. Daarnaast geloven wij dat deze scriptie naast de interdisciplinaire inzichten er ook in slaagt het belang van interdisciplinair onderzoek te illustreren en onderschrijven.

Onverwachts kreeg ons scriptieonderwerp vlak voor de deadline relevante media aandacht. Shell Nigeria is door het Haagse gerechtshof op 28 januari 2021 na 13 jaar aansprakelijk gesteld voor olielekkages in dit Afrikaanse land. We delen de blijdschap van de Nigeriaanse boer Oguru na het horen van deze uitspraak. De praktijken van Shell doen ons in verschillende opzichten aan de bedrijfsvoering van ABSL denken, ook deze casus vormt een voorbeeld van de invloed van multinationals op lokale gemeenschappen. We hopen van harte voor de boeren in Sierra Leone en overal elders ter wereld, dat deze uitspraak het begin is van meer verantwoordelijkheid door multinationals in grootschalige landacquisitie.

Bij dezen willen we graag onze LAS-begeleider Florentine Sterk bedanken voor de altijd behulpzame feedback en fijne begeleiding. Ook willen we onze vakreferenten Nick Verkade, Murta Shannon, Nikkie Wiegink en Martin Blaakman bedanken voor hun feedback en waardevolle inzichten.

Met veel plezier geschreven,

Jette Mes, Jona Boeijink, Jade Loos en Djoeke Beerda

5 februari 2021, Utrecht

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
Voorwoord	2
Inhoudsopgave	4
Inleiding	6
Interdisciplinaire verantwoording	7
Casusbeschrijving	9
Hoofdstuk 1. Duurzaam ondernemen en innovatie	13
1.1 Inleiding	13
1.2 Theoretisch Kader	14
1.3 Methode	15
1.4 Duurzaamheidsanalyse van Addax BioEnergy in Sierra Leone	16
1.5 Conclusie	27
1.6 Discussie	28
Hoofdstuk 2. Ontwikkelingsgeografie	29
2.1 Inleiding	29
2.2 Theoretisch kader	30
2.3 Aanvullende beschrijving ABSL	32
2.4 Bevindingen	32
2.5 Conclusie	39
Hoofdstuk 3. Antropologie	40
3.1 De situatie voor ABSL en de recente geschiedenis van Sierra Leone	41
3.2 Geschiedenis van land in Sierra Leone: betekenis, eigendom en gebruik	43
3.3 Verwachtingen en teleurstelling onder de lokale bevolking bij ABSL	46
3.4 Conclusie	48
Hoofdstuk 4. Filosofie	50
4.1 Het recht op politieke participatie	51
4.2 Republikeinse vrijheid	53
4.3 Republikeinse vrijheid en participatierecht	55

4.4 Participatierecht in Sierra Leone	56
4.5 Conclusie	59
Hoofdstuk 5. Integratie	61
5.1 Disciplinaire inzichten	61
5.2 Conflicten	62
Hoofdstuk 6. More Comprehensive Understanding	78
Hoofdstuk 7. Discussie	79
Bibliografie	80
Inleiding	80
Casusbeschrijving	81
DO&I	83
Ontwikkelingsgeografie	86
Antropologie	90
Filosofie	92
Integratie	95
Bijlage 1: Documentanalyse voor Duurzaamheidsanalyse van Addax BioEnergy in Sierra Leone	96

Inleiding

“We gaven ons land weg in de hoop dat onze kinderen een betere toekomst zouden krijgen. Addax had ons beloofd dat ze naar school zouden gaan en een vak konden leren en niet meer op het land zouden hoeven werken,” aldus Koroma, inwoner van Tonka (Vos, 2018).

In 2008 verpachtten ruim zestig dorpen in Sierra Leone hun land aan het Zwitserse Addax BioEnergy (ABSL) met de belofte op banen, nieuwe wegen, landbouw trainingen en scholen (Vos, 2018). Deze grond wordt gebruikt voor een grootschalige landacquisitie project, waarbij bio-ethanol, bestemd voor de Europese markt, geproduceerd wordt uit suikerriet (African Development Bank, 2011). Deze casus zal onder ‘casusbeschrijving’ (p. 9) verder uitgewerkt worden.¹

Grootschalige landacquisitie is een breed begrip waar alle vormen van aankoop of huur van land door bedrijven of overheden in het buitenland onder vallen. Dit kan zijn ten behoeve van het verbouwen van plantgewassen, maar ook voor het winnen van grondstoffen of voor de aanleg van natuurreservaten. Een andere term voor grootschalige landacquisitie is *land grabbing*. Gezien de negatieve connotatie aan het woord *grab* – hetgeen op voorhand impliceert dat het land afgepakt wordt – is er in dit onderzoek gekozen voor de neutralere term landacquisitie. In de steeds verder globaliserende wereld, waarbij op veel plekken de bevolkingsdichtheid groeit, is de acquisitie van land elders steeds populairder. Een dataset uit 2016 documenteerde dat er 491 grootschalige landacquisities plaatsvonden in de afgelopen 10 jaar (Grain, 2016). Het totale oppervlakte van deze landacquisities was 30 miljoen hectare, 7,3 keer het oppervlakte van Nederland, en was verdeeld over 78 landen (Grain, 2016).

Maar niet alleen het gebrek aan ruimte is een reden voor deze toenemende landacquisitie in ontwikkelingslanden. Er is de afgelopen jaren ook een groeiende interesse in dergelijke buitenlandse investeringen als ondersteuning voor het behalen van ontwikkelingsdoelstellingen, omdat het buitenlandse kapitaal zorgt voor nieuwe banen, infrastructuur en opleidingsmogelijkheden (Fielding et al., 2015).

---

¹ Er is voor deze casus gekozen op basis van de grote aantallen en veelzijdige beschikbare bronnen en onderzoeksrapporten.

Grootschalige landacquisitie heeft ondanks de positieve potentie in veel gevallen een negatief effect op de lokale bevolking in (veelal) ontwikkelingslanden (ActionAid, 2013). Er wordt door critici zelfs gesproken van een vorm van neo-kolonisatie (Roudart & Mazoyer, 2016). Ook in de casus van ABSL werd al snel na het verschijnen van de projectplannen vanuit verschillende hoeken kritiek geuit op de gevolgen die dit project zou hebben voor de lokale bevolking (ActionAid, 2016; Wåhlin, 2017). Achteraf blijkt uit een aantal rapporten dat de gevolgen van dit project inderdaad in veel gevallen nadelig zijn geweest (Anane & Abiwu, 2011; SilNoRF & Bread for all, 2020). We geloven dat onderzoek naar deze specifieke casus inzichten biedt in andere grootschalige landacquisitieprojecten in ontwikkelingslanden gezien de gelijkennis in lokale problematiek, desondanks zal ieder project individueel beoordeeld moeten worden en in lokale context moet worden geplaatst.

De discrepantie tussen de positieve potentie en de negatieve gevolgen geven aanleiding voor een onderzoek naar de vraag: *welke inzichten geeft het project van Addax BioEnergy in Sierra Leone over grootschalige landacquisitie in ontwikkelingslanden?*

Interdisciplinaire verantwoording

De maatschappelijke relevantie van dit onderzoek blijkt uit het feit dat grootschalige landacquisitie niet alleen in Sierra Leone, maar een mondiaal terugkerend fenomeen is waarbij vaak onvoldoende rekening gehouden wordt met de lokale belangen (Anane & Abiwu, 2011; Casey, Glennerster, & Miguel, 2011; SilNoRF & Bread for all, 2020). Tegelijkertijd wordt juist deze vorm van ontwikkelingshulp als veelbelovend en potentieel noodzakelijk gezien (Fielding et al., 2015). Het feit dat deze landacquisitie zowel als een potentiële oplossing als een potentieel probleem gezien kan worden, geeft duidelijk blijk van de complexe aard. De grote discrepantie tussen de potentie, realisatie en uitkomsten van dit type projecten, maakt dat het belangrijk is om deze vraag vanuit verschillende disciplines te belichten. Dit vormt daarmee aanleiding voor een interdisciplinaire onderzoeks aanpak volgens de methode van Repko en Szostak uit het boek *Interdisciplinary Research: process and theory* (2017).

Het vraagstuk zal benaderd worden door middel van inzichten verkregen uit literatuuronderzoek binnen de disciplines; duurzaam ondernemen en innovatie (DO&I), ontwikkelingsgeografie, antropologie en filosofie. Deze disciplines focussen op verschillende aspecten van deze casus. Zodoende kunnen deze disciplines diverse doch complementaire inzichten bieden en bijdragen aan het beantwoorden van de

gestelde onderzoeksvraag. In navolging van Repko en Szostak (2017) zal dit interdisciplinaire onderzoek beginnen met vier disciplineaire hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk wordt vanuit DO&I onderzocht hoe ABSL een bijdragen kan leveren aan duurzame ontwikkeling in Sierra Leone. Dit wordt gedaan aan de hand van een *duurzaamheidsanalyse* van de projectplannen van Addax. Dit is belangrijk omdat dergelijke landacquisitie projecten potentie hebben te fungeren als duurzaam ontwikkelingsproject, mits er genoeg rekening wordt gehouden met sociale, economische en ecologische duurzaamheid.

Vervolgens zal vanuit de ontwikkelingsgeografie in het tweede hoofdstuk de gevolgen van het project op menselijk niveau blootgelegd worden en zal worden gekeken naar de manier waarop het *translocal perspective* nieuwe inzichten kan bieden over deze gevolgen. Het geografische perspectief leent zich uitstekend voor dit type onderzoek, omdat ontwikkelingsgeografen ruimtelijke veranderingen analyseren door te kijken naar de actoren die daarbij betrokken zijn en door de effecten van ruimtelijke ontwikkelingen te bestuderen.

Het derde hoofdstuk zal zich vanuit antropologie richten op de ervaringen van de lokale bevolking met het project van ABSL, en welke socio-historische ongelijkheidsdynamieken hierin meespelen. Antropologie kan bijdragen aan dit onderzoek door het gebruik van een *emic* perspectief, waarmee vanuit een cultuur naar een fenomeen gekeken wordt. Hiermee kunnen invloeden op de lokale bevolking en ongelijke uitkomsten van het ABSL-project zichtbaar gemaakt worden die alleen te begrijpen zijn door deze in een historisch en sociaal kader te plaatsen.

Tot slot zal in het vierde hoofdstuk vanuit de filosofie gekeken worden wat de rol van participatierechten is in de totstandkoming van grootschalige landacquisitie. Deze filosofische benadering biedt aan de hand van de concepten *republikeinse vrijheid* en *mensenrechten* inzicht in de totstandkoming van land deals en analyseert of deze in de casus gerespecteerd zijn. De filosofie is door haar normatieve karakter een waardevolle toevoeging binnen een dergelijk onderzoek, omdat er onafhankelijk van de daadwerkelijke gevolgen geanalyseerd wordt hoe een dergelijk project er uit moet zien voor een positieve bijdrage aan de vrijheid van de lokale burgers.

De inzichten die volgen uit deze disciplineaire hoofdstukken zullen aan de hand van de methodes van Repko en Szostak (2017) worden geïntegreerd door uit bestaande conflicten tussen disciplineaire inzichten *common ground* te vormen. De common ground is de basis voor een interdisciplinaire conclusie, de *more comprehensive understanding*.

Casusbeschrijving

Sierra Leone is een land in West-Afrika, met een GDP/capita van onder de 600 USD per jaar behoort het tot een van de armste landen ter wereld (World Bank, 2019). Het staat haast helemaal onderaan in de Human Development Index (United Nations Development Programme, 2020). Het land scoort 51,91 van de 100 punten in het Sustainable Development Rapport en staat hiermee op de 153e plek van de 193 landen en behoort hiermee tot de slechtst scorende landen (Sachs et al., 2020). Van 1991 tot 2002 woedde er een burgeroorlog in Sierra Leone, het land heeft hierdoor grote sociale en economische schade geleden (Stovel, 2008). Dit maakt dat de ontwikkelingsdoelstellingen op dit moment moeilijk worden gehaald.

Het land ziet grootschalige landacquisitie als voornaamste middel om deze doelen te behalen (Fielding et al., 2015). Daarom werd in 2008 een deal gesloten met de buitenlandse investeerder Addax Bioenergy. Addax Bioenergy Sierra Leone (ABSL) is een Zwitserse dochteronderneming van de Addax en Oryx Groep (AOG). In 2008 tekende zij een leasecontract van 50 jaar voor in totaal 57.000 hectare land. Dit project is gestart met een totale investering van 361 miljoen dollar, ongeveer de helft hiervan komt van ontwikkelingsbanken waaronder de Nederlandse Ontwikkelingsbank (FMO) en de Afrikaanse ontwikkelingsbank (ActionAid, 2013). Om diverse interne en externe redenen heeft ABSL in juni 2016 75% van hun aandelen heeft overgedragen aan het Brits-Chinese bedrijf Sunbird-Biofuels en zijn de activiteiten teruggeschroefd (Maconachie, 2019).²

---

² Ondanks deze overname wordt er in dit onderzoek op het project gefocust voor de overname door Sunbird, omdat er over de plannen en uitvoeringen door ABSL meer informatie beschikbaar is. Bovendien biedt een afgerond project inzichten die bruikbaar zijn voor andere grootschalige landacquisitieprojecten.

Afbeelding 1. Regio waar ABSL opereerde (Mann & Bonanomi, 2017).

Het operationele gebied van ABSL besloeg in totaal 57.000 hectare, gelegen in de twee districten Bombali en Tonkolili. Hiervan werd 8.000 hectare als compensatie aan de lokale bevolking teruggegeven, met het idee dat de traditionele landbouwpraktijken op deze manier voortgezet konden worden (Bottazzi et al., 2018). ABSL gebruikte het land voor geïrrigeerde suikerrietplantages en de infrastructuur van het project, waaronder een bio-ethanolfabriek, een elektriciteitscentrale, hervestigingsgebieden, wegen en irrigatie-infrastructuur en ondersteunende infrastructuur (African Development Bank, 2011).

Grootschalige landacquisitie als middel voor duurzame ontwikkeling

Een duurzaamheidsanalyse van de projectplannen van Addax BioEnergy

1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt vanuit de discipline duurzaam ondernemen en innovatie onderzoek gedaan naar de duurzaamheid van het landacquisitie project van Addax Bioenergy in Sierra Leone (ABSL). In 2008 introduceerde ABSL een plan om bio-ethanol te produceren uit suikerriet voor de Europese Markt. Bio-ethanol is een hernieuwbaar alternatief voor benzine en heeft netto minder CO₂ uitstoot (Amigun et al., 2011). Naast de opzet van een enorme suikerrietplantage en een fabriek, zouden er verschillende ontwikkelingsprojecten in de regio worden opgezet die gunstig zouden zijn voor de lokale bevolking. Het project claimde positieve impact te hebben op onder andere werkgelegenheid, infrastructuur en voedselzekerheid.

“ABSL has said it wants the Makini project to be “a benchmark for sustainable investment in Africa.” (Fielding et al., 2015). Het project werd door ABSL gepresenteerd als een duurzaam ontwikkelingsproject en trok daarmee verschillende investeringen van ontwikkelingsbanken, waaronder de Nederlandse ontwikkelingsbank. Een aantal jaar na de opstart van het project in 2011 wordt het project van ABSL bekritiseerd (Volkskrant, 2018; Actionaid, 2018). Het project houdt niet genoeg rekening met de lokale bevolking en het bedrijf komt hun beloftes niet na.

De gevolgen van dit project dienen onderzocht te worden, maar het is misschien onterecht om heel het project af te schrijven als een grote mislukking. Het project werd tenslotte goedgekeurd door ontwikkelingsbanken omdat het een ‘benchmark’ voor een duurzame ontwikkelingsprojecten zou zijn. Daarom worden in dit hoofdstuk niet de uitkomsten, maar de originele plannen van ABSL onderzocht.

In dit hoofdstuk staat daarmee de volgende vraag centraal: *hoe kunnen de plannen van Addax Bioenergy Sierra Leone bijdragen aan duurzame ontwikkeling?* Eerst zal in het theoretisch kader de begrippen duurzaamheid, duurzame ontwikkeling en SDG's in relatie tot elkaar worden besproken.

Daarna zal een methode worden geïntroduceerd om de duurzaamheid van ontwikkelingsprojecten te evalueren. Vervolgens zal met behulp van die methode een analyse worden uitgevoerd op de projectplannen van ABSL. Met behulp van deze analyse wordt een conclusie geformuleerd over de bijdrage van deze plannen aan duurzame ontwikkeling in Sierra Leone.

1.2 Theoretisch Kader

Duurzame ontwikkeling

Een veelgebruikte definitie van duurzame ontwikkeling is “een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder de behoeften van toekomstige generaties, zowel hier als in andere delen van de wereld, in gevaar te brengen” (Brundtland, 1987). Sociale, economische en ecologische duurzaamheid zijn de drie voorwaardelijke dimensies van duurzaamheid. Het sociale aspect van duurzaamheid gaat over gelijkheid en gezondheid van burgers. Het economische aspect gaat over het creëren van een gezonde, en houdbare economie, met goede banen en goede stakeholderrelaties. Het ecologische aspect gaat over het leven binnen de ecologische grenzen van deze aarde.

De VN introduceert in 2015 Sustainable Development Goals (SDG's) (UN, 2015). Dit zijn 17 doelen voor 2030 die samen duurzame ontwikkeling voorstellen. Duurzame ontwikkeling is ontwikkeling die bijdraagt aan een of meerdere SDG's, en waarbij de belangen van economische, sociale en milieuaspecten in evenwicht zijn.

Duurzaamheid in bedrijven

Bedrijven zijn een belangrijke actor in duurzame ontwikkeling omdat ze naast een economische bijdrage, ook veel invloed hebben op sociale en milieuaspecten. Dit wordt omschreven in het Triple Bottom Line Principe, bedacht door John Elkington in 1994 (Savitz, 2005). Triple Bottom Line is een raamwerk dat bedrijven kunnen gebruiken om duurzaamheid in hun bedrijf te integreren. Het is ontstaan als kritiek op het oorspronkelijke Bottom Line principe, dat alleen ging om winst en groei binnen een bedrijf. Dus naast profit, kent het TBL principe nog twee pijlers; people en planet (Figuur 1). Deze sluiten aan bij de eerder genoemde aspecten van duurzaamheid: sociaal, economische en ecologisch, maar dan in een bedrijfsperspectief.

Figuur 1. Triple Bottom Line framework (Savits, 2006)

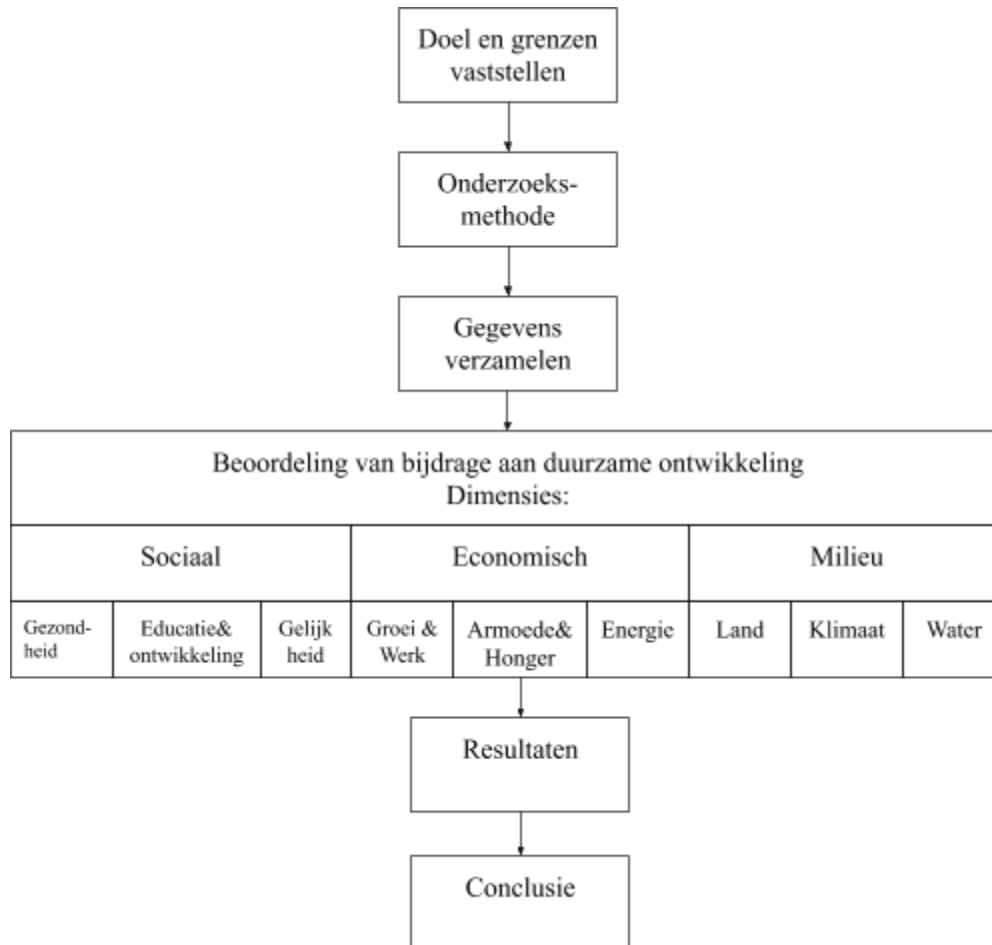
Het Triple Bottom Line principe kan een bedrijf houvast geven bij het implementeren of meten van duurzaamheid. Echter, er is geen uniforme methode waarmee bedrijven dit (kunnen) doen. Verschillende bedrijven en sectoren gebruiken hun eigen methodes om duurzaamheid te meten. Dit maakt het moeilijk te vergelijken. Dit komt met name doordat het concept 'duurzaamheid' niet in een getal is uit te drukken. Toch is een duurzaamheidsanalyse van een bedrijf of project nuttig. Het zorgt namelijk wel voor inzicht in de aanwezigheid van de drie pijlers van duurzaamheid.

1.3 Methode

In dit onderzoek wordt een methode gebruikt, geïntroduceerd in Maier et al. (2016), die specifiek is ontwikkeld om ontwikkelingsprojecten te beoordelen op duurzaamheid. Deze methode onderzoekt de duurzaamheid van een ontwikkelingsproject door te kijken naar drie dimensies die ook binnen het Triple Bottom Line principe herkend worden: sociaal, economisch en ecologisch. In het totaal zijn er negen impact groepen die binnen deze drie dimensies vallen, waarbij elke impact groep verbonden is met gerelateerde SDG's. De plannen worden geanalyseerd binnen de volgende negen impact groepen: Gezondheid, Educatie & ontwikkeling vaardigheden, Gelijkheid, Groei & werkgelegenheid, Armoede & honger, Energie, Klimaat, Land en Water.

Het stappenplan voor de duurzaamheidsanalyse van ABSL is weergegeven in Figuur 2. Het stappenplan van Maier et al. (2016) is aangepast aan de mogelijkheden en omvang van dit onderzoek. Dit onderzoek wordt een duurzaamheidsanalyse genoemd in plaats van een meting omdat de duurzaamheid in dit onderzoek niet kwantitatief kan worden uitgedrukt.

Figuur 2. Aangepaste methode van Maier et al. (2016)

1.4 Duurzaamheidsanalyse van Addax BioEnergy in Sierra Leone

1.4.1 Doel en grenzen van de Analyse

Het doel van dit onderzoek is om de projectplannen van Addax Bioenergy Sierra Leone (ABSL) te beoordelen op duurzaamheid met behulp van negen impact groepen, die gerelateerd zijn aan verschillende SDG's. Buiten de grenzen van deze analyse vallen de werkelijke effecten en uitkomsten van het project.

1.4.2 Data & Methodiek

In deze analyse wordt de kwalitatieve onderzoeksmethode *documentanalyse* gebruikt. Hierbij wordt de inhoud van een document gelezen en onderverdeeld in bepaalde thema's (Bowen, 2009). In dit onderzoek zullen de documenten worden gecodeerd binnen negen impact groepen bijbehorend aan de drie dimensies: sociaal, economisch en ecologisch. Deze methode is efficiënt en effectief omdat documenten toegang geven tot veel informatie³ (O'Leazy, 2014). Dit is passend in dit onderzoek omdat er veel informatie wordt geanalyseerd, maar er geen tijd en middelen zijn om deze informatie onafhankelijk te verzamelen.

De data die gebruikt wordt in dit onderzoek komt van de African Development Bank (African Development Bank, 2011), de grootste investeerder in dit project. De African Development Bank heeft in samenwerking met ABSL verslagen gepubliceerd over de projectplannen.

- Executive summary of the environmental social and health impact assessment (African Development Bank, 2011).
- Project Brief (African Development Bank, 2011)

Per impact categorie zal wetenschappelijk literatuur gebruikt worden om te kunnen beoordelen in welke mate deze plannen bijdrage aan duurzaamheid.

1.4.3 Operationalisatie

Na de documentanalyse is de inhoud van de documenten per impact categorie verdeeld. Dit is terug te vinden in bijlage 1 (p. 96). Per impact categorie wordt de inhoud van de projectplannen gelinkt aan literatuur die relevant is voor het beoordelen van deze impact categorie. In Tabel 1 zijn de impact groepen gelinkt aan de relevante SDG's.

Deze beoordeling kan zijn:

- Positief: wanneer de geplande activiteiten hoofdzakelijk positief bijdragen aan duurzame ontwikkeling;

---

³ Deze methode past het best binnen de mogelijkheden van het onderzoek. Dit betekent niet dat dit een perfecte methode is. De methode is bijvoorbeeld erg gevoelig voor een bias van de onderzoeker.

- Negatief: wanneer de geplande activiteiten hoofdzakelijk negatief bijdragen aan duurzame ontwikkeling;
- Niet eenduidig: wanneer de geplande activiteiten niet duidelijk positief of negatief bijdragen aan duurzame ontwikkeling.

Deze laatste beoordeling komt voor wanneer er zowel negatieve als positieve punten worden genoemd, die moeilijk tegen elkaar op te wegen zijn of wanneer er geen, weinig of vage informatie is over een impact categorie.

Tabel 1. Operationalisatie, dimensies, impact categorie en gerelateerde SDG's

Dimensie	Impact categorie	Gerelateerde SDG's	Score (bijdragen duurzame ontwikkeling) +/-//
Sociaal	Gezondheid	SDG 3: goede gezondheid en welzijn SDG 6: schoon water en sanitair.	
	Educatie & ontwikkeling vaardigheden	SDG 4: kwaliteitsonderwijs SDG 10: ongelijkheid verminderen	
	Gelijkheid	SDG 5: gendergelijkheid SDG 10: ongelijkheid verminderen	
Economisch	Armoede & Honger	SDG 1: geen armoede SDG 2: geen honger SDG 10: ongelijkheid verminderen	
	Groei & werkgelegenheid	SDG 8: waardig werk en economische groei SDG 12: verantwoorde productie	
	Energie	SDG 7: betaalbare en duurzame energie SDG 8: waardig werk en economische groei	

		SDG 9: industrie, infrastructuur, innovatie SDG 13: klimaat actie	
Milieu	Klimaat	SDG 7: betaalbare en duurzame energie SDG 13: klimaat actie	
	Land	SDG 2: geen honger SDG 12: duurzame productie SDG 14: leven op het land	
	Water	SDG 6: schoon drinkwater en sanitair SDG 12: duurzame productie SDG 15: leven in het water	

1.4.4 Analyse

1.4.4.1 Sociaal

Gezondheid

Een goede gezondheid is de eerste basisbehoefte voor mensen en daarom cruciaal voor duurzame ontwikkeling (Maier et al., 2016). ABSL gaat⁴ investeren in schoon en veilig drinkwater. Schoon drinkwater vermindert de kans op infecties (UN, 2015). Ziektes gerelateerd aan vervuild water en slechte hygiëne zijn de grootste oorzaak voor sterfte in ontwikkelingslanden (Kaufmann et al., 2005).

Daarnaast zet ABSL verschillende projecten op rondom voeding (meer onder sectie 3.1.2.). Voeding is cruciaal voor een goede gezondheid (UN, 2015). In Sierra Leone (GHI, 2020) waar veel mensen niet genoeg cruciale voedingsstoffen binnen krijgen, kan informatie over voeding helpen. Ook zorgt ABSL ervoor dat de hoeveelheid basisvoeding wordt gegarandeerd. Zowel workshops over gezonde voeding als hongerpreventie kunnen daarom bijdragen aan een betere gezondheid. Het project zal werknemers aantrekken uit andere regio's en landen. De druk op ziekenhuizen zal daarom toenemen.

---

⁴ In deze analyse wordt tegenwoordige tijd gebruikt, ondanks dat het project al begonnen is. Hiervoor is gekozen omdat er alleen gekeken wordt naar de plannen, en dus geen uitspraken (kunnen) worden gedaan over de uitkomsten.

Om dit te compenseren zullen er door ABSL extra hulpstukken worden gebouwd zodat de toegang tot gezondheidszorg niet verslechterd, en hopelijk zelfs verbeterd.

In Sierra Leone heeft ongeveer 1.5% van de bevolking HIV (UNAIDS, 2020). ABSL maakt binnen hun project daarom ook ruimte voor voorlichtingen over HIV en hoe de kans op HIV te verkleinen. Volgens UNAIDS (2010) zijn voorlichtingsprogramma's effectief om HIV besmetting te verlagen in ontwikkelingslanden.

Zoals hierboven genoemd zijn er veel verschillende effecten van ABSL die niet heel duidelijk een negatief of positief zijn. ABSL draagt bij aan SDG 6: schoon drinkwater en sanitair. Omdat slechte hygiëne in Sierra Leone een probleem is voor de gezondheid zal dit positief bijdragen aan SDG 3: Gezondheid. Daarnaast kunnen workshops over voeding en voorlichtingen over HIV ook positief bijdragen aan de gezondheid van de mensen in de regio (SDG 3).

Op basis van de genoemde punten zal de categorie 'gezondheid' worden beoordeeld met een positief effect op duurzame ontwikkeling.

Educatie & ontwikkeling van vaardigheden

Een groot onderdeel van het ABSL project is de opzet van een Farmer Development Program (FDP). Tweeduizend boeren uit het gebied krijgen dertig weken training om de productiviteit en efficiëntie van gewassen te verbeteren. Hierbij zullen nieuwe en efficiënte landbouwtechnologie worden geïntroduceerd. Zowel lokale als globale onderzoeken wijzen uit dat het gebruik van nieuwe technologie essentieel is voor kleine boeren in Sub Sahara Afrika, om te overleven of om hoge opbrengst te behalen (Muzari, Gatsi & Muvhunzi, 2012; Nakano, Tsusaka, Aida & Pede, 2018). Bovendien, wanneer een aantal boeren goed wordt geschoold, zal de nieuwe kennis verspreiden naar andere boeren (Nakano et al., 2018).

Op het gebied van educatie worden er verschillende workshops gegeven over gezondheid, veiligheid, basisvaardigheden, business vaardigheden en verbeterde landbouwtechnieken. Workshops over voeding worden vaker genoemd dan andere soorten workshops. Een verklaring hiervoor is dat ondervoeding een groot probleem is in Sierra Leone (GHI, 2020). Kennis over voeding kan helpen bij het bestrijden van de ondervoeding. Ondervoeding betekent namelijk niet altijd dat er te weinig voeding is, maar kan ook duiden op een tekort aan voedingsstoffen door een eenzijdig dieet (World Health

Organization, 2004). De WFO noemt educatie en trainingen als een geschikte manieren om voedingspatronen rondom de wereld aan te passen aan de voeding standaarden. Deze trainingen dragen bij aan SDG 4: goede educatie. Goede educatie voor iedereen draagt bij aan SDG 10: ongelijkheid verminderen. Goede educatie op het gebied van voeding en gezondheid kan daarnaast ook bijdragen aan SDG 2: geen honger, en SDG 3: gezondheid.

Op basis van de genoemde punten wordt de categorie 'educatie en ontwikkeling van vaardigheden' beoordeeld met een positief effect op de duurzame ontwikkeling.

Gelijkheid

ABSL noemt dat hun werkgelegenheidsbeleid de baankansen voor de lokale werknemers, vrouwen en gehandicapten bevordert. Dit wordt verder niet uitgediept en biedt daarom te weinig houvast om iets te kunnen zeggen over de bijdragen ervan aan SDG 10: ongelijkheid verminderen en SDG 5: Gendergelijkheid.

Op basis van de genoemde punten wordt de categorie 'gelijkheid' beoordeeld met een niet-eenduidig effect op de duurzame ontwikkeling.

1.4.4.2 Economisch

Armoede en Honger

Zoals beschreven onder de secties 'educatie en vaardigheden' en 'gezondheid', kunnen trainingen en workshops een positieve bijdrage leveren aan het hongerprobleem in de regio door middel van kennis over gezonde voeding en het introduceren van moderne landbouwtechnieken.

Toch staat de productie van bio-ethanol onder het kan concurreren met regionale voedselsystemen en voedselzekerheid hiermee dan in gevaar komt (Kline et al., 2017). Dit is terug te zien in het plan van Addax: om suikerriet te kunnen verbouwen zullen er 13600 burgers en boeren, die ABSL PAP's noemt (project affected people), worden getroffen door 'economic displacement.' Dit is gedefinieerd als "verlies van activa of toegang tot activa die leidt tot verlies van inkomstenbronnen of andere middelen van bestaan "(EBRD, 2015). Het is niet duidelijk wat dit precies inhoud in het project. Wel blijkt dat een onduidelijk aantal mensen hun toegang tot hun voormalige landbouwgrond verliezen. Ter compensatie ontvangen de landeigenaren US\$3,20 per acre per jaar, dit is wel in overeenstemming

met de aanbevelingen van het Ministerie van Landbouw (2009) volgens ABSL, maar blijft een laag bedrag.

Om het verlies van landbouwgrond en daarmee voedsel te compenseren, krijgen de betreffende boeren 0,143 hectare (=0,35 acre) landbouwgrond aangewezen waarop voedsel kan worden verbouwd, terwijl het gemiddelde grondbezit van lokale bewoners tussen de 0.08 en 0.8 hectare ligt. Toch is 0.143 hectare volgens de berekeningen van ABSL genoeg om voedselzekerheid te garanderen, met behulp van efficiëntere landbouwmethodes. In het plan van ABSL staat dat deze landbouwgrond voor de boeren groot genoeg is voor de hoeveelheid rijst nodig in het gebied (berekening op basis van 100 kg rijst per persoon per jaar). Echter, het verbouwen van rijst als enige gewas levert een te eenzijdig voedingspatroon op. Dit is opmerkelijk omdat ABSL juist workshops geeft om eenzijdige voedingspatronen tegen te gaan. In de projectplannen van ABSL is er niet direct veel terug te vinden over armoede. Uiteraard zal dit project wel invloed hebben op het leven, en inkomen van de lokale bevolking. Er zullen extra banen komen in het gebied, een betere infrastructuur en de kans om kleine bedrijven te beginnen. Dit kan ervoor zorgen dat de totale armoede kleiner wordt. Tegelijkertijd verhuren 13.600 mensen delen van hun land, terwijl juist dit land in veel gevallen de voornaamste bron van inkomsten was voor 95% de lokale bevolking (WFP, 2008). Met deze informatie is het de vraag of de compensatie eerlijk is, en of deze überhaupt genoeg is. De grond die de boeren al lange tijd bezitten, kennen ze en er is waarschijnlijk geïnvesteerd in goede gewassen en bomen. Die verplaatsen niet mee naar een nieuw stuk grond. Bovendien wordt er geen rekening gehouden met de grootte van het stuk grond bij de niet-financiële compensatie, elke boer krijgt er evenveel grond voor terug, namelijk 0.143 hectare grond.

Het is onduidelijk hoe deze plannen gaan uitpakken voor de honger en armoede in het gebied. Het project biedt kansen voor banen en hiermee economische ontwikkeling. Dit is belangrijk in een gebied waar veel armoede en honger is. Maar het project houdt nog te weinig rekening met de afhankelijkheid van de grond voor de boeren in het gebied.. Het is daarmee onduidelijk of dit project bij zal dragen aan SDG 1: geen armoede, SDG doel 2: geen honger en SDG 10: ongelijkheid verminderen.

Op basis van de genoemde punten zal de categorie 'armoede en honger' beoordeeld worden met een niet eenduidig effect op duurzame ontwikkeling.

Groei en werkgelegenheid

ABSL zal zorgen voor extra banen in de regio. De *project affected people*, de lokale bevolking in het operationele gebied van ABSL, kunnen bij ABSL een baan krijgen. Het is niet duidelijk hoeveel extra banen ABSL zal bieden, terwijl het netto aantal banen wel belangrijke informatie is.

Het project zal niet alleen zorgen voor extra banen, ook kleine ondernemingen kunnen groeien door de toestroom van mensen in de regio en toename van economische activiteiten. Banen, met name in onderontwikkelde landen, kunnen zorgen voor economische groei. De *organisation for economic co-operation and development* noemt economische groei *'the most powerful instrument for reducing poverty and improving the quality of life in developing countries'* (OECD, z.d.).

Het creëren van banen en het stimuleren van economische groei in de regio draagt bij aan SDG 8: waardig werk en economische groei. Als gevolg van economische groei komen er nieuwe investeerders, projecten, innovaties en infrastructuur, dit is omschreven in SDG 9: industrie, innovatie & infrastructuur. Als dit op een duurzame manier gebeurt, draagt het bij aan duurzame ontwikkeling. De banen, ondernemingen en infrastructuur kunnen positief bijdragen aan SDG 8: waardig werk en economische groei

Op basis van de genoemde punten zal de categorie 'werk en economische groei' worden beoordeeld met een positief effect op duurzame ontwikkeling.

Energie

De toegang tot elektriciteit in de regio, met name op het platteland, zorgt niet alleen voor een toename in GDP en landbouw productiviteit, maar kan ook een positieve impact hebben op educatie, gezondheid en gendergelijkheid (Cabraal, Barnes & Agarwal, 2005). Toegang tot energie zorgt voor een verbetering van de algemene levensstandaard (honger, educatie en gelijkheid), economische activiteit (werk, communicatie, productiviteit) en de efficiëntie van publieke interventies (informatie & democratie) (Kaygusuz, 2012).

In Sierra Leone is er weinig elektriciteit, slecht 7 procent heeft toegang tot een elektriciteitsnet (Energypedia, 2020). Ook binnen dit elektriciteitsnet is er vaak niet genoeg energie om iedereen te voorzien. ABSL zal naast bio-ethanol, ook 15 MW elektriciteit produceren en dit toevoegen aan het

elektriciteitsnetwerk van Sierra Leone, wat nu slechts 150 MW betreft. Deze toevoeging kan dus veel mensen in de regio van elektriciteit voorzien. Een kanttekening hierbij is wel dat er nog geen uitgebreid elektriciteitsnetwerk in de regio is en er in de plannen niet wordt bevestigd wie dit netwerk aan gaat leggen. Wanneer er voldoende elektriciteit is, zal het wel aantrekkelijker worden dit netwerk aan te leggen.

Veel milieu en ontwikkelingsorganisaties zetten zich in voor de bouw van duurzame energiebronnen in ontwikkelingslanden. Om opwarming van de aarde te stabiliseren is het noodzakelijk dat hernieuwbare energiebronnen worden gebruikt bij energieprojecten in ontwikkelingslanden (Martinot, Chaurey, Lew, Moreira & Wamukonya, 2002). De elektriciteit die ABSL zal toevoegen aan het netwerk komt uit hernieuwbare energiebronnen en heeft minder milieu impact dan energie uit fossiele brandstoffen (Amigun, 2011). De energie die wordt toegevoegd aan het nationale energienetwerk zal daarom bijdragen aan SDG 7: betaalbare en duurzame energie en doel 13: klimaatactie.

Op basis van de genoemde punten zal de categorie 'energie' beoordeeld worden met een positief effect op duurzame ontwikkeling.

1.4.4.3 Milieu

Klimaat

Bio-ethanol heeft een minder grote impact op het klimaat dan fossiele brandstof. Volgens ABSL is de CO₂ uitstoot bij bio-ethanol 71 procent minder dan bij reguliere brandstof. De vermindering in broeikasgassen verschilt per onderzoek, maar ligt volgens verschillende onderzoeken nog veel hoger voor energie uit biomassa dan voor energie uit andere hernieuwbare bronnen zoals zon en wind (Amponsah, Troldborg, Kington, Alders & Hough, 2014).

Sierra Leone heeft een tropisch warm klimaat, met in de meeste maanden regen (Klimaatinfo, 2020) maar de kans op lange droge of natte periodes neemt toe door klimaatverandering. De plantages van ABSL zullen niet direct zorgen voor extreme weersomstandigheden, maar extreme weersomstandigheden kunnen wel een grotere impact hebben na invoer van dit project. Oorspronkelijk groeien er op het land van de regio verschillende soorten gewassen die worden afgewisseld, en lijkt dit meer op een polycultuur. Extreme droogtes en regenval zullen niet alle gewassen even hard treffen. Een monocultuur van suikerriet, is kwetsbaar voor extreme weersomstandigheden zoals droogtes en

overstromingen (Beza & Assen, 2017). ABSL neemt wel maatregelen om deze risico's te verkleinen, zoals irrigatie systemen voor droge periodes, en putten en barrières om erosie en overstroming tegen te gaan.

Het project gaat uit van hernieuwbare energiebronnen, met minder klimaat impact. Door de afhankelijkheid van monocultuur, is er een verhoogd risico op schade door extreme weersomstandigheden. Het project draagt bij aan SDG 7: betaalbare en duurzame energie, omdat het uitgaat van hernieuwbare, duurzame energiebronnen. Door het extra risico op klimaatgerelateerde rampen kan het project SDG 13: klimaatactie tegenwerken.

Door de tegenstrijd van deze twee punten zal de categorie 'milieu' beoordeeld worden met een niet eenduidig effect op duurzame ontwikkeling.

Land

De bevolking in Sierra Leone leeft van het land. Veel burgers hebben een stuk land waarop ze eten verbouwen. 95 procent werkt in de landbouw en is dus afhankelijk van de opbrengst van dit land (AfdB, 2011). ABSL wil meer dan 10000 hectare gebruiken om slechts één gewas op de groeien: suikerriet. Monocultuur is over het algemeen niet goed voor de duurzaamheid van de grond; de biodiversiteit van het gebied wordt kleiner; de bodem kan op den duur uitgeput raken en insectenplagen en plantenziektes verspreiden zich makkelijker (Altieri, 2011). Een impactstudie naar suikerriet monocultuur in Ethiopië laat zien dat landdegradatie een nadelig gevolg is, dat uiteindelijk zorgt voor een verminderde vruchtbaarheid van de grond, door uitspoeling van belangrijke nutriënten (Beza & Assen, 2017).

ABSL zal 1777 hectare gebruiken als ecologische buffer zone. Dit zorgt ervoor dat biodiverse gebieden en wildernis afgeschermd worden van de plantages. Dit is een belangrijke beslissing van ABSL om de biodiversiteit niet verder te schaden.

Ondanks de toegewezen bufferzones voor de bio-diverse hotspots, zullen grote oppervlakte aan eenzijdige suikerrietvelden negatief bijdragen aan SDG 15: het leven op het land. De biodiversiteit van het gebied zal dalen en de bodemkwaliteit zal achteruit gaan. Bovendien is een gezonde bodem cruciaal voor duurzame productie van voedsel. Dit project kan daarom ook negatief bijdragen aan SDG 2: Geen honger vanuit de categorie 'land.'

Op basis van de genoemde punten zal de categorie 'land' beoordeeld worden met een negatief effect op duurzame ontwikkeling.

Water

ABSL geeft aan water uit de rivier de Rokel te gebruiken om de suikerriet gewassen in droge periodes te irrigeren. Dit kan zorgen voor waterschaarste in Sierra Leone. ABSL zal gebruik maken van pesticiden om plagen te bestrijden en mest om vruchtbaarheid van de bodem te bevorderen. Deze schadelijk stoffen in pesticiden of het overvloed aan nutriënten kunnen uitspoelen naar de bodem en zorgen voor bodemcontaminatie en vervuiling van oppervlakte- en grondwater (Beza & Assen, 2017). ABSL zal het risico op vervuiling verminderen door verschillende technologieën te implementeren zoals filters en leidingen. De lokale bevolking is erg afhankelijk van het water uit de Rokel, daarom is het risico op vervuiling nog te groot. Dit project draagt daarom niet bij aan SDG 6: schoon water en SDG 15: leven in water.

Op basis van de genoemde punten zal de categorie ‘water’ beoordeeld worden met een negatief effect op de duurzame ontwikkeling.

1.4.5 Resultaten

De resultaten van de analyse zijn weergegeven in Tabel 2. In de tabel is te zien dat er binnen 4 impactgroepen een positieve bijdrage is gevonden aan verschillende SDG's en daarmee duurzame ontwikkeling. Binnen drie groepen is het niet duidelijk hoe de plannen gaan uitpakken voor duurzame ontwikkeling. Binnen twee groepen zijn de plannen onvoldoende en kunnen ze zelfs negatief bijdragen aan duurzame ontwikkeling.

Tabel 2. Dimensies met bijbehorende impact categorieën en hun score naar analyse.

Dimensie	Impactcategorie	score
Sociaal	Gezondheid	+
	Educatie & ontwikkeling vaardigheden	+
	Gelijkheid	/

Economisch	Armoede & Honger	/
	Groei & werkgelegenheid	+
	Energie	+
Milieu	Klimaat	/
	Land	-
	Water	-

1.5 Conclusie

Het project van ABSL is geanalyseerd op duurzaamheid, onderverdeeld in negen impact categorieën. Dit is onderzocht door de plannen te linken aan de bijdrage ervan op verschillende SDG's. De projectplannen worden overwegend positief beoordeeld op sociaal en economisch aspect van duurzaamheid. De plannen worden negatief beoordeeld op het milieu aspect van duurzaamheid.

De plannen van ABSL zouden op basis van dit onderzoek moeten worden aangepast zodat er minder negatieve impact is op het milieu, met name op het water en land. Op basis van dit onderzoek kan een aanbeveling zijn dat ABSL niet uit moet gaan van monocultuur suikerriet, maar verschillende soorten gewassen moet afwisselen om de biodiversiteit en bodemkwaliteit te bevorderen. Verder is er te weinig aandacht besteed aan de 'economic displacement' van de boeren. ABSL zal gedurende het project goed moeten monitoren of dit overwegend negatieve effecten heeft op de honger & armoede van de lokale bevolking en zal hierop moeten anticiperen.

In dit onderzoek zijn de plannen van ABSL onderzocht, afzonderlijk van de uitvoering en uitkomsten ervan. Dit biedt een basis voor andere onderzoeken die wel naar de implementatie en uitkomsten van deze plannen kijken. Door meerdere onderzoeken over deze case study te vergelijken, worden inzichten verkregen in het verloop van deze grootschalige landacquisitie.

1.6 Discussie

Dit onderzoek heeft laten zien hoe ABSL project bij kan dragen aan duurzame ontwikkeling in Sierra Leone. Dit onderzoek werd gedaan vanuit een duurzaam en bedrijfs perspectief. Veel factoren werden niet meegenomen in dit onderzoek of werden vereenvoudigd. De document analyse als methode past het best bij dit onderzoek, maar heeft twee nadelen. Ten eerste kan het onderzoek beïnvloed worden door de *bias* van de onderzoeker en het zorgt voor een eenzijdige blik vanuit het bedrijf Addax en de African Development Bank. Ook is er van uitgegaan dat ABSL en African Development Bank alleen kloppende en juiste informatie verstrekken.

In realiteit zijn veel van de genoemde effecten gecompliceerd, en zitten er verschillende kanten aan een project. Dit wordt erkend, ondanks dat dit hoofdstuk hier niet op ingaat. De kloof tussen de plannen en de implementatie zal verder worden besproken in hoofdstuk 5 waarin verschillende inzichten over het project van ABSL zullen worden verklaard en geïntegreerd.

Een translokale reis door Sierra Leone

Een onderzoek naar de gevolgen van Addax BioEnergy

2.1 Inleiding

Een combinatie van factoren, waaronder de voedselprijscrisis van 2007-08 en de zoektocht naar duurzame energiebronnen, heeft geleid tot de grootschalige aankoop of verpachting van land in (voornamelijk) de *Global South* door overheden en bedrijven. In grote mate wordt het productiepatroon in deze nieuw ontstane locaties gedomineerd door grootschalige, industriële monocultuur (Altieri, 2009). Over het algemeen zijn er aanwijzingen dat grootschalige landacquisitie (met name de productie van biobrandstoffen) schadelijke gevolgen kan hebben voor sociale en ecologische systemen (Schoneveld, German, & Nutakor, 2011; Obidzinski, Andriani, Komarudin, & Andrianto, 2012; Altieri, 2009) en mogelijk kan leiden tot *landgrabbing* waarbij *displacement* van de betreffende bevolking een risico is. Voorstanders van grootschalige landacquisitie stellen echter dat investeringen nodig zijn om de productiviteit van onderbenutte grond op afgelegen plaatsen te verhogen en dat het daarnaast regionale en zelfs nationale ontwikkeling creëert (Deininger & Byerlee, 2011; Liu, 2014).

In het besef van de potentiële bedreigingen voor het lokale levensonderhoud, sociale ongelijkheden en het milieu hebben organisaties voor maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) normen en beginselen voor "verantwoorde investeringen" ontwikkeld om negatieve effecten van grootschalige landacquisitie te voorkomen (Bottazzi et al., 2018). De *Voluntary Guidelines on the Responsible Governance of Tenure* (VGGT) vormt de wereldwijde referentienorm in het kader van de regulering van (grond)pacht en zijn gericht op het bevorderen van voedselzekerheid en duurzame ontwikkeling en het beschermen van de rechten van de mens (Paoloni & Onorati, 2014).

Sinds de goedkeuring van deze richtlijnen zijn er diverse onderzoeken gedaan naar concrete gevallen waarin deze richtlijnen in acht zijn genomen en in hoeverre de naleving van dergelijke normen zich vertaalt in het verhogen van positieve resultaten voor het levensonderhoud van de lokale bevolking (Bottazzi et al., 2018). Bij deze onderzoeken is veel aandacht besteed aan 'lokale' ontwikkeling en impact. Echter heeft globalisering geleid tot nieuwe en intensievere translokale verhoudingen, die de

plaats en bestaansmogelijkheden op verschillende manieren vormgeven (Schapendonk, 2015). Het begrijpen van relationele dynamieken is daarom essentieel bij het bepalen of de bevolking kan profiteren van de komst van nieuwe actoren (Zoomers, Leung, & Westen, 2016). Het toepassen van het *translocal perspective*, waarbij translokale verbindingen centraal staan, maakt het onderzoek naar grootschalige landacquisitie minder lineair en biedt handvaten voor nieuwe inzichten (Greiner & Sakdapolrak, 2013).

Het is daarom van belang om onderzoek te doen naar de toepassing van het *translocal perspective* op grootschalige landacquisities. Dit onderzoek beoogt dit te doen door het grootschalige landbouwacquisitieproject van Addax BioEnergy in Sierra Leone te bekijken. Dit hoofdstuk zal trachten een antwoord te formuleren op de volgende deelvraag: hoe kan het *translocal perspective* nieuwe inzichten bieden over de gevolgen van het project van Addax BioEnergy in Sierra Leone? De casus zal gebruikt worden om inzichten te bieden die breder van toepassing zijn.

Om tot een juiste conclusie te komen, zal allereerst in het theoretisch kader het *livelihood perspective* en het *translocal perspective* worden toegelicht. Om de casus in perspectief te plaatsen zal vervolgens een beknopte beschrijving van het acquisitieproces van Addax BioEnergy in Sierra Leone (ABSL) worden gegeven. Om te begrijpen hoe en waarom de betreffende gemeenschappen positief of negatief beïnvloed zijn, zal vervolgens een holistische beoordeling van de lokale gevolgen gegeven worden. Op basis van de bevindingen en de inzichten vanuit het *translocal perspective*, zal in de conclusie een antwoord geformuleerd worden op de deelvraag die centraal staat in dit hoofdstuk.

2.2 Theoretisch kader

Tal van wetenschappers hebben aangetoond dat 'de armen' niet als een homogene groep kunnen worden gezien en dat de strategieën voor het levensonderhoud zeer divers en dynamisch zijn (Bebbington, 1999; Chambers & Conway, 1992; De Haan en Zoomers, 2003). Het *livelihood perspective* beaamt dit en vormt een manier om naar grootschalige landacquisitie te kijken door de mens en de middelen om in hun levensonderhoud te voorzien centraal te stellen (Zoomers & Otsuki, 2017). Daarbij ligt de nadruk op de actieve rol in het verkennen van mogelijkheden en het omgaan met deze verandering (Chambers & Conway, 1992). Of de plaatselijke bevolking in staat zal zijn te profiteren van grootschalige landaquisities zal dus sterk afhangen van hun vermogen een manier te vinden om investeringen in hun eigen voordeel te laten werken en hun beschikking tot (im)materiële bestaansmiddelen (Geiser, 2017).

Met de wetenschap dat grootschalige landacquisitie nauw verbonden is met neoliberalisme en globalisering, dient het begrip van ‘ontwikkeling’ – vaak gekaderd in termen van lokale kenmerken – echter heroverwogen worden (Zoomers & van Westen, 2013). Lokale ontwikkeling en levensonderhoud strategieën kunnen niet worden doorgrond zonder de dynamiek van de verschillende netwerken waarin mensen participeren in ogenschouw te nemen (Zoomers & Otsuki, 2017). Het kijken naar impact en uitkomsten als een statisch gegeven en als iets dat binnen van te voren vastgestelde begrensde kaders blijft, is volgens het *translocal perspective* ontoereikend. Translokale verbanden spelen een belangrijke rol, zowel wat betreft de oorzaken van veranderingen (externe landinvesteringen) als de lokale impacts en respons. Verschillende auteurs hebben dan ook aangetoond dat het *translocal perspective* analytisch gezien verrijkend is ten opzichte van het *livelihood perspective* (Sheller & Urry, 2006; Zoomers & van Westen, 2011).

Bij het *translocal perspective* staat het fenomeen *translocality* centraal. Bij een analyse naar de geschreven literatuur over *translocality* wordt men blootgesteld aan een grote verscheidenheid aan termen die betrekking hebben op de begrippen mobiliteit, verbondenheid, netwerken en stromen. Grillo & Riccio (2004) gebruiken het bijvoorbeeld als een overkoepelende term om mobiliteit en ruimtelijke verbondenheid te beschrijven. Tenhunen (2011) sluit zich hierbij aan en definieert *translocality* als relaties die verder reiken dan de lokale gemeenschap.

Door mobiliteit, uitwisseling van goederen, en kapitaal- en informatiestromen, zijn plaatsen op verschillende manieren met elkaar verbonden. De stromen en mobiliteit resulteren in het feit dat gebeurtenissen op locatie A zowel directe als indirecte gevolgen voor de situatie in locatie B hebben. Dit wordt ook wel de ‘*travelling of development effects*’ genoemd. Plaatsen zijn dus nauwelijks op zichzelf staand, maar zijn erg afhankelijk van de ruimtelijke samenhang; de wisselwerking tussen lokale en externe invloeden (Zoomers, & van Westen, 2011).

Het toepassen van het *translocal perspective* maakt het onderzoek naar grootschalige landacquisitie minder lineair en vangt de diverse en tegenstrijdige effecten van de onderlinge verbondenheid tussen plaatsen, instellingen en actoren op (Greiner & Sakdapolrak, 2013). Om de uitkomsten van grootschalige landacquisities beter te begrijpen, is een systeembenadering van belang. Een verandering creëert namelijk een keten van impact die zich in de ruimte en tijd zal verplaatsen. Ontwikkeling kan worden gezien als de som van ontwikkelingsketens die verschillende velden en verschillende locaties tegelijkertijd beïnvloeden: een *development chain* (Zoomers, & van Westen, 2011).

2.3 Aanvullende beschrijving ABSL

Ter aanvulling op de algemene casusbeschrijving van ABSL (pag. 9), zullen in deze paragraaf relevante feitelijkheden gepresenteerd worden, zodat de bevindingen die volgen beter in perspectief te plaatsen zijn.

Zoals in de meeste delen van Sierra Leone leefde de meerderheid van de mensen in het werkzame gebied van ABSL van kleinschalige (semi-)zelfvoorzienende landbouw en hebben ze geen formele landeigendomsrechten (Vlasak, 2010). Het gebied had een zelfvoorzieningsgraad voor basisvoedingsmiddelen van respectievelijk 94% en 92%. De bevolking – nog steeds door de burgeroorlog getekend, zeer arm en met een hoge graad van analfabetisme – had steun voor de landdeal vanwege de kans op een betere toekomst en de beloftes op huizen, wegen, waterputten en ziekenhuizen (Marfurt, 2016).

De onderhandelingen over het project hebben plaatsgevonden tussen ABSL en een door ABSL zelf aangewezen wettelijke vertegenwoordiger van de lokale boeren. De meeste landeigenaren hebben hun vertegenwoordiger echter nooit gesproken en de grondpachtovereenkomst is nooit uitgelegd. De regering van Sierra Leone heeft een rol gespeeld tijdens het leasing proces door te controleren of de wet en de procedures zijn nageleefd. ABSL heeft daarnaast de door de regering aanbevolen pacht prijs voor landbouwgrond overgenomen. Dit duidt erop dat de voormalige landeigenaren geen enkele zeggenschap hadden over de waarde van de grond (Anane & Abiwu, 2011). De landeigenaren hebben uiteindelijk 3,20 US dollars ontvangen per are (0,4 hectare) per jaar. Dit omvat 50% van de pacht van ABSL, terwijl 20% naar de chieftoms van de betreffende districten is gegaan, 20% naar de districtsraden en de overige 10% is afgedragen aan de regering van Sierra Leone (Sesay, 2015).

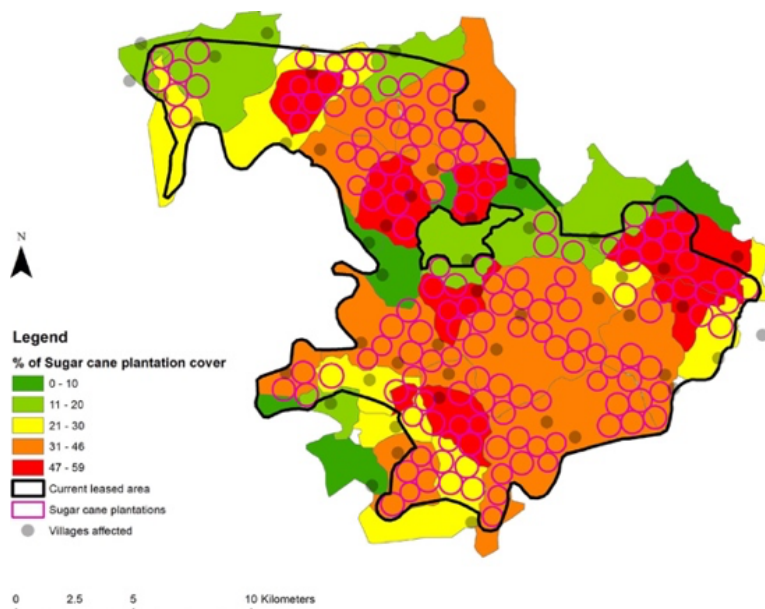
ABSL heeft een Farmer Development Programme (FDP) ontwikkeld met de steun van UN Food and Agriculture Organization (FAO). Het plan was om 2000 hectare ingezaaide grond te verdelen over 60 gemeenschapsvelden, met als doel de voedselbasis per hoofd van de bevolking in het projectgebied veilig te stellen (Anane & Abiwu, 2011).

2.4 Bevindingen

Vanaf de implementatie van alle projecten afkomstig van ABSL zijn er diverse impactstudies ten uitvoer gebracht (Bottazzi et al., 2018; Anane & Abiwu, 2011; Yengoh & Armah, 2015; Fielding et al., 2015; Wedin, 2013; Knoblauch et al., 2014; Palliere & Cochet, 2018; Marfurt et al., 2016; Vlasak, 2010). Op

basis van deze studies zal in paragraaf 4.1 en 4.2 een overzicht geschetst worden van de belangrijkste uitkomsten. Hierbij zal, op het niveau van individuen en huishoudens, gefocust worden op de aspecten die nodig zijn om in het levensonderhoud te voorzien. Er zijn drie thema's onderscheiden: de hulpbronnen, het welzijn en de economische groei. Deze terreinen zijn het meest relevant, omdat de werkzaamheden van ABSL hier de grootste invloed op hebben gehad. In paragraaf 4.3 zal vervolgens vanuit het *translocal perspective* gereflecteerd worden op de voorafgaande paragrafen en zullen beperkingen en nieuwe inzichten gegeven worden.

2.4.1 Hulpbronnen en welzijn

Figuur 3. Geografische kaart van ABSL gebied; de suikerrietplantages en dorpen (Bottazzi et al., 2018)

De veranderingen in het landgebruik en lokalisering van de verpachtingen als gevolg van de komst van ABSL zijn weergegeven in Figuur 3 (Bottazzi et al., 2018). Hieruit valt op te maken dat gemiddeld een derde van het grondgebied van een gemeenschap is getransformeerd tot suikerrietplantages en dat de helft van de gemeenschappen meer dan de helft van hun grondgebied heeft moeten verruilen voor de plantages. De beschikbaarheid van en de toegang tot land en natuurlijke hulpbronnen is dus beduidend verminderd. Dit in combinatie met de afnemende opbrengsten van visserij, heeft er mede voor gezorgd

dat veel kleine grondbezitters hun vermogen tot het zelfvoorzienend leven hebben verloren (Anane & Abiwu, 2011).

Het gebruik van land en de bijbehorende middelen was altijd de belangrijkste bron voor op zelfvoorziening gerichte economische activiteiten. Dit type van zelfvoorzienende economie is al lange tijd verweven met de geldeconomie. Deze connectie is sinds de komst van het ABSL-project toegenomen. Er is door de afname in zelfvoorzienendheid een meer loonafhankelijk systeem ontstaan (Marfurt et al., 2016) en de afhankelijkheid van commerciële goederen en diensten is vergroot (Anane & Abiwu, 2011). Tot slot heeft zich door de instroom van migrantenarbeiders een kleine prijsinflatie voltrokken (Fielding et al., 2015).

De boeren die plaats maakten voor de suikerrietplantages hebben alternatieve, maar kleinere landbouwgronden toegewezen gekregen. De beloftes van ABSL om deze landbouwgronden te ploegen en te egaliseren zijn niet bijtijds nagekomen en dit heeft geleid tot verminderde vruchtbaarheid van de grond en een lagere opbrengst van de velden (Anane & Abiwu, 2011). Daarnaast heeft er een ernstige daling plaatsgevonden in de verscheidenheid aan voedselgewassen die beschikbaar zijn voor huishoudens. Dit belemmert de lokale bevolking in het kunnen consumeren van gevarieerd voedsel (Yengoh & Armah, 2015). Tot slot wordt gesteld dat ABSL de voedselzekerheid van de dorpingen in gevaar brengt en dat het FDP-programma de situatie niet wezenlijk heeft verzacht (Yengoh et al., 2016). De geringe kennis van ABSL van de plaatselijke context, het gebrek aan geschikte grond en de hoge inputkosten hebben gezorgd voor een lage voedselproductie (Marfurt et al., 2016).

Naast de verminderde toegang tot land, zijn ook problemen rondom de toegang tot water en de kwaliteit ervan een punt van zorg (Fielding et al., 2015). De plantages van ABSL zijn vanwege hun vraag naar een ruime watervoorziening dicht bij rivieren gevestigd. De grote hoeveelheden water die deze plantages behoeven, creëren een verlaging van het grondwaterpeil en daarmee een verminderde beschikbaarheid van water voor de lokale bevolking (Yengoh & Armah, 2015). Vooral in het droge seizoen van december tot mei kan dit voor ernstige waterschaarste leiden. Daarnaast hebben de functiewisselingen van het landgebruik ervoor gezorgd dat enkele voormalige waterstromen opgehouden zijn met bestaan (Fielding et al., 2015).

Het op zulke grote schaal gebruiken van water voor industriële landbouw in combinatie met het gebruik van landbouwchemicaliën, heeft geleid tot vervuiling van lokale waterbronnen (Yengoh & Armah, 2015). Watermonsters hebben uitgewezen dat het overtollige irrigatiewater van suikerrietplantages vervuild was met herbiciden en fosfaten (Wedin, Lundgren, Mushi, Suleiman, &

Gustafsson, 2013). De lokale bevolking gebruikt dit water onder andere om zich te wassen en dit brengt dus schade voor de gezondheid met zich mee. Ook de kwaliteit van het drinkwater afkomstig van de omringende stromen en de rivier Rokel is gedaald sinds de komst van ABSL (Anane & Abiwu, 2011). Dergelijke watervervuiling heeft impact op de lokale biodiversiteit en zal leiden tot het beroven van visvoorraden van de lokale bevolking (een belangrijke bron van eiwitten voor veel lokale gemeenschappen) (Yengoh & Armah, 2015). Tot slot stellen zowel Knoblauch et al. (2014) als Wedin et al. (2013) dat de instroom van migrantenarbeiders de druk op de beschikbare sanitaire voorzieningen heeft vergroot.

Ondanks de hiervoor genoemde risico's voor de gezondheid, heeft Knoblauch et al. (2014) aangetoond dat de prevalentie van ondervoeding en malaria bij kinderen onder de vijf jaar significant gedaald is in de regio waar ABSL werkzaam is. Deze vooruitgang kan verklaard worden door ABSL geïnduceerde en niet-ABSL-geïnduceerde factoren. De positieve effecten geïnduceerd door ABSL kunnen worden herleid uit de uitgevoerde nationale campagnes, controleprogramma's en de gratis gezondheidszorginitiatieven die worden aangeboden. Deze veranderingen worden daarnaast bevorderd door de nieuw aangelegde wegen die de toegang tot de gezondheidszorg vergemakkelijken en door de commercialisering van de economie, waardoor de lokale bevolking diensten kan kopen die voorheen niet beschikbaar waren voor hen (Knoblauch et al., 2014).

De lokale bevolking die werkzaam was bij de bedrijvigheden van ABSL ervaarde ongezonde werkomstandigheden. Er werd geklaagd over oog-en huidirritatie en zweren. Daarnaast kregen werknemers die gewond raakten of ziek werden geen arbeiderscompensatie met een inkomen of medische uitkering (Anane & Abiwu, 2011).

2.4.2 Economische groei

ABSL heeft een aanzienlijke hoeveelheid infrastructuur ontwikkeld, waaronder een fabriek, een aantal knooppunten en de ondersteunende infrastructuur. Er zijn ook veel wegen aangelegd; naar schatting stond de teller in 2014 op 440 km aan aangelegde wegen (Anane & Abiwu, 2011). Echter zijn niet alle dorpen in het gebied onderdeel van dit wegennetwerk en zijn er veel bestaande wegen door de werkzaamheden van ABSL zodanig vernield dat die onbegaanbaar zijn geworden. De over het algemeen grotere afstanden tussen de woonplekken van de lokale bevolking en hun nieuw aangewezen landerijen zijn erg nadelig. Voor veel mensen is de reistijd naar de nieuwe landbouwgronden meervoudig vermenigvuldigd. Dit is ook voor de reistijd van kinderen die naar school gaan het geval (Vlasak, 2010).

Naast de aanleg van de infrastructuur, zijn er veel nieuwe huizen gebouwd en ook bestaande huizen worden gemoderniseerd. Ook zijn er nieuwe kleine commerciële gebouwen en restaurants geopend (Fielding et al., 2015). Het effect van ABSL op de toegang van de gemeenschappen tot energie is vrijwel nihil geweest. Er blijft niks van geproduceerde bio-ethanol in het gebied en vanwege het gebrek aan een netwerkinfrastructuur gaat er nauwelijks energie naar de lokale bevolking. 99% van de huishoudens geeft aan nog steeds te koken met brandhout (Fielding et al., 2015).

De projecten van ABSL hebben wel gezorgd voor hogere financiële inkomsten (tot 70%) voor de lokale bevolking, verkregen door loondiensten bij ABSL en marginale pachtbetalingen voor grond (Bottazzi et al., 2018). Ondanks deze verhoging leeft 62% van de huishoudens in het ABSL gebied van minder dan 0,50 US dollars per dag (Fielding et al., 2015). In 2017 heeft ongeveer 10% van de lokale beroepsbevolking (15-65 jaar) voor ABSL gewerkt en van ongeveer 45% van de huishoudens is ten minste één persoon in dienst geweest voor ABSL. Uit kwalitatief onderzoek is gebleken dat deze mensen voornamelijk werkzaam zijn als bewaker en suikerrietoogster of technische arbeid verrichten. Er is een duidelijke ongelijkheid tussen mannen en vrouwen met betrekking tot de toegang tot werkgelegenheid bij ABSL. In vergelijking tot 20% van de mannen (15-65 jaar) met een contract bij ABSL, had minder dan 2% van de vrouwen in deze leeftijdscategorie in 2017 een contract. Tot slot is gebleken dat meer lokale landeigenaren voor het bedrijf werken dan pachters van land en dat landeigenaren ook een absoluut en proportioneel hogere stijging van het totale monetaire inkomen hebben ondervonden (~89%) dan pachters (~48%). De aanwezigheid van ABSL heeft dus de inkomensongelijkheid tussen landeigenaren en verpachters vergroot (Bottazzi et al., 2018).

Palliere en Cochet (2018) bekritisieren deze in hun ogen te simplistische visie. Zij veronderstellen dat er expliciet moet worden gekeken naar of er daadwerkelijk 'netto' banen worden gecreëerd ten opzichte van de pre-ABSL periode. Naast de kwestie van 'netto' banencreatie of -vernietiging, is het van belang dat de aard van de gecreëerde en vernietigde banen wordt geanalyseerd. De regering van Sierra Leone heeft om buitenlandse investeerders aan te trekken en grootschalige landacquisitie in het land te bevorderen, de minimumlonen naar beneden geschroefd. Op deze manier kunnen de arbeidskosten voor ABSL laag blijven en de gewenste winstmaximalisatie worden bewerkstelligd (Cochet, 2018). Dit heeft echter als gevolg dat er onzekere en slecht betaalde banen zijn gecreëerd, terwijl de particuliere agrarische activiteiten zijn vernietigd (Palliere & Cochet, 2018).

De gecreëerde banen zijn in veel gevallen seizoensgebonden of tijdelijk en veel mensen worden na een aantal maanden ontslagen (Palliere & Cochet, 2018). Het is erg lastig voor tijdelijke werknemers

om na ontslag weer terug te keren naar hun vroegere bestaan en destijdse verdienmodel. Daarnaast wordt de lokale bevolking over het algemeen als ongeschoold gezien. De meerderheid van de vaste arbeidskrachten bij ABSL zijn geschoolde personen die afkomstig zijn uit andere regio's van Sierra Leone en uit het buitenland. Hierdoor blijft scholing van de lokale bevolking in veel gevallen uit (Anane & Abiwu, 2011).

2.4.3 Beperkingen en inzichten vanuit het *translocal perspective*

De inzichten vanuit het *translocal perspective* kunnen worden gevonden in een kritische kijk naar de uitvoering van het project en in de manier waarop onderzoek naar het project is verricht en de aannames die daarbij worden gemaakt.

Uitvoering ABSL

Ten eerste heeft ABSL de translokale verbindingen onvoldoende in acht genomen. De toenemende rol van mondiale actoren, een opkomst van nieuwe mobiliteiten en de sociale verwevenheid over grote afstanden die hieruit volgt, vormen steeds meer de basis voor de bestaanszekerheid van mensen. Ook de multilokale middelen van bestaan, waarbij mensen in hun levensonderhoud voorzien door de mogelijkheden van verschillende activiteiten in meer dan één plaats te combineren, is toegenomen. Hoewel dit kan bijdragen aan het inperken van de negatieve gevolgen van ABSL, kan het daarnaast zo zijn dat deze gevolgen niet de grenzen van lokale bevolking aanhouden. De verplaatsing van de oorspronkelijke bewoners van het werkzame gebied zal naar alle waarschijnlijkheid geleden hebben tot de verdringing van anderen. Op deze wijze veroorzaakt de eerste *displacement* een rimpeleffect, een aaneenschakeling van verplaatsingen, en zullen de sterkere (d.w.z. rijkere) actoren de zwakkere (d.w.z. de armere) actoren verdringen. Er dient dus erkend te worden dat de projecten van ABSL een keten van impact creëren die zich in de ruimte en tijd zullen verplaatsen (Zoomers, & van Westen, 2013).

Daarnaast is de invloed van non-lokale actoren op de kwaliteit van het levensonderhoud van de lokale bevolking onderschat. Door de komst van non-lokale actoren en de instroom van migrantenarbeiders heeft zich een kleine prijsinflatie voltrokken. Deze prijsinflatie zal de koopkracht van de lokale bevolking doen verminderen. Daarnaast hebben de werkzaamheden van ABSL ook invloed op de plekken waar de arbeidskrachten vandaan komen, uit andere regio's van Sierra Leone of het buitenland. Deze invloed kan zich bijvoorbeeld uiten in de vorm van *remittances* — geldoverschrijvingen van internationale migranten aan familieleden in hun land van herkomst (Barajas et al, 2009). Dit

representeert een van de grootste bronnen van financiële stromen naar ontwikkelingslanden en heeft daarmee veel invloed op de economische situatie in de betreffende landen.

Tot slot heeft ABSL bij de implementatie te weinig rekening gehouden met de ingrijpende gevolgen van het ontstaan van een meer gemonetariseerd monocultuursysteem. Deze agro-ecologische transformaties kunnen alleen worden opgevangen zolang ABSL geldelijke compensatie blijft bieden, pachtgelden verschaft en extra technische ondersteuning aanbiedt (Bottazzi et al., 2018).

Impactstudies

Uit de integratie van de tot noch toe gedane impactstudies blijkt dat de studies zijn verricht tussen 2010 en april 2014. De ontwikkelingen op lange termijn zijn dus nog niet bekend. Met het oog op het middellange- tot langetermijnperspectief, dienen ook de veranderingen in de sociaaleconomische verhoudingen, die samenhangen met de radicale transformatie van het gehele sociaalecologische systeem, worden geanalyseerd (Otsuki, Achá, & Wijnhoud, 2017). Het ontstaan van een meer gemonetariseerd monocultuursysteem heeft ingrijpende gevolgen. Uit de studies blijkt bijvoorbeeld dat de toegang tot water verminderd is en dat resulteert in waterschaarste. De lange termijn gevolgen van deze waterschaarste worden echter niet nader onderzocht, terwijl dit wel van wezenlijk belang is.

Daarnaast blijkt dat alle studies ad hoc van aard zijn en momentopnames van de situatie vormen. Dit maakt het erg lastig vast te stellen hoe de situatie zich in de tijd gaat ontwikkelen en daarom zou longitudinaal onderzoek, waarbij herhaaldelijk en verspreid over meerdere jaren op dezelfde manier metingen worden gedaan, geschikter zijn als onderzoeksmethode. Het feit dat ABSL in juni 2016 75% van hun aandelen heeft overgedragen aan het Brits-Chinese bedrijf Sunbird-Biofuels onderstreept dit belang (Maconachie, 2019). Om diverse interne en externe redenen is besloten om de activiteiten terug te schroeven. Dit vormt een potentiële bedreiging voor de duurzaamheid van het lokale sociaalecologische systeem en kan ernstige problemen veroorzaken voor de lokale bevolking door hun gecreëerde afhankelijkheid van externe inputs (Bottazzi et al., 2018). Een momentopname van vandaag zou er dus heel anders uitzien en het is van belang dat er onderzoek gedaan wordt naar de huidige situatie.

Ten derde is het erg opvallend dat de focus van de studies vooral ligt op groepen 'direct getroffen' mensen en de bredere sociale en economische context hierbij vrijwel genegeerd wordt. De ontwikkelingen voor de bevolking zijn ingekaderd in termen van lokale kenmerken en beperkt tot het lokale niveau. Het werkzame gebied van ABSL maakt echter onderdeel uit van grotere netwerken en hiertussen vinden informatiestromen en uitwisseling van goederen en kapitaal plaats. Het concept

'*travelling of development effects*' is hierbij van toepassing: de werkzaamheden van ABSL kunnen ook invloed hebben op andere gebieden. De overheersende sedentaire kijk van onderzoekers op de impact van ABSL, waarbij een lokale bevolking is geïsoleerd van zijn omgeving, is daarom niet realistisch.

2.5 Conclusie

In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag: hoe kan het *translocal perspective* nieuwe inzichten bieden over de gevolgen van het project van Addax BioEnergy in Sierra Leone? Uit de resultaten is allereerst gebleken dat de werkzaamheden van ABSL overwegend negatieve gevolgen voor de bevolking hebben bewerkstelligt. Dit heeft zich onder andere gemanifesteerd in verminderde toegang tot kwalitatief goed water en land, grotere ongelijkheidsdynamieken en een afname in de onafhankelijkheid.

Dit hoofdstuk heeft daarnaast het groeiende inzicht onderstreept dat translokale verbanden, zowel wat betreft de oorzaak als de lokale impact, een belangrijke rol spelen, zoals wordt betoogd door wetenschappers op het gebied van *translocality*, zoals Zoomers, & van Westen (2011, 2013) en Otsuki et al. (2017). Dit onderzoek toont aan dat ABSL bij de implementatie de translokale verbanden onvoldoende in acht heeft genomen. Daarnaast is aangetoond dat de tot noch toe gedane impactstudies niet toereikend zijn om de volledige verandering in het bestaan vast te leggen, vooral in het levensonderhoud dat geworteld is in nieuwe mobiliteit en translokale ontwikkeling.

Deze inzichten tonen in bredere zin aan dat er bij zowel de implementatie van en het onderzoek naar grootschalige landacquisitie gewaakt dient te worden voor een te sedentaire kijk op de impact en dat de lange termijn gevolgen in acht moeten worden genomen.

Het *translocal perspective* roept nieuwe vragen op met betrekking tot de casus. Verder onderzoek zou zich bijvoorbeeld moeten richten op de vraag: hoe manifesteren de translokale verbanden zich in het werkzame gebied van ABSL? Tot slot dient vervolgonderzoek te worden verricht om te onderzoeken wat de lange termijn gevolgen van projecten als ABSL zijn.

Verwachtingen en veranderingen na loze beloften

Ervaringen van lokale mensen met Addax BioEnergy in Sierra Leone

We were glad because he was saying they will come with development. We agreed and said, 'yes you can come, because you are a son of the soil. We don't think you will get something that puts us in stress, we think, when you come with something, it is benefitting us.' He answered, 'I am sure this will benefit you.'

(Marfurt, 2016, p. 83)

De uitspraak hierboven komt van een lokale vrouw die terugdenkt aan het gesprek waarin de komst van het bedrijf Addax BioEnergy Sierra Leone (ABSL) werd voorgesteld aan haar dorp, Worreh Yeama in Sierra Leone. Na de lange burgeroorlog had het dorp het zwaar, de mensen verlangden naar een makkelijker, modern leven (Marfurt, 2016). Uit de uitspraak van de vrouw wordt duidelijk dat ABSL haar dorp hoop bood op ontwikkeling, en zo werd gepresenteerd. Het project werd dan ook met open armen ontvangen (Marfurt, 2016).

Een grootschalig economisch project zoals de bio-ethanolproductie door ABSL in Sierra Leone kan voor veel veranderingen zorgen. Dit gaat vaak gepaard met grote verwachtingen onder de lokale bevolking. Hoe deze verwachtingen gevormd worden en uitpakken, wordt mogelijk ook beïnvloed door culturele en historische factoren die spelen in het land of gebied waarin de acquisitie plaatsvindt. Land kan bijvoorbeeld een belangrijke historische betekenis hebben waartegen de economische voordelen van een mijn of plantage niet opwegen. Of deze verwachtingen waargemaakt worden is niet altijd zeker, dit kan leiden tot teleurstelling en schadelijke gevolgen voor de lokale bevolking. Om grootschalige landacquisitie succesvol te laten verlopen is het daarom belangrijk aandacht te besteden aan hoe de lokale bevolking het project ervaart en wat voor veranderingen er plaatsvinden in de lokale cultuur.

In Sierra Leone vinden ook andere landacquisitieprojecten plaats, met name in de mijnbouw. Volgens het concept historicity dat Pijpers gebruikt, hebben gebeurtenissen en ervaringen uit het verleden veel te maken met hoe iemand naar de toekomst kijkt en deze interpreteert. Mensen kennen namelijk ervaringen uit hun verleden toe aan hun beeld over het heden en de toekomst (Pijpers, 2016).

Bevindingen uit onderzoeken naar vergelijkbare grootschalige landacquisitieprojecten kunnen hierdoor bijdragen aan inzicht in hoe de bevolking naar het ABSL-project keek, en in de toekomst naar andere grootschalige landacquisities zal kijken. Het is daarom interessant om de verwachtingen en ervaringen te onderzoeken die de bevolking had bij een mijnbouwproject in dezelfde regio dat rond dezelfde tijd werd opgezet, dit wordt behandeld aan de hand van een project van London Mining.

Grootschalige landacquisitie kan verschillende effecten hebben op de lokale bevolking afhankelijk van hun interpretatie van het project en de gevolgen die zij ervaren. Deze interpretaties verschillen per land, gebied en gemeenschap (Korff, 2020; Kroplewska, 2017). De antropologische blik leent zich om de interpretaties en betekenisgeving van verschillende samenlevingen te onderzoeken. Om inzicht te krijgen in deze interpretatie is het van groot belang grootschalige landacquisitie vanuit de gemeenschap te benaderen, dit wordt in de antropologie een *emic* perspectief genoemd (Kottak, 2014, p. 46). In dit antropologische hoofdstuk wordt dan ook getracht om vanuit een *emic* perspectief het grootschalige landacquisitie project van ABSL te onderzoeken. Dit perspectief is goed te onderzoeken door middel van etnografisch onderzoek.

In dit hoofdstuk zal onderzocht worden hoe het project van ABSL en de gevolgen hiervan geïnterpreteerd werden door de bevolking, evenals hoe dit proces beïnvloed is door culturele, sociale en historische factoren. De centrale vraag van dit hoofdstuk luidt: welke sociaal-historische ongelijkheidsdynamieken spelen mee in de manier waarop de lokale bevolking van Sierra Leone grootschalige landacquisitie ervaart? Om deze vraag te beantwoorden zijn drie deelvragen geformuleerd. Allereerst: hoe zijn de betekenis van land, landgebruik en landeigendom in Sierra Leone door de tijd heen veranderd? Als tweede: hoe ziet de recente geschiedenis van Sierra Leone eruit en hoe draagt deze bij aan de komst van grootschalige landacquisitieprojecten? Als derde: welke verwachtingen had de lokale bevolking over het project van ABSL en wat zijn hun ervaringen?

3.1 De situatie voor ABSL en de recente geschiedenis van Sierra Leone

Grootschalige landacquisities kunnen zorgen voor positieve ontwikkeling in een land, afhankelijk van de socio-historische en economische situatie. Om inzicht te krijgen in de situatie zal in dit tweede paragraaf de tweede deelvraag besproken worden: *hoe draagt de recente geschiedenis van Sierra Leone bij aan de komst van grootschalige landacquisitieprojecten?*

In Sierra Leone woedde van 1991 tot 2002 een heftige burgeroorlog. Deze ontstond als gevolg van corruptie in de regering. Er vielen veel doden en er ontstond trauma en *displacement* binnen het land (Stovel, 2008). Ook op lokaal niveau was er sprake van corruptie doordat de lokale elite als gevolg van het hybride systeem, dat in de voorgaande paragraaf is besproken, enorm versterkt was in hun macht (Stovel, 2008). Sierra Leone was op dat moment een van de armste landen ter wereld volgens de Human Development Index (Stovel, 2008). Ook tegenwoordig staat het land nog onderaan de lijst (United Nations Development Programme, 2020) en schat het United Nations Development Programme (2021) dat zo'n 77,5% van de inwoners onder de armoedegrens leeft. Door de armoede waren er voor de wederopbouw na de oorlog weinig middelen beschikbaar. De regering kampte met verschillende uitdagingen, zoals het herintegreren van de burgers die oorlogsmisdaden hebben gepleegd in de gemeenschappen en het heropbouwen van vertrouwen onder de burgers (Stovel, 2008).

Volgens Bottazzi et al. (2016) werkt het trauma van de burgeroorlog als een '*shock doctrine*' die het voor internationale investeerders makkelijker maakt toegang te krijgen tot een land. Volgens deze neoliberale doctrine kan een burgeroorlog sociale structuren vernielen waardoor de mogelijkheid ontstaat voor het introduceren van een kapitalistisch systeem (Bottazzi et al., 2016). Bovendien is het voordelig voor investeerders om land te kopen of leasen in een ontwikkelingsland, omdat het vaak relatief goedkoop is vanwege de armoede en het verlangen naar ontwikkeling. Voor de regering is grootschalige landacquisitie aantrekkelijk omdat zij een kans zien om internationale standaarden van economische ontwikkeling te behalen (Bottazzi et al., 2016). De regering kan door het inzetten van land als een product de economie te verbeteren met het kapitaal van ABSL. De investering van ABSL van 361 miljoen dollar (ActionAid, 2013) was dan ook een enorme kans voor de regering.

Ervaringen die de lokale mensen opgedaan hebben bij grootschalige landacquisities in het verleden vormen volgens het concept *historicity* (Pijpers, 2016) hun blik op vergelijkbare projecten in het heden en de toekomst. Hoe de bevolking naar andere grootschalige landacquisities keek, bijvoorbeeld naar de komst van het mijnbouwproject van Brits bedrijf London Mining, zegt ook iets over hoe de lokale bevolking naar de komst van het ABSL-project keek. Beide projecten vonden deels plaats in het Tonkolili district, waardoor de omstandigheden en geschiedenis die aan de komst vooraf gingen vergelijkbaar zijn.

De grootschalige mijnbouw kwam tot een einde toen de burgeroorlog begon, en het opnieuw opstarten door London Mining in 2006 voelde voor de bevolking als een einde aan deze zware periode (Pijpers, 2016). De bevolking ontwikkelde grote verwachtingen over banen, toegang tot goederen en

educatie en algeheel verbeterde leefomstandigheden. Echter werd al snel duidelijk dat de ontwikkeling voornamelijk plaatsvond in het stadje Lunsar, waar voornamelijk mensen woonden die voor banen bij het project naar deze regio waren verhuisd. De mensen buiten de stad ervaarden weinig verandering (Pijpers, 2016). In gebieden als deze – waar veranderingen niet versnellen, maar juist afnemen of stagneren – kan een gevoel van buitensluiting ontstaan door het niet profiteren van gecreëerde verandering (Pijpers, 2016). Het mijnbouwproject van London Mining zorgde door ongelijke verdeling van welvaart dan ook voor teleurstelling onder de lokale bevolking.

Antropoloog Robert Pijpers noemt plekken waar veel verandering plaatsvindt, bijvoorbeeld door grootschalige landacquisitie, *hot-spots* (Pijpers 2016). Hij suggereert dat dit concept als vervanging kan dienen voor het concept *growth pole*, dit betekent dat bij economische ontwikkeling de welvaart naar andere industrieën en gemeenschappen verspreidt. Pijpers stelt dat dit concept veel andere veranderingen negeert en de sociale en ruimtelijke verdeling van welvaart niet erkent en vindt daarom *hot-spots* geschikter. Het concept *hot-spots* erkent dat op plekken waar snelle verandering plaatsvindt, deze verandering ongelijk kan lopen waardoor instabiliteit, onzekerheid en andere onbedoelde consequenties kunnen ontstaan. Het kan dus zijn dat welvaart die voortkomt uit de veranderingen die een project teweegbrengt niet evenredig worden verdeeld. Dit kan zorgen voor een gevoel van machteloosheid en uitsluiting onder de benadeelden (Pijpers, 2016).

Kijkend naar het idee van *historicity* is het mogelijk dat de bevolking net als naar het project van London Mining ook hoopvol uitkeek naar het project van ABSL vanwege de kansen die zulke projecten bieden na de zware oorlog. Dit kan, wanneer de verwachtingen niet waargemaakt worden, leiden tot teleurstelling en andere nadelige effecten — zeker indien bij ABSL de welvaart die uit het project komt ook onevenredig verdeeld wordt.

3.2 Geschiedenis van land in Sierra Leone: betekenis, eigendom en gebruik

In dit subhoofdstuk wordt een antwoord geformuleerd op de eerste deelvraag: *hoe zijn de betekenis van land, landgebruik en landeigendom in Sierra Leone door de tijd heen veranderd?*

Mens en land zijn al eeuwen met elkaar verbonden, maar land heeft verschillende betekenissen voor verschillende groepen en deze betekenis is onderhevig aan socio-historische verandering. Voor sommige samenlevingen heeft land een religieuze of spirituele betekenis. Voor de Maori in Nieuw-Zeeland verbindt land hen onderling en met hun voorouders; het land behoort voor hen niet tot

de mensen, maar de mensen behoren tot het land. In de koloniale tijd werden verschillen in betekenis van land duidelijk. Een Aboriginal beschrijft dit als volgt: “We cultivated our land, but in a way different from the white man. We endeavour to live with the land; they seemed to live off it.” (Korff, 2020). Bij aankomst in een nieuwe omgeving begonnen koloniale overheersers direct onderhandelingen over land (Kroplewska, 2017). Dit introduceerde een manier van denken over land als bezit. Doordat koloniale overheersers het land van de Maori afnamen, verloren de Maori niet alleen een fysieke wereld, maar ook een spirituele wereld (Kroplewska, 2017).

Bij grootschalige landacquisities kan het voorkomen dat mensen hun land verkopen of moeten afstaan. In een onderzoek naar verplaatsing door grootschalige landacquisitie in Oeganda gaf een getroffene aan met hun land ook hun burgerschap verloren te zijn (Carmody & Taylor, 2016, 108). Land kan gebonden zijn aan burgerschap, identiteit of het kan mogelijkheid bieden tot zelfbeschikking of levensonderhoud. De slavenhandel aan het begin van de koloniale tijd in Sierra Leone en het protectoraat onder de Britse kroon zouden invloed kunnen hebben op hoe de bevolking naar hun land kijkt. Deze geschiedenis zou mogelijk kunnen betekenen dat zij hun land niet willen verkopen aan een Westers bedrijf om onafhankelijk te blijven, of het hebben van eigen land zou belangrijk kunnen zijn voor hun gevoel van zelfbeschikking na de slavernij. Dit onderwerp komt echter weinig terug in de literatuur over de betekenis van land in Sierra Leone en deze vragen blijven onbeantwoord. Wel is het mogelijk aan de hand van een aantal uitspraken van lokale inwoners na te denken over hoe deze relatie potentieel gevormd is door het systeem van landverdeling dat sinds de koloniale tijd is veranderd en door ABSL wordt aangehouden.

Met de veranderende betekenis van land door kolonisatie zijn ook de verdeling van land en opvattingen over landgebruik veranderd. Land wordt vandaag de dag in Sierra Leone op twee manieren wettelijk verdeeld, volgens het gewoonterecht en een contractuele manier die voortkomt uit de koloniale tijd. Dit tweedelige systeem leidt tot conflicten waar ook ongelijkheidsdynamieken bij komen kijken. Volgens het gewoonterecht van de Temne en veel andere etnische groepen in Sierra Leone is land ‘eigendom’ van families die het land overdragen aan de nieuwe generatie via de patrilineaire lijn (Bottazzi, Goguen, & Rist, 2016), de mannelijke lijn van de familie (Kottak, 2014). Vrouwen kunnen daarom geen eigenaar worden (Bottazzi et al., 2016; Pijpers, 2014). De landeigenaren familie is verantwoordelijk voor de verdeling van het land. Ondanks dat een familie eigenaar is, wordt dus niet alleen door deze familie gebruikt. Immigranten die land willen gebruiken kunnen het familiehoofd hierom vragen. Zij komen tot een overeenkomst waarbij geen contract afgesloten wordt, in plaats van

geld krijgt het familiehoofd soms cadeaus (dit wordt *lambe* genoemd) of bezoek om de overeenkomst in stand te houden. Dit is meer dan een relatie tussen huurders en eigenaars, het is een politieke relatie die de immigrant burgerschap toekent (Bottazzi et al., 2016). Land wordt dus niet gezien als individueel bezit, maar het gedeelde gebruik van land wordt onderdeel van de integratie in een gemeenschap. Ondanks dat immigranten dus landgebruiker kunnen worden, worden zij volgens dit systeem desalniettemin vrijwel altijd uitgesloten van landeigendom omdat zij niet geboren zijn in een familie die landeigenaar is. Zowel migranten als vrouwen krijgen dus te maken met ongelijkheid in de verdeling van land (Bottazzi et al., 2016).

Om een einde te maken aan de slavenhandel maakte Groot-Brittannië Sierra Leone tot een protectoraat, dit betekent dat zij deels gezag voerde (Bottazzi et al., 2016; Marfurt, 2016). Er was dus eigenlijk sprake van twee naties in één land (Marfurt, 2016). Sindsdien is er een systeem bijgekomen waarin contractuele overeenkomsten worden gesloten (Bottazzi et al., 2016). Het hybride systeem dat is ontstaan heeft geleid tot een tegenstrijdige situatie; de contractuele overeenkomsten kunnen gezien worden als een 'institutionele innovatie', maar Bottazzi, Goguen en Rist (2016) stellen dat het ook negatieve effecten heeft. De contractuele overeenkomsten versterken bestaande sociale ongelijkheid door de volgens het gewoonterecht bestaande vormen van landverdeling te formaliseren. Dit versterkt de positie van landeigenaren, de positie van landgebruikers wordt zwakker omdat zij hierdoor wettelijk minder zeggenschap over het land hebben (Bottazzi et al., 2016).

Het tweedelige wettelijke systeem van landbezit en -verdeling leidt dus tot conflict en het versterkt bestaande ongelijkheidsdynamieken. Dit speelt ook een rol in de compensatie bij grootschalige landacquisitieprojecten. De financiële compensatie door ABSL is ook verdeeld op basis van landeigendom in plaats van -gebruik (Bottazzi et al., 2016). Met de komst van ABSL en het gebruik van contracten werden ook voor het eerst de grenzen van dorpen gedefinieerd in het gebied. Land werd eerder wel verdeeld maar strikte grenzen die langdurig stand houden waren eerder nooit nodig (Marfurt, 2016). Gezien landeigenaren bij van ABSL financiële compensatie kregen voor het afstaan van hun land, kan dit mogelijk hun kijk op land hebben veranderd. Land wordt niet langer gebruikt voor voeding van de gemeenschap, maar het land wordt vanwege de financiële compensatie die de families ervoor krijgen zelf een product (Bottazzi et al., 2016). Hier lijkt sprake te zijn van een verschil tussen verschillende partijen in de betekenis die zij aan land toekennen en hun opvattingen over landgebruik.

Deze discrepantie in de betekenis van land is mogelijk toe te wijzen aan het verschil in wat de verschillende partijen kunnen met het land. Investerders zoals ABSL en de regering van Sierra Leone

gebruiken land gebruiken als product voor het behalen van economisch succes; dit staat tegenover de betekenis van land voor kleine landgebruikers die die het land zien als iets dat gedeeld wordt en gebruikt kan worden voor levensonderhoud. Deze betekenis is te lezen in twee uitspraken van lokale inwoners van Sierra Leone. Een lokale landgebruiker benadrukte in een interview het belang van land als erfgoed en gaf daarbij aan dat land behouden moet worden om het over te dragen aan de volgende generatie. Daarom kan land volgens hem niet verkocht worden, maar enkel overgedragen (Anane & Abiwu, 2011). Hij ziet land dus als iets dat gedeeld of overgedragen wordt in plaats van iets dat kan worden verkocht. De uitspraak *'you are a son of the soil'* van een vrouw uit Worreh Yeama (Marfurt, 2016, p. 83) geeft weer dat de bevolking van haar dorp land niet alleen ziet als iets dat de mens kan gebruiken, maar ook een andere verbintenis tussen mens en land erkent. De mens wordt gezien als onderdeel van de natuur, als kind van de aarde. Ook wordt het gebruik van land in de samenleving gezien als onderdeel van het burgerschap (Bottazzi et al., 2016).

Het opstellen van contractuele overeenkomsten over landverdeling maakte land tot een wettelijk eigendom, hierdoor sluit de verdeling van land aan bij de visie van bedrijven en de regering die land zien als een product. De landgebruikers hielden vast aan de betekenis die aansluit bij het gewoonterecht, dit zou kunnen komen omdat zij grotendeels zelfvoorzienend zijn en het land gebruikten voor levensonderhoud. Voor het afstaan van hun land kregen zij weinig tot geen financiële compensatie van ABSL. Mogelijk heeft land voor hen dus meer een betekenis als bron van voeding en levensonderhoud, dan dat het een product is geworden zoals mogelijk bij investeerders, landeigenaren en de regering het geval is.

3.3 Verwachtingen en teleurstelling onder de lokale bevolking bij ABSL

De voorgaande paragraaf wijst uit dat bij *hot-spots*, zoals bij grootschalige landacquisitieprojecten, hoopvolle verwachtingen ontstaan onder de lokale bevolking. Bedrijven dragen hieraan bij door het doen van grote beloften. Of deze hoop en werkelijkheid worden verschilt per project. In dit derde en laatste paragraaf onderzoeken we de laatste deelvraag: *welke verwachtingen had de lokale bevolking over het project van ABSL en wat zijn hun ervaringen?*

Om de ervaringen en verwachtingen van de lokale bevolking, en het waarmaken hiervan door ABSL te onderzoeken, kijken we naar twee etnografische onderzoeken. Allereerst de etnografische data die Franziska Marfurt in 2013 in het dorp Worreh Yeama verzameld heeft voor haar masterscriptie (Marfurt, 2016), en ten tweede de etnografische data uit een onderzoek naar de impact van ABSL op

lokale gemeenschappen (Anane & Abiwu, 2011). Met name in de nasleep van de burgeroorlog verlangde de bevolking van Worreh Yeama naar een modern en makkelijker leven met buitenlandse producten en comfort. Geïmporteerde rijst werd bijvoorbeeld verkozen boven de lokale, gezondere rijst (Marfurt, 2016). De zware tijden die het land heeft doorgemaakt en het verlangen naar moderniteit, maakten dat de bevolking openstond voor verandering die kans biedt op een betere toekomst. De komst van ABSL was zo'n verandering.

Bij de introductie van het project van ABSL werden veel beloften gedaan waardoor het makkelijk was de bevolking te overtuigen akkoord te gaan met het project. Inwoners uit twaalf onderzochte gemeenschappen gaven aan dat deze beloften ervoor zorgden dat zij zonder veel twijfel hun land op wilden geven voor het project (Anane & Abiwu, 2011). Dit betekende dat de bevolking hoge verwachtingen ontwikkelde over de welvaart die het project zou brengen (Anane & Abiwu, 2011; Marfurt, 2016). In onderhandelingen met dit soort bedrijven wordt vaak weinig met lokale mensen gesproken, landeigenaren krijgen weinig informatie en met name vrouwen, jongeren en immigranten krijgen geen zeggenschap in de onderhandelingen (Bottazzi et al., 2016; Marfurt, 2016). Dit is zonde omdat hierdoor de veranderingen en problemen die zij ervaren of de betekenis die land voor hen heeft onbelicht blijven. Zij moeten het dus doen met de beloften. Beloften die inwoners uit verschillende gemeenschappen zich herinneren zijn het creëren van honderden banen; financiële compensatie voor het gebruik van land en de gewassen die daar groeien; scholing voor laagopgeleiden; het moderniseren van landbouwtechniek en gratis zaden en kunstmest; en de bouw van ziekenhuizen, gezondheidscentra, wegen, elektriciteitsnetwerken, huizen met stevige daken en scholen (Anane & Abiwu, 2011; Marfurt, 2016). De lokale bevolking werd verteld dat alleen wanneer er gespecialiseerde werknemers nodig zouden zijn, er werknemers uit andere gebieden zouden worden aangenomen. Ook beloofde de Managing Director van ABSL volgens inwoners dat de armoede af zou nemen door het project. Bij de meetings met ABSL kregen deelnemers eten en drinken en gingen ze tevreden naar huis om de anderen te vertellen over het nieuws. Op basis van deze beloften werden verwachtingen gevormd onder de lokale bevolking (Marfurt, 2016).

In realiteit werden de door ABSL gemaakte beloften en daarmee gepaarde verwachtingen niet voor iedereen waargemaakt. Er kwamen weinig lokale mensen te werken bij ABSL. De financiële compensatie voor land werd verdeeld op basis van landeigendom waardoor de financiële vooruitgang groter was voor landeigenaren dan voor de huurders (Bottazzi, Crespoa, Bangurab, & Rist, 2018). Gezien vrouwen en immigranten geen land bezitten, kregen zij dus ook minder compensatie, ook wanneer het

land al meerdere generaties gebruikt werd door de families van migranten (Bottazzi et al., 2016). Bij ABSL kwamen weinig vrouwen te werken (Bottazzi, Crespoa, Bangurab, & Rist, 2018). Dit is opvallend omdat vrouwen in het mijnen naar goud bijvoorbeeld wel een belangrijke rol spelen. Het is in Sierra Leone dus niet ongewoon dat vrouwen werken (Bottazzi et al., 2016; Pijpers, 2014). Goud mijnbouw wordt in Sierra Leone gezien als een vrouwelijk domein, de opbrengsten hiervan gaan naar het onderhouden van het gezin en de kosten voor bijvoorbeeld educatie. Daarentegen wordt diamant mijnbouw gerelateerd aan mannelijkheid en wordt winst gebruikt voor het investeren in bedrijven of het kopen van luxegoederen (Pijpers, 2014). In het dorp waar Marfurt onderzoek deed was ten tijde van het onderzoek geen enkele vrouw in dienst bij ABSL. Dit was lastig voor de vrouwen omdat zij eerder wel konden werken op het land en hier met de komst van het bedrijf geen plek meer voor hebben. Zijervaarden meer verlies dan vooruitgang bij het project van ABSL (Marfurt, 2016).

De welvaart is ongelijk verdeeld tussen landeigenaren en andere bewoners van het gebied, bestaande ongelijkheidsdynamieken die immigranten en vrouwen benadelen zijn hierdoor versterkt. We kunnen stellen dat de positieve verwachtingen die naar voren komen uit de etnografische data van Marfurt (2016) voor veel mensen niet waargemaakt worden. De ongelijke uitkomsten van dit project zijn alleen te begrijpen door deze in een historisch en sociaal kader te plaatsen. De teleurstelling en schadelijke gevolgen voor levensonderhoud en bestaanszekerheid die de bevolking ervaren heeft bij het ABSL-project zouden, kijkend naar het concept *historicity*, kunnen zorgen dat de bevolking in de toekomst niet open staat voor grootschalige landacquisities en andere economische projecten.

3.4 Conclusie

In dit hoofdstuk is getracht een antwoord te vormen op de vraag: *welke sociaal-historische ongelijkheidsdynamieken spelen mee in de manier waarop de lokale bevolking van Sierra Leone grootschalige landacquisitie ervaart?*

Om tot een antwoord te komen zijn drie deelvragen besproken die samen een antwoord geven op de hoofdvraag. Uit het eerste paragraaf blijkt dat in het hybride systeem van landverdeling de overeenkomsten uit het gewoonrecht geformaliseerd worden waardoor de bestaande ongelijkheidsdynamieken ook formaliseren en versterkt worden. Ook heeft de koloniale overheersing bijgedragen aan een veranderende betekenis van land. In Sierra Leone is sprake van een discrepantie tussen de betekenis van land voor investeerders, de regering en landeigenaren en de betekenis voor

landgebruikers. Deze discrepantie speelt ook mee in hoe de verschillende partijen kijken naar grootschalige landacquisities, omdat zij andere waarde toekennen aan het land en andere gevolgen ervaren. Het tweede subhoofdstuk concludeert dat Sierra Leone bij de komst van ABSL bezig is met wederopbouw na de burgeroorlog, het bedrijf kon hierdoor makkelijk het land binnenkomen omdat de investering van het bedrijf voor de regering een kans op ontwikkeling bood. Daarnaast blijkt dat bij snelle verandering vaak ongelijke verdeling van welvaart plaatsvindt. Uit het derde subhoofdstuk blijkt dat de bevolking grote verwachtingen ontwikkelt bij grootschalige landacquisitieprojecten, voornamelijk door beloften van de bedrijven die inspelen op hun wensen voor een een makkelijker leven. In de verdeling van de door het project gecreëerde welvaart werden landgebruikers, met name vrouwen en migranten, benadeeld wat zorgde voor een versterking van bestaande ongelijkheidsdynamieken in het gebied.

Aan de hand van deze deelvragen kunnen we het volgende antwoord vormen op de hoofdvraag van dit hoofdstuk: de institutionalisering van genderongelijkheid en de gemarginaliseerde positie van migranten die voortkomt uit het hybride systeem van de koloniale tijd vormen ongelijkheidsdynamieken die contractueel worden vastgesteld door ABSL, waardoor vrouwen, migranten en andere landeigenaren sterk benadeeld worden bij het project. Zij ervaren negatieve gevolgen en zullen in de toekomst minder positief kijken naar grootschalige landacquisitieprojecten dan de landeigenaren die wel profiteren van het project. De beloften van ABSL bleken loze beloften te zijn en de gemarginaliseerde bevolking verloor met hun land ook hun bestaanszekerheid.

Vrijheid door participatie

Een normatief onderzoek naar participatierecht in de casus van Addax BioEnergy

De afgelopen jaren is meer duidelijk geworden over grootschalige landacquisitie en de implicaties die dit heeft voor de mensenrechten van de lokale bevolking in *host countries* (ActionAid, 2013; Vermeulen & Cotula, 2010). Als grote stukken land overgedragen worden van lokale boeren en families naar grote ondernemingen of overheidsprojecten, komen als gevolg hiervan in veel situaties mensenrechten in het geding: recht op voedsel, recht op land, recht op cultuur, recht op onderdak, recht op water en meer (OHCHR, 2015; Dabala, 2020; De Schutter 2009). Een voorbeeld van grootschalige landacquisitie is te vinden in de eerder beschreven casus van ABSL.

Voor dit hoofdstuk is het belangrijk om onderscheid te maken tussen proces en uitkomst. Een rechtvaardig proces garandeert geen rechtvaardige uitkomsten en vice versa is aan een rechtvaardige uitkomst niet altijd eenzelfde proces voorafgegaan. Kijkend naar de genoemde mensenrechten worden de uitkomsten en gevolgen van landacquisitie beoordeeld. Dat hierbij mensenrechten geschonden worden is veelvuldig aangekaart. Daarom ligt in dit onderzoek de focus op de totstandkoming van de overeenkomsten bij land-overdracht en herverdeling. Zodoende wordt dit onderbelichte aspect van grootschalige landacquisitie in een rechtvaardigheidsperspectief onderzocht aan de hand van de onderzoeksvraag: *in hoeverre zijn participatierechten gerespecteerd in deze casus van grootschalige landacquisitie?*

Het is belangrijk dat deze filosofische vraag over deze casus gesteld wordt, omdat er zo inzichten geboden worden in zowel het primaire probleem als de mogelijkheden tot verbetering. Het in grote getale aanwezige onderzoek naar de mensenrechtenschending als uitkomst van grootschalige landacquisitie heeft tot op heden niet voor noemenswaardige verbetering gezorgd, maar geeft wel blijk van het belang van dit onderzoeksonderwerp. Hoewel een rechtvaardig proces niet per definitie verbetering van de uitkomsten garandeert, biedt onderzoek hiernaar wel handvatten voor verbetering.

Gezien de omvang van dit onderzoek is er geen ruimte alle betrokken mensenrechten te onderzoeken. Daarom wordt voor een verdere afbakening gekozen door te focussen op het recht op politieke participatie.⁵ Er is voor dit recht gekozen omdat het niet vaak besproken wordt in deze context en omdat - zoals later in dit hoofdstuk zal blijken- het participatierecht een direct verband heeft met (een republikeinse conceptie van) vrijheid.⁶ Daarmee onderscheidt het zich van andere mensenrechten. Voordat onderzocht kan worden of participatierechten in deze casus gerespecteerd zijn, zal eerst het belang van participatierecht onderbouwd worden met behulp van het begrip vrijheid. Wanneer het belang en de inhoud van deze twee concepten uitgelegd zijn, zal de casusbeschrijving (p. 9) an ABSL aangevuld worden met de voor dit hoofdstuk relevante aspecten. Om vervolgens te toetsen in hoeverre participatierecht gerespecteerd is in deze casus.

4.1 Het recht op politieke participatie

In de naoorlogse constructie van mensenrechtenwetgeving is het concept van politieke participatie een onmisbare bouwsteen geweest. Dit recht is terug te vinden in een scala aan internationale verklaringen, resoluties en verdragen.⁷ In Artikel 21 van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (The United Nations, 1948) staat:

“(1) Everyone has the right to take part in the government of his country, directly or through freely chosen representatives. (2) Everyone has the right of equal access to public service in his country. (3) The will of the people shall be the basis of the authority of government; this will shall be expressed in periodic and genuine elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret vote or by equivalent free voting procedures.”

---

⁵ Deze keuze impliceert op geen manier dat andere mensenrechten minder belangrijk of relevant zijn in de context van grootschalige landacquisitie.

⁶ De termen neo-republikeinse vrijheid, republikeinse vrijheid, vrijheid en een republikeinse conceptie van vrijheid worden door elkaar gebruikt, maar wijzen allemaal naar de opvatting van vrijheid zoals o.a. Philip Pettit deze beschreven heeft.

⁷ De mensenrechten als geheel zijn niet altijd en door iedereen erkend als beste constructie. Zie Posner (2014) voor kritiek op een mensenrechtenbenadering, en Rodley (2014) voor een verdediging. Specifiek het recht op participatie wordt onder andere door Joshua Cohen (2004) bekritiseerd omdat het volgens hen onterecht als een recht op democratie ingevuld wordt en het mensenrechtensysteem onnodig ingewikkeld maakt. Christiano (2011) en Reidy (2012) verdedigen dit standpunt wel. Gezien de beperkte omvang van dit hoofdstuk is er gebaseerd op de internationale erkenning en beschikbare literatuur voor gekozen het mensenrechtenperspectief te hanteren. Ook als het mensenrechtenframe niet geaccepteerd wordt biedt dit hoofdstuk, door het gebruik van republikeinse vrijheid, handvatten om het belang van politieke participatie te onderschrijven.

In het internationale convenant van civiele en politieke rechten (UN General Assembly, 1985, artikel 26) wordt dit recht erkend en versterkt:

“Every citizen shall have the right and the opportunity, without any of the distinctions mentioned in article 2 and without unreasonable restrictions: 1. To take part in the conduct of public affairs, directly or through freely chosen representatives; 2. To vote and to be elected at genuine periodic elections which shall be by universal and equal suffrage and shall be held by secret ballot, guaranteeing the free expression of the will of the electors; 3. To have access, on general terms of equality, to public service in his country.”

Hoewel er in dit recht niet naar het politieke begrip democratie verwezen wordt, komt de omschrijving van dit mensenrecht overeen met het fundament van een democratische samenleving; de wil van de burgers moet de basis zijn van overheidsgezag. Iedereen heeft een direct of indirect kiesrecht en er zijn anonieme verkiezingen met een algemeen kiesrecht.

De rol van participatierecht in landdeals

Na deze omschrijving van het recht op participatie volgt de relatie die dit recht heeft met grootschalige landacquisitie. Participatie van lokale boeren in land gerelateerde besluitvormingsprocessen draagt bij aan het prioriteren van de belangen van de burger en beperkt de invloed van privébelangen en corruptie. Juist bij land deals is dit erg belangrijk, omdat de belangen tussen boer en overheid hier sterk verschillen. De betekenis – zowel voor levensonderhoud als cultureel – van land is voor lokale boeren heel groot (Millar, 2015). Voor de overheid is deze waarde niet altijd direct zichtbaar. Volgens hun –veelal financiële– maatstaven gaat het om niet efficiënt gebruikt land, waar meer winst uit te halen is. Daarnaast maakt het verschil in kennis en vaardigheden de onderhandelingen en besluitvorming ongelijk, hierdoor wordt de stem van de boer niet altijd voldoende gehoord (Bottazzi, Goguen, & Rist, 2016). Daarom is het belangrijk dat er in de politieke besluitvorming plek is voor de lokale bevolking om onvrede te voorkomen.

Kijkend naar de casus, wordt in Sierra Leone het recht op participatie onder andere niet gegarandeerd doordat er onvoldoende onderwijs is, en als gevolg hiervan 64% van de bevolking analfabeet is (UNESCO, 2018). De bevolking wordt dus praktisch niet in de positie gesteld actief politiek te participeren. Daarnaast zorgen corrupte structuren en praktische obstakels, zoals de afstand tot een stembureau, ervoor dat er weinig mogelijkheid is tot politieke participatie. Dit is dus terug te zien in de

lage score op de Democracy Index (The Economist, 2019).⁸ Als gevolg hiervan worden er afspraken gemaakt waar de lokale bevolking niet altijd achterstaat, die op grote schaal nadelig voor hen uitpakken en direct impact hebben op hun levens (Robertson & Pinstруп-Andersen, 2010; Vermeulen & Cotula, 2010). Participatierecht speelt dus een belangrijke rol in landacquisitie, een juiste implementatie zorgt voor een betere belangenbehartiging en bescherming van andere mensenrechten.

4.2 Republikeinse vrijheid

Ook afgezien van deze negatieve effecten bij het ontbreken van participatie, is het participatierecht een universeel recht volgens de internationale standaard van mensenrechten en het brede draagvlak dat hiervoor bestaat. Om het belang van dit recht nog verder – en onafhankelijk van de status van mensenrechten – te benadrukken, dient politieke participatie gezien te worden in het licht van een republikeinse opvatting van vrijheid.

Om vrijheid te begrijpen zoals deze specifiek in de republikeinse traditie beschreven wordt, is eerst een opvatting van de gangbare conceptie van vrijheid nodig. In *“Two concepts of Liberty”* (2002) formuleert Isaiah Berlin twee opvattingen van vrijheid. Volgens de eerste ‘negatieve’ opvatting van vrijheid zijn mensen vrij, simpelweg als hun keuzes niet beperkt of belemmerd⁹ worden. Deze opvatting kent vele varianten die wisselen in de mate van beperking die als problematisch gezien wordt.¹⁰ Een positieve conceptie van vrijheid gaat in tegenstelling tot de negatieve opvatting niet over afwezigheid van belemmeringen, maar de aanwezigheid van interne factoren die je in staat stellen te doen wat je wilt doen, Berlin benoemt dit als ‘meester over zichzelf zijn’. Omdat deze positieve opvatting niet veel draagvlak heeft zal voor het schetsen van deze tegenstelling op de negatieve conceptie van vrijheid gefocust worden.

Als metafoor omschrijft Philip Pettit (2011, p. 208) het concept vrijheid als een ruit en een paard, waarbij het paard staat voor de burgers. In de negatieve conceptie van vrijheid moeten de teugels los hangen om van vrijheid te spreken. De staat of een medeburger beperkt de vrijheid van de burgers (het paard) dan niet. In de republikeinse traditie, zoals deze onder andere door Pettit beschreven is, zit

---

⁸ Deze index is gebaseerd op 60 indicatoren, te verdelen in vijf categorieën: verkiezingsproces, burgerlijke vrijheden, het functioneren van de overheid, politieke participatie en de politieke cultuur.

⁹ Vrije vertaling van het engelse ‘interfered with’ om zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke betekenis te blijven.

¹⁰ Dit is de standaard opvatting van vrijheid zoals onder andere Hobbes, Bentham en Mill erkennen.

er helemaal niemand op het paard. Vrijheid wordt niet gezien als geen beperking (losse teugels) maar als *nondomination* (niemand zit op het paard).

Om deze opvatting van vrijheid als *nondomination* te rechtvaardigen doet Pettit een beroep op de intuïtie en gebruikt het voorbeeld van een slavernij. Stel je een groep tot slaaf gemaakten voor die bezit zijn van een meester. Hun meester laat de slaven voor het grootste gedeelte hun eigen weg gaan. Hij belemmert ze niet in hun dagelijkse bezigheden. Vanuit een negatieve conceptie van vrijheid – de afwezigheid van belemmering – genieten deze slaven een bepaalde mate van vrijheid (Pettit, 1997). Het idee dat een slaaf vrij is, is volgens Pettit echter zo tegen intuïtief dat we dit niet voor waar kunnen aannemen. Daaruit volgt de opvatting van vrijheid als *nondomination*.

Wat is *domination*?

Doelt Pettit hier dan op een samenleving zonder hiërarchie, waarin niemand een positie boven een ander heeft? Nee. Ook dat zou immers tegen intuïtief en wellicht onhaalbaar zijn. Wat wel bedoeld wordt met *domination* is onderwerping aan een arbitraire macht, die in staat is invloed uit te oefenen op je leven (Pettit, 1996, 1997, 2002).¹¹ Een persoon of groep geniet dus vrijheid als er geen andere persoon of groep is die het vermogen heeft zich op willekeurige basis in hun leven te mengen (Pettit, 1996, 1997, 2002). Door de toevoeging van ‘willekeurigheid’ aan de definitie van een vorm van *domination* laat deze conceptie van vrijheid ruimte voor bestuursvormen en politieke organisatie, zolang deze niet willekeurig tot stand komen. Maar wanneer is macht willekeurig? Dat kan niet alleen in de onvoorspelbaarheid van machtsuitoefening zitten. Dan zou een meester die zijn slaaf iedere maandag zweepslagen geeft, door zijn voorspelbaarheid alsnog een vorm van vrijheid kunnen garanderen. Onwillekeurigheid wordt daarom gedefinieerd als democratisch. Dit wordt door Pettit uitgelegd aan de hand van een voorbeeld: stel Andrea geeft Bob de sleutels van haar kast met alcohol, met de strikte instructie dat hij ze niet terug mag geven voor de komende 24 uur. Pettit vervolgt dat de macht die Bob nu over Andrea heeft niet arbitrair is, omdat zij hem deze macht gegeven heeft (Pettit, 2011). Hieruit volgt dat burgers in een land niet aan een arbitraire macht onderhevig zijn zolang zij invloed hebben op de manier waarop hun land zijn macht gebruikt. Vrijheid vereist dus niet dat je vrij bent van beperking van anderen in de keuzes die je kan maken, maar dat je zelf invloed hebt gehad op welke inmenging en beperking geldend zijn. Hieruit

---

¹¹ Dit betekent ook dat deze invloed niet per definitie uitgeoefend hoeft te worden. Enkel het bestaan van een arbitraire macht die dit potentieel zou kunnen wordt als *domination* gezien.

volgt dat in een sociaal politiek *framework*, regels en wetten mogelijk zijn om vrijheid te garanderen zonder dat deze als arbitraire beperking gezien worden, zolang wetgevingsprocessen maar openstaan voor burgers. Hierin is de burger te vergelijken met Andrea die Bob (de overheid) legitimeert haar handelen te beperken. Deze democratische bestuursvorm is geen vrijheid, maar moet instrumenteel begrepen worden als een methode om tot vrijheid te komen. Vrijheid is en blijft dus een status van een individu. Instituties en democratische processen zijn ontwikkeld om deze vrijheid te bereiken en beveiligen (Pettit, 1997).

4.3 Republikeinse vrijheid en participatierecht

Een democratische bestuursvorm is dus een middel om tot vrijheid te komen. Deze democratie moet de burgers in staat stellen zelf onderdeel te zijn van de volksvertegenwoordiging, als ook mogelijkheden bieden om de beslissingen van hun vertegenwoordigers aan te vechten om zo republikeinse vrijheid te kunnen garanderen (Ingham, 2015). Hiertoe worden drie formele eisen besproken die deze vorm van democratie garanderen.

De eerste en meest belangrijke eis is dat besluitvormers – denk hierbij aan rechtbanken, wetgevers – verplicht openbaring geven van de totstandkoming van beslissingen, en hierbij mogelijkheid bieden voor een publiek debat (Sunstein, 1988). De tweede eis is inclusiviteit, de mogelijkheden voor democratische participatie moeten voor alle burgers en in gelijke mate beschikbaar zijn (Pettit, 1997). Als laatste eis moet er een onpartijdig hof zijn waar burgers bezwaar kunnen aantekenen tegen wetten en beleid (Pettit, 1997). Een voorbeeld hiervan binnen de Nederlandse politiek is de nationale- en kinderombudsman.

Om te zien hoe deze opvatting van democratie als middel om tot republikeinse vrijheid te komen zich verhoudt tot het recht op participatie, worden de bovenstaande drie eisen vergeleken met het recht op politieke participatie zoals deze in artikel 26 van het Internationale Convenant van Civiele en Politieke rechten beschreven staat en wordt er een grote overlap gevonden met de democratische eisen die gesteld worden binnen de republikeinse vrijheid.

Het recht op participatie heeft dus een instrumentele en relationele functie. Het is niet alleen een belangrijk mensenrecht en middel om een eerlijk proces in de totstandkoming van landdeals te garanderen, maar daarnaast een cruciale voorwaarde om tot vrijheid te komen. Hiermee is het belang van dit recht ruimschoots en breder dan de universele geldendheid van mensenrechten verdedigd.

4.4 Participatierecht in Sierra Leone

Om het participatierecht en republikeinse vrijheid toe te passen op de casus van ABSL, zal deze eerst verder uitgewerkt worden door de voor dit hoofdstuk relevante aspecten uit te lichten. Hiervoor zullen drie actoren omschreven worden die het dichtst betrokken zijn bij deze casus, om vervolgens de onderlinge verhoudingen weer te geven om inzicht te krijgen in de rol van vrijheid en participatie.

Actoren

1. Lokale boeren¹²

Kijkend naar de bevolking in Sierra Leone in het algemeen, zijn er verschillende alarmerende signalen over de kwaliteit van leven. Het land scoort erg laag op verschillende *human development indicators* zoals toegang tot, onderwijs, schoon drinkwater, gezondheidszorg, maar ook corruptie en andere sociaal economische indicatoren die helpen bij het bereiken van stabiele ontwikkeling en veiligheid. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het feit dat minder dan 1/3 van de bevolking toegang tot schoon drinkwater heeft en kindersterfte er erg hoog is: er sterven 183 op de 1000 kinderen (UNDP, 2020). Daar komt bij dat een huishouden in noord Sierra Leone (hier vindt een groot deel van de landacquisitie door ABSL plaats) gemiddeld uit 11.4 personen bestaat (WFP, 2008). Deze en vele andere factoren dragen eraan bij dat 73% van de bevolking leeft in multidimensionele armoede (UNDP, 2020).

Deze gegevens gaan over Sierra Leone als geheel. In deze casus wordt echter specifiek de lokale boer omschreven. Toch is deze informatie toepasbaar op deze groep, aangezien 95% van de huishoudens afhankelijk is van landbouw (WFP, 2008).

2. Addax BioEnergy Sierra Leone

In 2011 kocht ABSL 57 duizend hectare land in Sierra Leone voor de productie van suikerriet om bio-ethanol voor de Europese markt te produceren. Het bedrijf kreeg hierbij steun van verschillende instanties waaronder de Nederlandse ontwikkelingsbank FMO. De totale investering van 267 miljoen euro was de grootste ooit in dit West-Afrikaanse land. ABSL kon het land voor extreem lage prijzen kopen en beloofde onder andere landbouw trainingen, scholen gezondheidsklinieken, banen en infrastructuur. De onderhandelingen vonden plaats tussen ABSL en een door ABSL zelf aangewezen *representative* van de lokale boeren. Dit omdat zij zelf vaak de Engelse taal niet machtig waren en niet over voldoende kennis beschikten. Veel van de beloftes zijn uiteindelijk niet op papier vastgelegd.

---

¹²En hun families en dorpsgenoten

Mensenrechtenorganisatie ActionAid heeft aan het begin van dit project gewaarschuwd voor de risico's van dit businessplan met een eenzijdig focus op bio-ethanol, waarbij de bevolking onvoldoende betrokken werd bij de onderhandelen over hun land, water en voedselvoorziening.

Ook gingen de zaken niet zo goed als ABSL verwacht had: de olieprijs daalden, in Europa verminderde het geloof in bio-ethanol als duurzame brandstof en in de ebola-epidemie in Sierra Leone (2013) zorgde voor meer problemen. De investeerders, waaronder de FMO, trokken zich terug. Daarmee verviel ook het toezicht van de FMO en was een overname daardoor aantrekkelijker. In 2016 nam Sunbird Bioenergy het bedrijf over (Maconachie, 2019). Bij de totstandkoming van de landacquisitie regelde ABSL de onderhandelingen en voorwaarden. Daarom wordt steeds ABSL en niet Sunbird Bioenergy genoemd.

3. De overheid van Sierra Leone

Sierra Leone scoort een 4,86 uit 10 op de Democracy Index (The Economist, 2019). Hiermee valt het onder een hybride regime. Hoewel het land officieel een democratisch bestuur heeft, werkt dit in de praktijk dus nog niet helemaal zo. Van 1991 tot 2002 woedde er een burgeroorlog in Sierra Leone. Het land is bezig met de wederopbouw, maar er is grote economische en sociale schade geleden. Het terug opbouwen van de sociaal-economische en politieke infrastructuur vraagt veel banen en financiële middelen; het gebrek hieraan maakt het land kwetsbaar voor nationale en internationale druk. De overheid ziet grootschalige landverkoop of verhuur als voornaamste middel om de ontwikkelingsdoelstellingen te halen (IMF, 2019).

Onderlinge verhoudingen

Overheid van Sierra Leone – lokale boeren

Zoals eerder in dit hoofdstuk beschreven zijn er verschillende factoren die de toegang van lokale boeren tot de politieke besluitvorming belemmeren; zo blijkt ook uit de lage score op de Democracy Index (The Economist, 2019). Dit gebrek aan politieke participatie heeft als gevolg dat er is sprake van een arbitraire macht van de overheid over de boeren. De machtsverhouding blijkt uit het feit dat de overheid direct invloed uit kan oefenen op het leven van de boeren. Deze macht kan arbitrair genoemd worden door het gebrek aan democratische betrokkenheid van de boeren in de totstandkoming van en uitvoering door de overheid. Deze gebrekkige democratische betrokkenheid bestaat niet alleen uit het praktische stemrecht of de mogelijkheid je verkiesbaar te stellen. Het bieden van mogelijkheden tot politieke participatie gaat ook over het garanderen van onderwijs voor iedere burger om zodoende een inclusief democratisch systeem te garanderen. Hieruit volgt dat in deze verhouding participatierechten onvoldoende

gerespecteerd zijn. Door het participatierecht voor de lokale boeren beter te garanderen, wordt hun vrijheid beter gewaarborgd en wordt hun belang in landacquisitie beter afgewogen.

ABSL – lokale boeren

ABSL heeft meer kennis, inzicht, geld en kan meer invloed uitoefenen op de overheid van Sierra Leone en staat hierdoor niet op gelijke voet met de lokale boeren. Er is sprake van een machtsverhouding omdat ABSL invloed uitoefent op het leven van de boeren. Deze macht kan arbitrair genoemd worden door het gebrek aan betrokkenheid van de boeren in de totstandkoming en uitvoering van ABSL project. Het participatierecht is op twee manieren betrokken in deze verhouding. Wanneer, allereerst, de politieke participatie zoals beschreven in de relatie tussen boeren en de overheid verbeterd, kunnen er via de overheid strengere eisen aan ABSL gesteld worden. Zo kunnen de belangen van de boeren in relatie tot ABSL van bovenaf verbeterd worden. Als, ten tweede, participatie alleen in politieke besluitvorming toegepast wordt, kan gesteld worden dat de boeren niet volledig kunnen participeren in de besluitvorming en onderhandelingen met ABSL omtrent hun land. ABSL stelt de vertegenwoordiger voor de boeren aan. Deze is dus niet op een democratische manier als vertegenwoordiger van de boeren gekozen. Dit gebrek aan participatie kan dus gezien worden als een vorm van *domination*. Pettit omschrijft deze situatie van *domination* door een bedrijf niet specifiek, maar kijkend naar de gegeven omschrijving van een arbitraire macht voldoet ABSL hier wel aan en wordt voor dit hoofdstuk aangenomen dat de door Pettit omschreven systemen ook hier van toepassing zijn.

In allebei deze omschreven toepassingen is het participatierecht onvoldoende gegarandeerd. Het garanderen van participatierechten biedt dus ook in deze onderlinge relatie perspectief voor verbetering.

Overheid – ABSL

ABSL en de overheid van Sierra Leone hebben andere belangen, opereren volgens andere richtlijnen en hebben andere middelen tot hun beschikking. De overheid moet kapitaal aantrekken om het land te herstellen van de economische en sociale schade als gevolg van de burgeroorlog, om zo te voldoen aan de internationale standaarden. In de huidige globale markt zijn de keuzes in dergelijke situaties beperkt en zijn vermogende multinationals als ABSL een voor de hand liggende keuze om dit nieuwe kapitaal aan te trekken. Om aan de internationale gemeenschap te laten zien dat er vooruitgang wordt geboekt, zijn deals als deze onvermijdelijk voor de overheid. Daar komt bij dat het potentieel ook een effectieve methode is voor economische groei. ABSL daarentegen is een multinational met een winstoogmerk dat geen officiële verplichtingen heeft met betrekking tot de internationale ontwikkelingsdoelstellingen. In tegenstelling tot bij de eerdere twee relaties waarin de boeren betrokken zijn, biedt het participatierecht

hier geen uitkomst. Deze politieke participatie is namelijk van toepassing op een democratisch besluitvormingsproces waarbij het belang van de burger centraal staat. In de relatie tussen de overheid en ABSL is er geen sprake van een democratisch proces of democratische vertegenwoordiging. Ondanks dat er een ongelijke verhouding is, kan het concept van vrijheid hier niet van toepassing zijn omdat er geen sprake is van een burger-overheid verhouding.

Domination door een multinational – een gemis in Pettit's werk

Participatierechten zijn dus niet voldoende gerespecteerd voor de lokale boeren in Sierra Leone, als dit wel zo is biedt dit concept een gegronde basis voor verbetering. Hierdoor zal echter niet het volledige probleem opgelost worden; participatierecht en republikeinse vrijheid bieden in de relatie tussen de overheid en ABSL geen basis voor verandering. In de huidige geglobaliseerde wereldeconomie spelen bedrijven als ABSL een grote rol. Dit heeft echter nog geen plek binnen de geanalyseerde bronnen. In deze bronnen, waarbij primair naar het werk van Philip Pettit gekeken is, is er weinig tot geen aandacht voor de globale machtsrelaties die verder gaan dan een burger-overheid relatie. Pettit is een vooraanstaand en gerespecteerd filosoof en zijn werk over republikeinse vrijheid kan als een standaardwerk op dit gebied beschouwd worden. Deze casus toont aan dat er hierbinnen een gebrek is aan theoretische reflecties op de relatie tussen multinationals en overheden, zoals tussen ABSL en de overheid van Sierra Leone. Deze situatie laat zien dat de overheid in werkelijkheid niet zo almachtig is als vaak beschreven wordt in theoretische *frameworks*, de bepalende rol van multinationals is onterecht onvoldoende onderzocht en geduid.

4.5 Conclusie

Participatierecht is een universeel mensenrecht. Het recht van de lokale boeren hierop behoeft in universele wetgeving in beginsel geen verantwoording. Desondanks is er in dit hoofdstuk gepoogd het belang van dit mensenrecht los van de rechtmatigheid, filosofisch te onderbouwen. Hieruit volgt dat het participatierecht zowel instrumenteel als relationeel begrepen kan worden. Relationeel draagt het bij aan de bescherming van andere mensenrechten, instrumenteel is het een middel om vrijheid te garanderen. Hiermee is duidelijk dat het participatierecht op verschillende niveaus en vanuit verschillende benaderingen een essentieel mensenrecht is. Terugkomend op de vraag; *In hoeverre zijn participatierechten gerespecteerd in de casus?* Laat de analyse zien dat dit mensenrecht voor de boeren

betrokken bij ABSL niet voldoende gegarandeerd is. Verbetering van de politieke participatie van deze boeren is dan ook op verschillende niveaus van belang en draagt bij aan hun vrijheid, mensenrechtenbescherming en beperkt potentieel de negatieve gevolgen van landacquisitie.

Maar de onderzochte *frameworks* bieden geen directe oplossing om de ongelijke verhouding tussen ABSL en de overheid van Sierra Leone. Multinationals als ABSL spelen in de internationale gemeenschap een steeds belangrijkere rol, waarvoor nog onvoldoende plek is binnen de onderzochte theorieën. Dit vormt dan ook het grootste punt van aandacht dat volgt uit dit hoofdstuk. Het ontbreken van de rol van multinationals in veel standaard en algemeen geaccepteerde rechtvaardigheidstheorieën maakt ieder onderzoek hierbinnen onvolledig, zo blijkt ook hier. Anno 2021 kan de rol van deze grote bedrijven niet meer weggedacht worden uit onze wereldeconomie en advies voor verder onderzoek is dan ook deze rol van multinationals verder te onderzoeken.

Participatierechten zijn van groot belang in grootschalige landacquisitie, zo blijkt ook in de casus in Sierra Leone, waar geconstateerd is dat het participatierecht niet voldoende gerespecteerd is. Betere implementatie hiervan biedt op veel terreinen, maar niet alle, mogelijkheden tot verbetering. Gezien de algemeen erkende risico's en problemen omtrent, maar ook de grote potentie van grootschalige landacquisitie, is een betere implementatie van participatierechten een belangrijke stap in het verbeteren van deze processen. Deze conclusie kan als aanleiding gezien worden voor verder onderzoek naar de praktische mogelijkheden om dit te realiseren.

5. Integratie

In de voorgaande hoofdstukken is de casus van Addax BioEnergy in Sierra Leone (ABSL) onderzocht vanuit vier disciplinaire perspectieven; duurzaam ondernemen & innovatie (DO&I), ontwikkelingsgeografie, antropologie en filosofie. De onderzoeksresultaten geven dan ook een veelzijdig beeld van deze casus. In dit hoofdstuk zullen eerst de verschillende disciplinaire inzichten kort worden herhaald, om vervolgens conflicten en overeenkomsten te identificeren en te integreren aan de hand van de door Repko & Szostak omschreven methodologie (2017), zodat er een *common ground* ontstaat. De *common ground* is het product van een integratie van verschillende disciplines, en biedt de basis voor een geïntegreerde conclusie, die in de interdisciplinaire onderzoeksmethode van Repko en Szostak (2017) de *more comprehensive understanding* wordt genoemd. In dit onderdeel wordt met behulp van de *common ground* antwoord gegeven op de hoofdvraag: *welke inzichten geeft het project van Addax BioEnergy in Sierra Leone over grootschalige landacquisitie in ontwikkelingslanden?*

5.1 Disciplinaire inzichten

Duurzaam ondernemen en innovatie analyseerde de projectplannen van ABSL. Hoe konden deze bijdragen aan duurzame ontwikkeling en de Sustainable Development Goals (SDG)? Uit de analyse blijkt dat de plannen positief bijdragen aan sociaal en economische dimensies van duurzame ontwikkeling. Ondanks dat ABSL duurzame brandstoffen gaat produceren, komen de plannen tekort op het milieuaspect omdat ze te weinig rekening houden met de biodiversiteit en het risico op watervervuiling.

Onderzoek vanuit ontwikkelingsgeografie heeft de gevolgen van ABSL voor de bevolking blootgelegd. Er kan gesteld worden dat de werkzaamheden van ABSL overwegend negatieve gevolgen voor de bevolking hebben bewerkstelligt. Met behulp van het *translocal perspective* is daarnaast de toenemende rol van mondiale actoren besproken. Hierin komt naar voren dat de impact van ABSL zich door de tijd en ruimte zal verplaatsen en dat bij de implementatie van een project en bij het doen van impactstudies rekening gehouden moet worden met deze translokale verbindingen.

Het onderzoek van antropologie laat zien dat de betekenis van land en ongelijkheidsdynamieken beïnvloeden hoe de lokale bevolking naar landacquisitie kijkt. Doordat ABSL bestaande ongelijkheidsdynamieken versterkt door de manier van compensatieverdeling blijkt het project voor sommige mensen, voornamelijk vrouwen en migranten, zelfs voor een verslechtering van de situatie te

zorgen. Aan de beloften van ABSL en de verwachtingen van de bevolking wordt niet voldaan waardoor de bestaanszekerheid van de gemarginaliseerde bevolking onder druk komt te staan.

Vanuit filosofie is onderzocht of participatierechten gerespecteerd zijn in de beschreven casus. Hiervoor is allereerst met behulp van een republikeinse conceptie van vrijheid aangetoond waarom participatierechten belangrijk zijn, om vervolgens het belang in deze specifieke casus te onderzoeken. Hieruit volgde dat participatierechten niet alleen de vrijheid van boeren garanderen, maar ook de kans op een positieve uitkomst van het project vergroten. De casus van ABSL laat zien dat deze rechten hier niet voldoende gegarandeerd zijn omdat boeren niet konden participeren in besluiten van ABSL en de overheid.

5.2 Conflicten

Er lijkt sprake van eveneens inhoudelijk conflicten tussen disciplinaire inzichten en fundamentele verschillen in disciplinaire aanpak. Deze mogelijke tegenstellingen zullen onderzocht worden om de conflicten te identificeren en deze op te lossen. Hierdoor kan vanuit de verschillende disciplinaire inzichten één interdisciplinair antwoord op de hoofdvraag worden geformuleerd.

5.2.1 Fundamentele verschillen

Er bestaan fundamentele verschillen tussen de disciplines DO&I, ontwikkelingsgeografie, antropologie en filosofie die een deel van de tegenstrijdende inzichten kunnen verklaren.

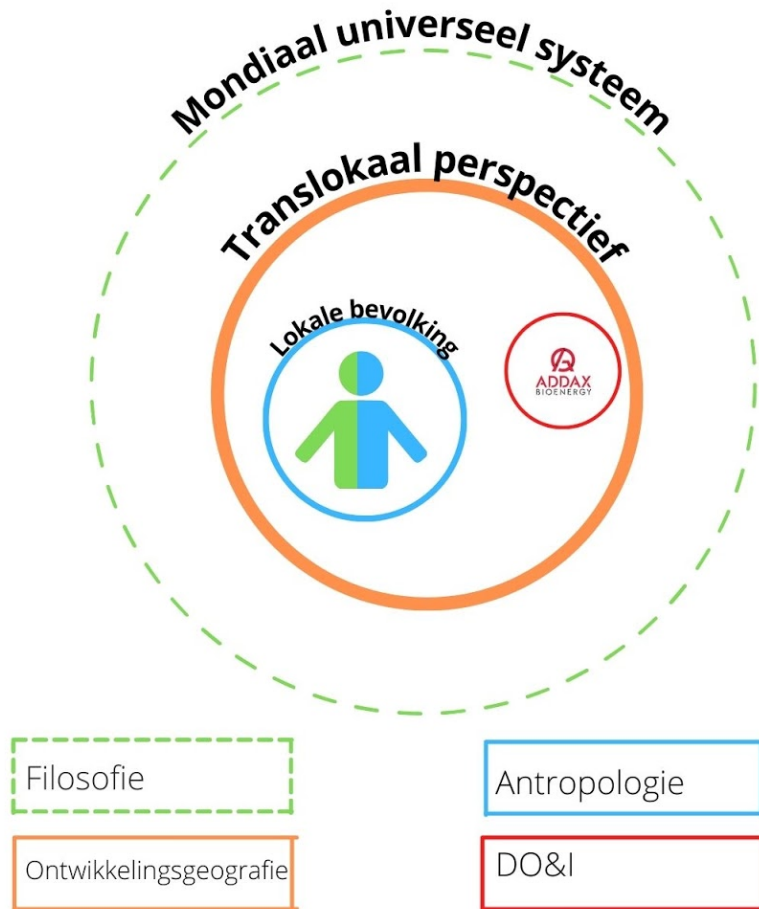
Ten eerste bestaat er een fundamentele normatief-descriptieve tegenstelling; waar filosofie een voorschrijvende discipline is die moreel oordeelt over hoe de samenleving zou moeten zijn, zijn de andere drie disciplines puur beschrijvend van aard. Dit blijkt onder andere uit het feit dat de filosofie onafhankelijk van de uitkomsten formuleert hoe een goed proces eruit zou moeten zien. Hierbij worden ook bestaande theorieën of concepten heroverwogen en zijn er binnen de discipline dan ook geen vaststaande concepten die als ‘moreel goed’ aangenomen worden.

In bijvoorbeeld DO&I, ontwikkelingsgeografie en antropologie wordt binnen hun disciplinaire kader onderzocht hoe de realiteit is, zonder daarbij een claim te doen van hoe de realiteit zou moeten zijn. Als voorbeeld zou hierbij gedacht kunnen worden aan de SDG's. Deze ontwikkelingsdoelstellingen

worden door DO&I, ontwikkelingsgeografie en antropologie in grote lijnen als bruikbaar aangenomen en eventuele geformuleerde kritiek (die er zeker ook is) is er niet op gericht een alternatief normatief systeem te formuleren. Dit in tegenstelling tot de filosofie waar dit juist het onderzoeksonderwerp is. Illustratief zou je kunnen stellen dat er vanuit de filosofie geformuleerd wordt wat goed is, met bijvoorbeeld een systeem als SDG's als uitkomst en dat de andere disciplines de invulling en uitvoering van de doelstellingen bestuderen.

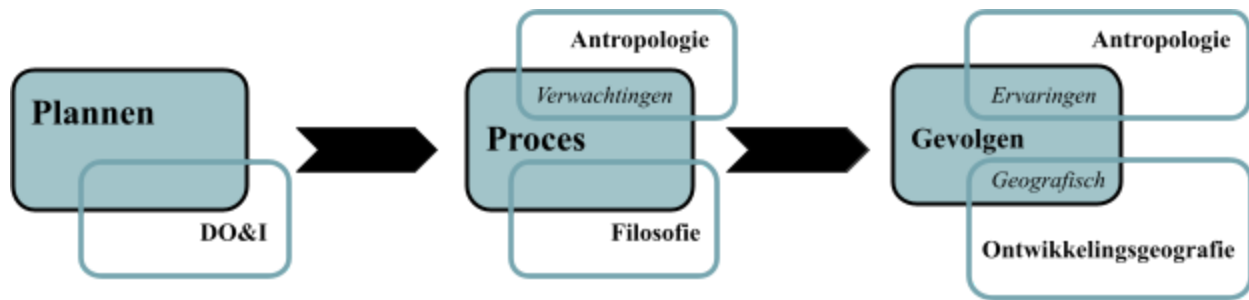
Als tweede fundamentele verschil kijken de disciplines naar een ander niveau. Antropologie kijkt naar de gevolgen die lokale bevolking ervaart. Hierbij hanteert de antropologie een *emic* perspectief, een onderzoeksperspectief waarbij vanuit de lokale cultuur van het project geredeneerd wordt. De ontwikkelingsgeografie richt zich ook op de gevolgen op menselijk niveau, maar benadrukt het belang van een *translocal perspective* en beperkt zich daarmee niet tot lokaal niveau. De filosofie omschrijft normen en waarden voor het individu, die universeel geldend zijn. Daartegenover kijkt DO&I naar het bedrijf ABSL door middel van een *sustainability assessment*. Er wordt dus vanuit verschillende niveau's en perspectieven naar de casus gekeken. Dit verschil wordt door middel van de integratietechniek organisatie (Repko & Szostak, 2017) duidelijk. Dit is weergegeven in Figuur 4.

Figuur 4. Niveaus onderzocht door de vier disciplines

Een derde fundamenteel verschil betreft de verschillende fases in de casus die onderzocht worden. DO&I heeft een analyse van de projectplannen van ABSL uitgevoerd en richt zich daarmee op de pre-uitvoeringsfase. Antropologie heeft ten eerste naar de verwachtingen van de lokale bevolking ten aanzien van het proces gekeken en daarnaast de resulterende ervaringen onderzocht. Ontwikkelingsgeografie kijkt naar de gevolgen op kijkt naar de gevolgen op geografisch niveau. hieronder vallen fysieke, sociale en economische gevolgen. Tot slot focust filosofie op de totstandkoming van overeenkomsten over grootschalige landacquisitie. Dit omsluit het proces tussen de beschreven plannen en gevolgen. Er is dus naar verschillende fases binnen de casus gekeken. Dit is weergegeven in Figuur 5.

Figuur 5. Faseverschillen tussen de disciplinaire hoofdstukken

Deze drie fundamentele verschillen worden in de volgende paragrafen gebruikt worden om conflicten te verklaren.

5.2.2 Identificatie conflicten

Om de conflicten tussen de disciplines te identificeren zijn de inzichten gestructureerd door middel van de integratietechniek *organisatie* van Repko en Szostak (2017). Met behulp van deze techniek zijn in Tabel 3 de disciplinaire inzichten gestructureerd aan de hand van acht categorieën. De categorieën uit het hoofdstuk DO&I hebben wij hiervoor als uitgangspunt gebruikt omdat deze begrippen in alle disciplines terugkomen. De tabel brengt de inzichten zo op een overzichtelijke manier in beeld. We hebben alleen de categorieën ingesloten en besproken die door twee of meer disciplines zijn behandeld.

Gevonden conflicten zullen wij in dit hoofdstuk door middel van verschillende integratietechnieken uit de onderzoeksmethode van Repko en Szostak (2017) overbruggen. Omdat filosofie geen inhoudelijke inzichten biedt in een van de categorieën zal deze discipline later geïntegreerd worden.

Tabel 3. Schematische weergave disciplinaire inzichten

x = niet onderzocht
+ = positief effect
- = negatief
/ = geen eenduidig effect

	Categorie	DO&I	Antropologie	Ontwikkelings- geografie
Sociaal	Gezondheid	+	x	/
	Gelijkheid	/	-	-
Economisch	Honger	/	x	-
	Werkgelegenheid	/	-	-
	Economische groei	+	x	/
	Energie	+	x	-
Milieu	Water	-	x	-
	Land	-	x	-

Een aantal van de gevonden inhoudelijke conflicten zijn terug te leiden tot het eerder genoemde fundamentele faseverschil. Deze zullen als eerste besproken worden en zijn uitgelicht in Tabel 3.1.

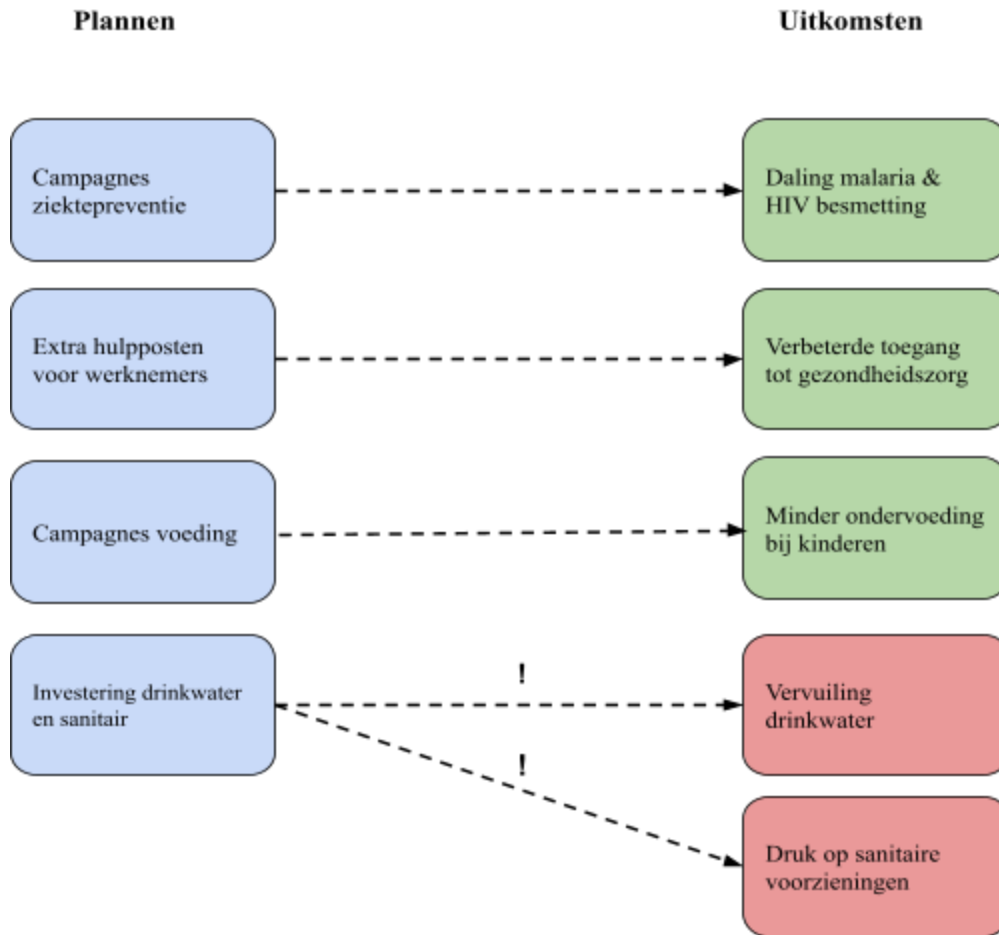
Tabel 3.1 Disciplinaire inzichten: conflicten door faseverschil

	Categorie	DO&I	Antropologie	Ontwikkelings- geografie
Sociaal	Gezondheid	+	x	/
	Gelijkheid	/	-	-
Economisch	Honger	/	x	-
	Werkgelegenheid	/	-	-
	Economische groei	+	x	/
	Energie	+	x	-
Milieu	Water	-	x	-
	Land	-	x	-

Gezondheid

DO&I concludeert dat campagnes en workshops over ziektepreventie en voeding positief bijdragen aan de gezondheid van mensen in de regio, evenals investeringen in schoon drinkwater en sanitair. Ontwikkelingsgeografie toont een gedaalde prevalentie van ondervoeding en malaria bij kinderen aan, evenals verbeterde toegang tot de gezondheidszorg. Daarentegen is het water waarmee de bevolking zich wast vervuild en neemt de druk op sanitaire voorzieningen toe door de toename van mensen in de regio.

Het conflict tussen de disciplines wordt veroorzaakt door een verschil in focus tussen plannen en uitkomsten. Dit conflict wordt opgelost met de techniek *organisatie* (Repko & Szostak, 2017). In Figuur 6 is te zien dat er sprake is van een faseverschil, waarbij de uitkomsten volgen uit de uitvoering van de plannen.

Figuur 6. Organisatie van het conflict: Gezondheid

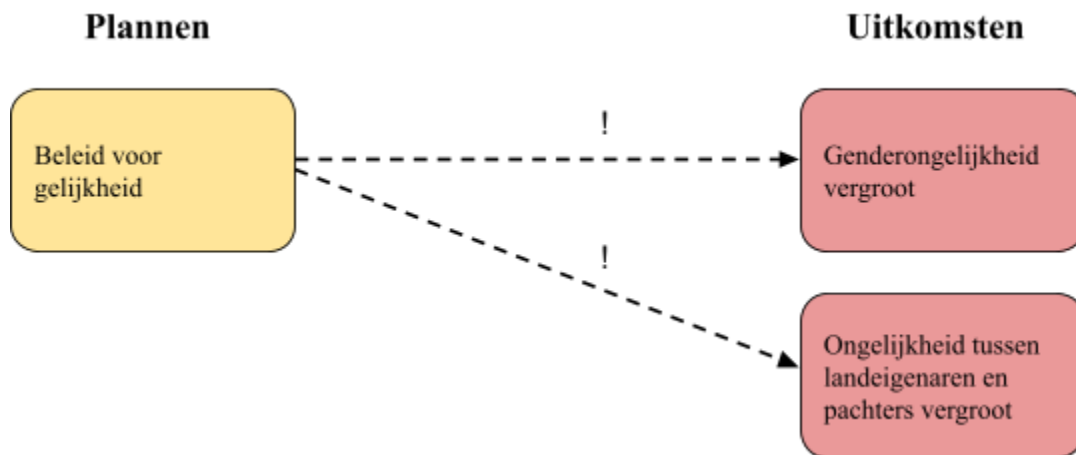
Het geïntegreerde inzicht dat hieruit volgt is dat er een discrepantie is tussen plannen en uitkomsten. Dit betekent dat ABSL in de uitvoering van de plannen te weinig aandacht heeft besteed aan duurzaam watergebruik en de gezondheidsgevolgen voor de lokale bevolking. Daarnaast is er onvoldoende geïnvesteerd in sanitaire voorzieningen de toename van mensen in de regio konden verdragen.

Gelijkheid

ABSL wil een beleid dat gunstig is voor lokale bewoners, vrouwen en mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Echter, volgens DO&I wordt dit beleid nauwelijks genoemd in de plannen en wordt niet duidelijk hoe dit uitgevoerd wordt. Antropologie en ontwikkelingsgeografie vinden beiden een nadelig effect of gelijkheid. Er werken nauwelijks vrouwen op de suikerplantages van ABSL, terwijl zij eerder wel op het land werkten. ABSL heeft meer landeigenaren in dienst dan pachters. Pachters, vrouwen en migranten zijn op papier geen landbezitters en krijgen, naast ongelijke baankansen, ook geen financiële

compensatie voor land. De aanwezigheid van ABSL vergroot zowel genderongelijkheid als de ongelijkheid tussen landeigenaren en pachters.

Wederom is hier dus sprake van een conflict tussen plannen en uitkomsten. Dit is door middel van de techniek organisatie (Repko & Szostak, 2017) weergegeven in het onderstaande Figuur 7. Het geïntegreerde inzicht dat hieruit volgt is dat ABSL te weinig rekening heeft gehouden met bestaande pachtssystemen. Door de gemarginaliseerde positie van vrouwen en migranten niet te erkennen, vergroot het project de bestaande ongelijkheid.

Figuur 7: Organisatie van het conflict: Gelijkheid

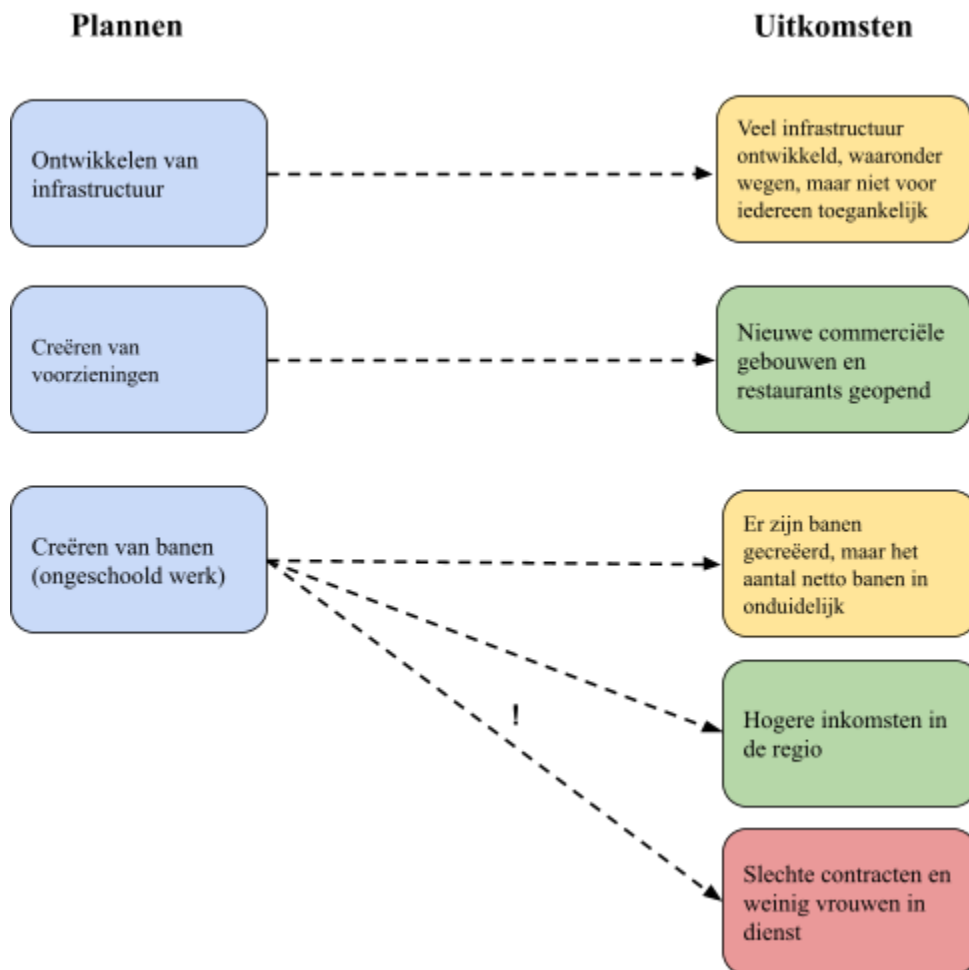
Werkgelegenheid en economische groei¹³

Volgens DO&I zou ABSL bijdragen aan economische groei in de regio omdat er banen, voorzieningen en nieuwe infrastructuur zouden worden gecreëerd. Volgens ontwikkelingsgeografie zijn er inderdaad banen ontstaan, maar waren deze vooral seizoensgebonden of tijdelijk en waren er nauwelijks vrouwen in dienst bij ABSL. De vaste arbeidskrachten zijn grotendeels afkomstig uit andere regio's of het buitenland. In de plannen staat dat er ongeschoold werk zou ontstaan. De lokale bevolking was echter teleurgesteld dat ze niet werden opgeleid om de vaste banen te vervullen. Hier is dus iets misgegaan in het verwachtingsmanagement. De nieuwe voorzieningen en infrastructuur die ABSL zou creëren zijn er volgens ontwikkelingsgeografie inderdaad gekomen, maar niet alle dorpen in het gebied zijn onderdeel van bijvoorbeeld het wegennetwerk.

¹³ Economische groei en werkgelegenheid worden onder hetzelfde kopje besproken omdat deze nauw met elkaar samenhangen en overlap hebben.

Volgens ontwikkelingsgeografie heeft ABSL door loondiensten en pachtbetalingen gezorgd voor hogere financiële inkomsten (tot 70%) voor de lokale bevolking. Hierbij zijn echter twee belangrijke kanttekeningen te maken. Ten eerste heeft de regering van Sierra Leone de minimumlonen voor aanvang van het project verlaagd om grootschalige landacquisitie te bevorderen. Daarnaast bleek dat het merendeel van de lokale bevolking eerst zelfvoorzienend was, dus dat hogere financiële inkomsten niet noodzakelijk zorgen voor een hogere levensstandaard.

Bovenstaande conflicten zijn toe te wijzen aan de verschillende fases van het project; de plannen en de uitkomsten. Door middel van de techniek organisatie (Repko & Szostak, 2017) is dit opgelost en weergegeven in Figuur 8.

Figuur 8. Organisatie van het conflict: Economische groei & werkgelegenheid

Het geïntegreerde inzicht dat uit bovenstaande bevindingen volgt, is dat ABSL betere en inclusievere contracten had moeten aanbieden aan de lokale bevolking. Ook hadden ze zich moeten inzetten voor vrouwenparticipatie. ABSL heeft tot slot onvoldoende rekening gehouden met de regionale verschillen waardoor infrastructuur zoals wegen vanuit beperkte dorpen toegankelijk was.

5.2.3 Inhoudelijke conflicten

Naast de conflicterende fases die in de voorgaande categorieën zijn genoemd, zijn er inhoudelijke conflicten geïdentificeerd. Deze zijn uitgelicht in Tabel 3.2.

Tabel 3.2. Disciplinaire inzichten: inhoudelijke conflicten

	Categorie	DO&I	Antropologie	Ontwikkelings- geografie
Sociaal	Gezondheid	+	x	/
	Gelijkheid	/	–	–
Economisch	Honger	/	x	–
	Werkgelegenheid	/	–	–
	Economische groei	+	x	/
	Energie	+	x	–
Milieu	Water	–	x	–
	Land	–	x	–

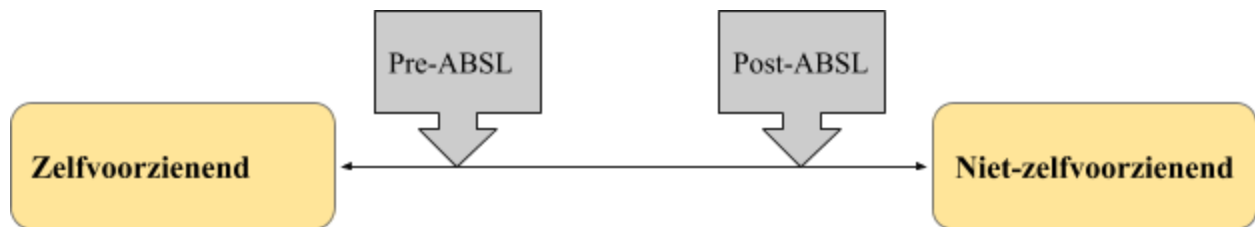
Honger

Op het tegengaan van honger heeft ABSL volgens DO&I geen eenduidig effect. Boeren verhuren hun land aan ABSL, waardoor zij op hun oorspronkelijke landbouwgrond geen voedsel meer kunnen verbouwen. Ter compensatie van dit land, en om de voedselzekerheid te garanderen, biedt ABSL aan de betreffende

inwoners een stuk land ter compensatie. De grootte van dit stuk land is berekend op basis van 100 kg rijst per persoon per jaar. DO&I ziet in dat dit kan leiden tot een eenzijdig voedingspatroon. Ontwikkelingsgeografie bevestigt dat er een eenzijdig voedingspatroon is ontstaan. Dit komt door de afname in verscheidenheid van voedselgewassen en door daling van de opbrengst van visserij doordat de plantages het water vervuilen. Omdat vis een eiwitrijke voedselbron was voor de lokale gemeenschap heeft dit een negatief effect op het voedingspatroon. Daarnaast hebben veel kleine grondbezitters hun vermogen tot zelfvoorzienend leven verloren omdat hun afhankelijkheid van commerciële goederen en diensten is vergroot.

Er is sprake van een conflict omdat DO&I stelt dat de manier van levensonderhoud voor de lokale boeren gaat veranderen van grotendeels zelfvoorzienend naar niet-zelfvoorzienend. Niet-zelfvoorzienendheid wordt binnen DO&I als een product van economische ontwikkeling gezien en wordt daarom niet als problematisch beoordeeld. Ontwikkelingsgeografie plaatst hierbij een kritische noot. Volgens ontwikkelingsgeografie dient er een zekere mate van onafhankelijkheid te bestaan zodat de lokale bevolking zichzelf ook bij het wegvallen van de gecreëerde externe voorzieningen in levensonderhoud kan voorzien.

Figuur 9. Transformatie van de mate van zelfvoorzienendheid

In Figuur 9 zijn de begrippen zelfvoorzienend en niet-zelfvoorzienend volgens de integratietechniek *transformatie* als twee uitersten tegenover elkaar gezet in een continuüm, waarbij het continuüm de *common ground* is (Repko en Szostak, 2017). Op de schaal staan twee momenten gemarkeerd die een zekere mate van zelfvoorzienendheid aanduiden: de situatie voor de komst van ABSL en de situatie na de implementatie van de ABSL-werkzaamheden. Hieruit volgt dat naarmate de inmenging van ABSL toeneemt, de mate van zelfvoorzienendheid afneemt.

De disciplinaire inzichten bieden geen uitsluitend of zelfvoorzienendheid of niet-zelfvoorzienendheid de beste ontwikkeling is. Voor positieve ontwikkeling is het belangrijk dat de volledige infrastructuur aangepast wordt aan de nieuwe mate van zelfvoorzienendheid. Dit resulteert in het feit dat bedrijven, die ervoor zorgen dat grotendeels zelfvoorzienende gemeenschappen transformeren tot meer externe afhankelijke gemeenschappen, verantwoordelijkheid moeten dragen voor de creatie van passende infrastructuur¹⁴.

Hierbij is het van belang dat deze aanpassingen aan de infrastructuur voor duurzame verbeteringen in levensonderhoud zorgen en eventuele tekortkomingen of beëindiging van een project geen implicaties heeft voor de voedselvoorziening van de bevolking. Er dient dus een context gecreëerd te worden die bestendig is tegen drastische veranderingen.

Energie

Volgens DO&I draagt het project bij aan energie in de regio, en is energie goed voor productiviteit en de algemene levensstandaard. Uit het onderzoek van ontwikkelingsgeografie blijkt echter dat in 2015 nog nauwelijks energie was toegevoegd aan het netwerk. Ook zal de lokale bevolking bij toevoeging hier geen profijt van hebben omdat ze niet aangesloten zijn tot een elektriciteitsnet.

Er bestaat hier een conflict tussen de plannen en de uitkomsten; de beloofde elektriciteit blijkt niet toegevoegd te zijn. Naast dit conflict komt er uit de inzichten nog een relevante inzicht naar voren: het toevoegen van energie is niet toereikend zonder een bestaande infrastructuur. Het begrip 'energie' dekt de relevantie niet voor dit onderwerp, omdat energie of elektriciteit op zich niets toevoegt aan de regio. Door de integratietechniek intensie te gebruiken kunnen we het begrip 'energie' specificeren tot 'toegang tot energie'. De techniek van intensie is bedacht door Judith Alkema en Thom Hamer (2016), hierbij worden strijdige concepten verkleind tot het vlak waarop ze overlappen. Deze techniek kan toegepast worden omdat DO&I energie breder bekijkt dan ontwikkelingsgeografie, maar de inzichten over – de door beiden besproken – de toegang tot energie wel overeenkomen. De inzichten zijn nu verenigd tot eenzelfde inzicht: de energie die wordt geproduceerd biedt geen vooruitgang voor de lokale bevolking zolang hier geen toegang tot is, en deze toegang wordt door ABSL niet aanzienlijk verbeterd.

¹⁴ In deze context doelen wij met het begrip infrastructuur op alle voorzieningen die nodig zijn om een land of gebied goed te laten functioneren.

Water

DO&I concludeerde na analyse van de plannen dat de kwaliteit van het water in de regio achteruit kan gaan als gevolg van schadelijke en organische stoffen die via het grondwater de rivier in stromen. Ontwikkelingsgeografie toont aan dat de functiewisselingen van het landgebruik ervoor hebben gezorgd dat enkele voormalige waterstromen opgehouden zijn met bestaan. Daarnaast heeft de vervuiling van lokale waterbronnen impact op de lokale biodiversiteit en is ook de kwaliteit van het drinkwater gedaald sinds de komst van ASBL.

Beide disciplines erkennen een negatief effect op de kwaliteit van het water. DO&I streeft naar duurzaam gebruik van water. 'Duurzaam gebruik' houdt in dat het water behouden wordt zonder dat de kwaliteit achteruitgaat. Ontwikkelingsgeografie erkent ook het belang hiervan, maar dan in relatie tot de directe noodzaak voor het leven van de lokale bevolking. Het uitgangspunt in deze kwestie kan verschillen, maar kan wel verenigd worden door middel van de eerdergenoemde integratie techniek intensie (Alkema, & Hamer, 2016). Intensie is geschikt omdat de gevolgen op lokale schaal bij dit onderzoek meer prioriteit hebben dan de wereldwijde duurzaamheidskwesties die spelen rondom landgebruik. De duiding van het concept 'water' door DO&I is voor dit onderzoek dus minder relevant. Door het concept van 'water' te verkleinen tot 'de directe en toekomstige lokale toegang tot schoon water' kunnen de inzichten van DO&I en ontwikkelingsgeografie worden verenigd, omdat zij op dit vlak wel overeenkomen. Met inachtneming van dit nieuwe begrip kan worden vastgesteld dat de werkzaamheden van ABSL een negatief effect hebben op de directe en toekomstige toegang tot schoon water.

Land

DO&I concludeert dat de plannen van ABSL een negatief effect hebben op het land. Een monocultuur zoals suikerriet vermindert de biodiversiteit en bodemvruchtbaarheid, doordat schadelijke stoffen en nutriënten uit pesticiden en mest bij grootschalig gebruik kunnen uitspoelen naar de bodem. Ontwikkelingsgeografie laat zien dat ABSL een negatief effect heeft op de toegang tot vruchtbaar land, omdat de betreffende boeren alternatieve, maar kleinere landbouwgronden toegewezen hebben gekregen. De beloftes van ABSL om deze landbouwgronden te ploegen en te egaliseren zijn niet nagekomen waardoor de bodemvruchtbaarheid en oogst zijn verminderd.

Deze inzichten creëren een conflict over de duiding van het concept 'land'. DO&I spreekt over kwaliteit van het land en de biodiversiteit, terwijl ontwikkelingsgeografie over de mate van vruchtbaarheid, de toegang tot land en de daarmee gepaarde gevolgen spreekt. Een overlap in deze duiding kan gevonden worden in de vruchtbaarheid van de bodem. Door de integratietechniek intensie (Alkema & Hamer, 2016) te gebruiken kan daarom het begrip 'land' gespecificeerd worden tot 'vruchtbaarheid van land'. Met behulp van dit nieuwe begrip zijn beide disciplines het eens over het negatieve effect van de werkzaamheden van ABSL op de vruchtbaarheid van het land.

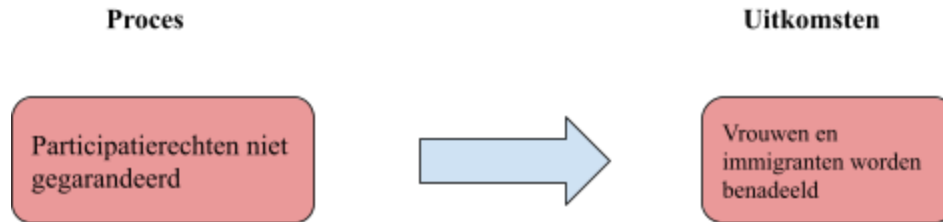
5.2.3 Participatie

De geïntegreerde disciplinaire hoofdstukken DO&I, antropologie en ontwikkelingsgeografie beschrijven verschillende positieve en negatieve gevolgen van het project van ABSL. Duidelijk is dat ABSL negatieve gevolgen heeft voor de kwaliteit en het gebruik van en de toegang tot land en water; evenals op honger, gezondheid en gelijkheid in Sierra Leone. Om deze gevolgen verder te verklaren en een *more comprehensive understanding* te vormen, zal gekeken worden naar het begrip participatie. Dit aspect is nog niet eerder aan bod gekomen, maar komt in alle hoofdstukken naar voren en met name filosofie en antropologie schrijven hier een belangrijke rol aan toe. Deze inzichten worden in drie stappen geïntegreerd; *organisatie*, *herdefinitie* en *horizontale integratie*. Hierdoor ontstaat er een completer beeld van het verloop van grootschalige landacquisities en biedt het handvatten in het overkomen van de drie eerder beschreven fundamentele verschillen.

1.   *Organisatie*

Het antropologisch hoofdstuk laat zien dat door het contractueel vaststellen van landgebruik in plaats van het oorspronkelijke gewoonterecht een deel van de bevolking en met name vrouwen en immigranten buitenspel worden gezet. Het filosofisch hoofdstuk onderbouwt het belang van participatierecht. Er wordt gekeken naar de totstandkoming van landdeals, en daarmee wordt er onafhankelijk van de daadwerkelijke uitkomsten een normatief oordeel geformuleerd over het belang van participatierechten voor vrijheid, om vervolgens te concluderen dat deze in de casus van ABSL onvoldoende gerespecteerd zijn. De filosofie en antropologie kijken naar een andere fase van het project, het proces tegenover de uitkomsten. De antropologie concludeert dat immigranten en vrouwen benadeeld zijn, terwijl de filosofie stelt dat de hele lokale bevolking benadeeld is door het niet garanderen van het participatierecht. De integratietechniek *organisatie* (Repko & Szostak, 2017) laat zien

dat deze inzichten overeenkomen wanneer zij in verband worden geplaatst. Het niet respecteren van participatierechten in het proces, leidt tot nadelige gevolgen voor deze specifieke groepen. Deze integratietechniek is weergegeven in Figuur 10.

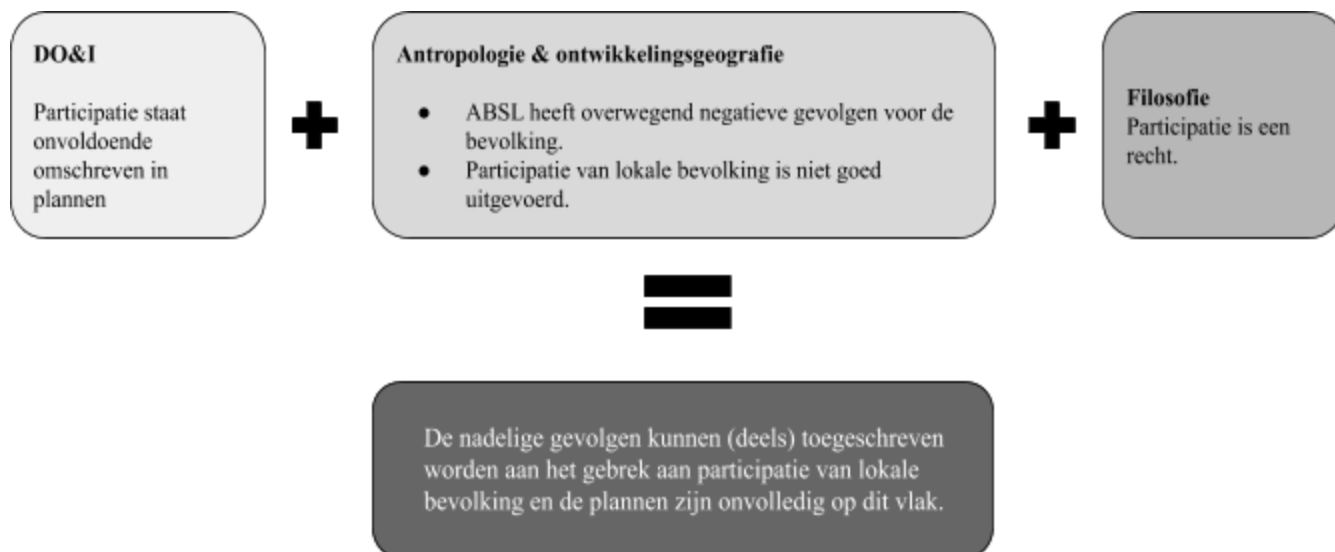
Figuur 10. Organisatie van het participatie conflict

2. Herdefinitie

Het begrip 'participatierecht' uit de filosofie sluit aan bij het begrip 'inspraak' uit de antropologie. In DO&I en ontwikkelingsgeografie vinden we vergelijkbare begrippen, namelijk: '*stakeholder engagement*' (DO&I) en 'zeggenschap' (ontwikkelingsgeografie). De gehanteerde termen 'participatierecht', 'inspraak' en 'zeggenschap' kunnen met de integratietechniek *herdefinitie* (Repko & Szostak, 2017) geherdefinieerd worden tot een omvattend begrip: 'participatie'. Hiermee wordt de betrokkenheid van de lokale bevolking in de besluitvormingsprocessen bedoeld en dit dekt de lading van de verschillende begrippen. Voor deze herdefinitie is het rechtmatige aspect dat door de filosofie omschreven wordt buiten beschouwing gelaten, omdat deze niet noodzakelijk is om het belang ervan aan te tonen.

3. Horizontale integratie

Om alle vier de disciplines te integreren tot een *more comprehensive understanding* maken wij gebruik van *horizontale integratie* zoals beschreven door Repko en Szostak (2017). Door middel van de integratietechniek *organisatie* is dit weergegeven in Figuur 11.

Figuur 11. Horizontale integratie

Filosofie stelt dat onvoldoende participatie leidt tot negatieve gevolgen van landacquisitie. Antropologie en ontwikkelingsgeografie tonen allebei nadelige gevolgen aan voor de lokale bevolking, en stellen dat deze mede ontstaan als gevolg van onvoldoende participatie van de lokale bevolking. Daarnaast concluderen ontwikkelingsgeografie en antropologie dat vrouwen en migranten extra benadeeld worden. DO&I stelt dat in de plannen onvoldoende is omschreven hoe de bevolking participeert in het project. Figuur 11 laat zien dat de verschillende disciplinaire inzichten complementair zijn.

Deze inzichten houden verband met de eerder omschreven fundamentele verschillen. Het inzicht van DO&I is gebaseerd op een descriptieve analyse van de planfase. Het filosofische inzicht is gebaseerd op een normatieve analyse van de procesfase. De inzichten van de antropologie en ontwikkelingsgeografie volgen uit descriptieve analyses van de uitkomstenfase. Echter laat bovenstaande integratie zien dat de gevonden fundamentele verschillen in deze casus niet conflicterend maar complementair blijken te zijn. Hieruit volgt de *common ground* dat nadelige gevolgen van het ABSL project ten dele verklaard kunnen worden door een gebrek aan plannen omtrent de participatie van de lokale bevolking, waardoor dit niet voldoende behaald is in het proces.

6. More Comprehensive Understanding

In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag: *welke inzichten geeft het project van Addax BioEnergy in Sierra Leone over grootschalige landacquisitie in ontwikkelingslanden?* Als antwoord op deze vraag zijn als allereerst twee interdisciplinaire kerninzichten geformuleerd.

Het eerste inzicht is dat grootschalige landacquisitie een enorm effect kan hebben op de lokale bevolking. Er kan sprake zijn van een negatief effect op de gezondheid, gelijkheid, economische groei, werkgelegenheid, honger, toegang en kwaliteit van water en land. De effecten op deze aspecten zijn contextafhankelijk, maar de alarmerende bevindingen bij ABSL maken deze punten echter wel tot een aandachtspunt voor andere projecten van grootschalige landacquisitie.

Het tweede inzicht is dat er is gebleken dat er ondanks de beschreven negatieve gevolgen, sprake kan zijn van overwegend positieve plannen. Hieruit volgt dat goede plannen geen garantie vormen voor succesvolle uitkomsten. Om deze discrepantie tussen plannen en uitvoering te overwinnen, is geconstateerd dat lokale participatie van groot belang is voor een succesvol grootschalig landacquisitieproject. Hoe deze participatie gegarandeerd kan worden dient daarom opgenomen te worden in de projectplannen, zodat dit centraal staat in het proces.

Het derde, aanvullende inzicht is dat het belangrijk is dat bedrijven als ABSL hun verantwoordelijkheid moeten dragen wanneer hun project ervoor zorgt dat grotendeels zelfvoorzienende gemeenschappen transformeren tot meer externe afhankelijke gemeenschappen. Hierbij is het essentieel dat er een context wordt ontwikkeld waarin de betrokken bevolking, indien er onvoorziene veranderingen plaatsvinden, geen implicaties ervaart in hun voorzieningen.

De discrepantie tussen de potentie tot ontwikkeling enerzijds en de in de praktijk toch veelal negatieve resultaten blijkt ook in deze casus zichtbaar. Het onderzoek laat zien dat deze hoop op ontwikkeling gezien de goede plannen terecht is. Door het gebrek aan participatie ziet de realiteit er helaas vaak anders uit en spreken we eerder van een *landgrab* dan een ontwikkelingskans. Indien participatie op een juiste manier geïntegreerd kan worden in de plannen en het proces, kan de volledige ontwikkelingspotentie in toekomstige grootschalige landacquisities tot uiting komen.

7. Discussie

De interdisciplinaire onderzoeksaanpak is succesvol geweest en heeft tot waardevolle inzichten geleid. Echter is het geen alomvattend onderzoek en zijn er in de beantwoording van de onderzoeksvraag aspecten onder- of niet belicht. Economie en biologie hadden bijvoorbeeld waardevolle aanvullende inzichten kunnen bieden. Economie had een bijdrage kunnen leveren door het effect van grootschalige landacquisitie op de lokale, nationale en mondiale economie te onderzoeken. Onderzoek vanuit biologie naar de lokale natuur had de milieugevolgen van de komst van andere soorten beplanting en de fabriek kunnen tonen. Dit zijn twee effecten die in ons onderzoek kort aangestipt zijn, maar binnen de beschikbare disciplinaire kennis niet verder uitgediept konden worden.

Naast deze uitbreiding van relevante disciplines is het belangrijk op te merken dat de, in dit onderzoek gemaakte, stap van de *case study* Addax BioEnergy Sierra Leone naar algemene inzichten voor grootschalige landacquisitie in ontwikkelingslanden niet altijd vanzelfsprekend is. Per project is nauwkeurig onderzoek een vereiste, waarbij de gevonden inzichten in deze casus als aandachtspunten meegenomen kunnen worden.

Voor vervolgonderzoek hebben wij twee suggesties. Allereerst volgt uit dit onderzoek het belang van participatie van de lokale boeren. Voor de praktische invulling van deze participatie en de realisatie hiervan is verder onderzoek nodig. Daarnaast blijkt uit het disciplinaire hoofdstuk vanuit ontwikkelingsgeografie het belang van longitudinaal onderzoek om de lange termijn gevolgen en ontwikkelingen rondom een project bloot te leggen. Dit was binnen de omvang van dit onderzoek niet mogelijk en is daarom een belangrijke suggestie voor verder onderzoek.

We zijn ons bewust van de tekortkomingen van dit interdisciplinaire onderzoek. Toch hopen we dat het inspireert tot verder onderzoek naar grootschalige landaquisitieprojecten, zodat negatieve effecten in de toekomst voorkomen kunnen worden en er nooit meer van *landgrabbing* gesproken hoeft te worden.

Bibliografie

Inleiding

ActionAid. (2013). *Broken promises. The impact of Addax BioEnergy in Sierra Leone on hunger and Livelihoods*. Geraadpleegd van

https://www.actionaid.org.uk/sites/default/files/publications/brokenpromises_0.pdf

African Development Bank. (2011). *Executive summary of the environmental, social and health impact assessment*. Geraadpleegd van

<https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Environmental-and-Social-Assessments/Addax%20Bioenergy%20-%20ESHIA%20summary%20-%20Final%20EN.pdf>

Anane, M., & Abiwu, C. Y. (2011). *Independent study report of the Addax Bioenergy Sugarcane-to-ethanol project in the Makeni region in Sierra Leone*. Geraadpleegd van

https://www.brot-fuer-die-welt.de/fileadmin/mediapool/2_Downloads/Fachinformationen/Aktuell/aktuell_28_english.pdf

Bottazzi, P., Crespo, D., Bangura, L. O., & Rist, S. (2018). Evaluating the livelihood impacts of a large-scale agricultural investment: Lessons from the case of a biofuel production company in northern Sierra Leone. *Land use policy*, 73, 128–137. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.12.016>

Carmody, P., & Taylor, D. (2016). Globalization, Land Grabbing, and the Present-Day Colonial State in Uganda: Ecolonization and Its Impacts. *Journal of Environment & Development*, 25(1), 100–126.

<https://doi.org/10.1177/1070496515622017>

Casey, K., Glennerster, R., & Miguel, E. (2011). *The GoBifo Project Evaluation Report: Assessing the Impacts of Community Driven Development in Sierra Leone*. Geraadpleegd van

<https://www.poverty-action.org/sites/default/files/publications/--gobifo-project-evaluation-report-assessing-impacts-community-driven-development-sierra-leone.pdf>

- Fielding, M., Davis, M., Weitz, N., Cummings-John, I., Hickey, A., Johnson, F. X., . . . Sun, M. (2015). *Agricultural investment and rural transformation: a case study of the Makeni bioenergy project in Sierra Leone*. Geraadpleegd van <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.25281.56160>
- GRAIN. (2016, 14 juni). The global farmland grab in 2016: how big, how bad? Geraadpleegd van <https://www.grain.org/article/entries/5492-the-global-farmland-grab-in-2016-how-big-how-bad>
- Repko, A. F., & Szostak, R. (2017). *Interdisciplinary research: process and theory*. (3e ed.). Los Angeles: Sage.
- Roudart, L., & Mazoyer, M. (2016). Large-Scale Land Acquisitions: A Historical Perspective. In Gironde, C., Golay, C. en Messerli, P. (Reds.), *Large-Scale Land Acquisitions: Focus on South-East Asia* (pp. 3–29). Leiden, Nederland: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004304758_002
- SiLNoRF, & Bread for all. (2020). *The owners change, grievances remain*. Geraadpleegd van <https://breadforall.ch/content/uploads//2020/10/Sunbird-in-Sierra-Leone-final.pdf>
- Vos, C. (2018). *Hoe duizenden boeren in Sierra Leone alles kwijtraakten (met dank aan Nederland)*. Volkskrant. Geraadpleegd van <https://www.volkskrant.nl/kijkverder/2018/voedselzaak/artikelen/hoe-duizenden-boeren-in-sierra-leone-alles-kwijtraakten-met-dank-aan-nederland/>
- Wåhlin, M. (2017). *No business, no rights: Human rights impacts when land investments fail to include responsible exit strategies. The case of Addax Bioenergy in Sierra Leone*. Geraadpleegd van https://swedwatch.org/wp-content/uploads/2017/11/86_Sierra-Leone_NY.pdf

Casusbeschrijving

- ActionAid. (2013). *Broken promises. The impact of Addax BioEnergy in Sierra Leone on hunger and Livelihoods*. Geraadpleegd van https://www.actionaid.org.uk/sites/default/files/publications/brokenpromises_0.pdf
- African Development Bank. (2011). *Executive summary of the environmental, social and health impact assessment*. Geraadpleegd van

<https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Environmental-and-Social-Assessments/Addax%20Bioenergy%20-%20ESHIA%20summary%20-%20Final%20EN.pdf>

Bottazzi P., Crespoa, D., Bangurab, L. O., & Rist, S. (2018). Evaluating the livelihood impacts of a large-scale agricultural investment: Lessons from the case of a biofuel production company in northern Sierra Leone. *Land Use Policy*, 73, 128–137.

<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.12.016>

Fielding, M., Davis, M., Weitz, N., Cummings-John, I., Hickey, A., Johnson, F. X., . . . Sun, M. (2015). *Agricultural investment and rural transformation: a case study of the Makeni bioenergy project in Sierra Leone*. Geraadpleegd van <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.25281.56160>

Kwadraat, L. (2018). SI1 – Addax (Sierra Leone). *Landmatrix.org*. Geraadpleegd van

<https://landmatrix.org/media/uploads/sthelandusemonitorcoms1-addax-2.pdf>

Mann, S., & Bonanomi, E. B. (2017). Grabbing or investment? On judging large-scale land acquisitions. *Agriculture and human values*, 34(1), 41–51.

<https://doi-org.proxy.library.uu.nl/10.1007/s10460-016-9688-1>

Millar, G. (2015). Investing in peace: foreign direct investment as economic restoration in Sierra Leone? *Third World Quarterly*, 36(9), 1700–1716. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1044960>

Sachs, J., Schmidt-Traub, G., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G., Woelm, F. (2020). *Sustainable Development Report 2020: The Sustainable Development Goals and COVID-19*. Cambridge: Cambridge University Press. Geraadpleegd van

https://s3.amazonaws.com/sustainabledevelopment.report/2020/2020_sustainable_development_report.pdf

Stovel, L. (2008). 'There's no bad bush to throw away a bad child': 'tradition'-inspired reintegration in post-war Sierra Leone. *The Journal of Modern African Studies*, 46(2), 305–324.

<https://doi.org/10.1017/S0022278X08003248>

United Nations Development Programme. (2020). *Overview: Human Development Report 2020*.

Geraadpleegd van http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2020_overview_english.pdf

Vlasak, L. (2014). Losing ground. the impact of increased biofuel production on local smallholders - A case study of Addax Bioenergy, Sierra Leone. *Der öffentliche Sektor*, 40(1), 17–29.

<https://space2live.org/wp-content/uploads/2017/02/Public-Sector.pdf>

World Bank. (2019). *GDP per capita (current US\$) - Sierra Leone | Data*. Geraadpleegd van

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=SL>

Yengoh, G. T., Steen, K., Armah, F. A., & Ness, B. (2016). Factors of vulnerability: how large-scale land acquisitions take advantage of local and national weaknesses in Sierra Leone. *Land Use Policy*,

50, 328–340. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2015.09.028>

DO&I

African Development Bank. (2011). *Executive summary of the environmental, social and health impact assessment*. Geraadpleegd van

<https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Environmental-and-Social-Assessments/Addax%20Bioenergy%20-%20ESHIA%20summary%20-%20Final%20EN.pdf>

African Development Bank. (2011). *Project Brief - Addax Bioenergy Sierra Leone*. Geraadpleegd van

<https://www.afdb.org/en/documents/document/project-brief-addax-bioenergy-project-sierra-leone-83635>

Africa. (2020). *Best investment opportunities in Sierra Leone*. Geraadpleegd op 13 december van

<https://africa.com/best-investment-opportunities-in-sierra-leone/>

Altieri, M. (2011). Modern Agriculture: Ecological impacts and the possibilities for truly sustainable farming. *Agroecology in Action*. Geraadpleegd van

http://agroeco.org/doc/modern_agriculture.html

Amigun, B., Musango, J. K., & Stafford, W. (2011). Biofuels and sustainability in Africa. *Renewable and sustainable energy reviews*, 15(2), 1360–1372. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2010.10.015>

Amponsah, N. Y., Troldborg, M., Kington, B., Aalders, I., & Hough, R. L. (2014). Greenhouse gas emissions from renewable energy sources: A review of lifecycle considerations. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 39, 461–475. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2014.07.087>

- Beza, S. A., & Assen, M. A. (2017). Expansion of sugarcane monoculture: associated impacts and management measures in the semi-arid East African Rift Valley, Ethiopia. *Environmental monitoring and assessment*, 189(3), 1–14. <https://doi.org/10.1007/s10661-016-5761-x>
- Brundtland, G. (1987). Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Geraadpleegd van <http://www.ask-force.org/web/Sustainability/Brundtland-Our-Common-Future-1987-2008.pdf>
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27–40. <https://doi.org/10.3316/QRJ0902027>
- Cabraal, R. A., Barnes, D. F., & Agarwal, S. G. (2005). Productive uses of energy for rural development. *Annual Review of Environment & Resources*, 30, 117–144. <https://doi-org.proxy.library.uu.nl/10.1146/annurev.energy.30.050504.144228>
- DFID, G. (2008). Growth: building jobs and prosperity in developing countries. London: Department for International Development.
- EBRD. (2015). *Land acquisition, Involuntary Resettlement and Economic Displacement*. Geraadpleegd van https://www.ebrd.com/downloads/about/sustainability/ESP_PRO5_Eng.pdf
- Energypedia. (2020). *Sierra Leone*. Geraadpleegd van https://energypedia.info/wiki/Sierra_Leone_Energy_Situation#:~:text=under%20this%20heading,-Introduction,a%20stable%20public%20power%20supply.
- Fewtrell, L., Kaufmann, R. B., Kay, D., Enanoria, W., Haller, L., & Colford Jr, J. M. (2005). Water, sanitation, and hygiene interventions to reduce diarrhoea in less developed countries: a systematic review and meta-analysis. *The Lancet Infectious Diseases*, 5(1), 42–52. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(04\)01253-8](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(04)01253-8)
- Fielding, M., Davis, M., Weitz, N., Cummings-John, I., Hickey, A., Johnson, F. X., . . . Sun, M. (2015). Agricultural investment and rural transformation: a case study of the Makeni bioenergy project in Sierra Leone. Geraadpleegd van <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.25281.56160>
- Kaygusuz, K. (2012). Energy for sustainable development: A case of developing countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16(2), 1116–1126. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2011.11.013>

- Klimaatinfo (2020). Klimaat in Sierra Leone. Geraadpleegd op 19 december van <https://klimaatinfo.nl/klimaat/sierra-leone/>
- Kline, K. L., Msangi, S., Dale, V. H., Woods, J., Souza, G. M., Osseweijer, P., . . . & Mugeru, H. K. (2017). Reconciling food security and bioenergy: priorities for action. *Gcb Bioenergy*, 9(3), 557–576. http://pure.tudelft.nl/ws/portalfiles/portal/37140864/Kline_et_al_2017_GCB_Bioenergy.pdf
- Maier, S. D., Beck, T., Francisco Vallejo, J., Horn, R., Söhlemann, J. H., & Nguyen, T. T. (2016). Methodological approach for the sustainability assessment of development cooperation projects for built innovations based on the SDGs and life cycle thinking. *Sustainability*, 8(10), 1006. <https://doi.org/10.3390/su8101006>
- Martinot, E., Chaurey, A., Lew, D., Moreira, J. R., & Wamukonya, N. (2002). Renewable energy markets in developing countries. *Annual review of energy and the environment*, 27(1), 309-348.
- Muzari, W., Gatsi, W., & Muvhunzi, S. (2012). The impacts of technology adoption on smallholder agricultural productivity in sub-Saharan Africa: A review. *Journal of Sustainable Development*, 5(8), 69. <http://doi.org/10.5539/jsd.v5n8p69>
- Nakano, Y., Tsusaka, T. W., Aida, T., & Pede, V. O. (2018). Is farmer-to-farmer extension effective? The impact of training on technology adoption and rice farming productivity in Tanzania. *World Development*, 105, 336–351. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.12.013>
- O’Leary, Z. (2014). *The essential guide to doing your research project* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (z.d.). Growth, Building Jobs and prosperity in developing countries. *Department for international development*. Geraadpleegd op 5 Februari 2021 van <http://www.oecd.org/derec/unitedkingdom/40700982.pdf>
- Savitz, A. (2006). *The Triple Bottom Line*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Global Hunger Index (2020). *Sierra Leone*. Geraadpleegd op 14 December van <https://www.globalhungerindex.org/sierra-leone.html>
- UN (2015). *Sustainable Development Goals*. Geraadpleegd van <https://sdgs.un.org/>

UNAIDS. (2020). *Sierra Leone*. Geraadpleegd van

<https://www.unaids.org/en/regionscountries/countries/sierraleone>

Waxman, A. (2004). WHO global strategy on diet, physical activity and health. *Food and nutrition bulletin*, 25(3), 292–302. <https://doi.org/10.1177/156482650402500310>

World Health Organisation. (2004). *Global Strategy on Diet, Physical Activity and Health*. Geraadpleegd van https://www.who.int/dietphysicalactivity/strategy/eb11344/strategy_english_web.pdf

Worldbank. (2019). *Indicators; GDP Sierra Leone*. Geraadpleegd van

<https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD?locations=SL>

Ontwikkelingsgeografie

African Development Bank. (2011). *Executive summary of the environmental, social and health impact assessment*. Geraadpleegd van

<https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Environmental-and-Social-Assessments/Addax%20Bioenergy%20-%20ESHIA%20summary%20-%20Final%20EN.pdf>

Altieri, M. A. (2009). The ecological impacts of large-scale agrofuel monoculture production systems in the Americas. *Bulletin of Science, Technology & Society*, 29(3), 236–244.

<https://doi-org.proxy.library.uu.nl/10.1177/0270467609333728>

Anane, M., & Abiwu, C. Y. (2011). *Independent study report of the Addax Bioenergy Sugarcane-to-ethanol project in the Makeni region in Sierra Leone*. Geraadpleegd van

https://www.brot-fuer-die-welt.de/fileadmin/mediapool/2_Downloads/Fachinformationen/Aktuell/aktuell_28_english.pdf

Barajas, A., Chami, R., Fullenkamp, C., Gapen, M., & Montiel, P. J. (2009). Do workers' remittances promote economic growth? *IMF Working Papers*, 1–22. Geraadpleegd van

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2009/wp09153.pdf>

Bebbington, A. (1999). Capitals and capabilities: a framework for analyzing peasant viability, rural livelihoods and poverty. *World development*, 27(12), 2021–2044.

[https://doi.org/10.1016/S0305-750X\(99\)00104-7](https://doi.org/10.1016/S0305-750X(99)00104-7)

- Borras Jr, S. M., & Franco, J. C. (2012). Global land grabbing and trajectories of agrarian change: A preliminary analysis. *Journal of agrarian change*, 12(1), 34–59.
<https://doi.org/10.1111/j.1471-0366.2011.00339.x>
- Bottazzi, P., Crespo, D., Bangura, L. O., & Rist, S. (2018). Evaluating the livelihood impacts of a large-scale agricultural investment: Lessons from the case of a biofuel production company in northern Sierra Leone. *Land use policy*, 73, 128–137. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.12.016>
- Chambers, R., & Conway, G. (1992). *Sustainable rural livelihoods: practical concepts for the 21st century*. Institute of Development Studies (UK).
- Cochet, H. (2018). Capital–labour separation and unequal value-added distribution: repositioning land grabbing in the general movement of contemporary agricultural transformations. *The Journal of Peasant Studies*, 45(7), 1410–1431. <https://doi.org/10.1080/03066150.2017.1311866>
- Davis, K. F., D’Odorico, P., & Rulli, M. C. (2014). Land grabbing: A preliminary quantification of economic impacts on rural livelihoods. *Population and environment*, 36(2), 180–192.
<https://doi.org/10.1007/s11111-014-0215-2>
- De Haan, L., & Zoomers, A. (2003). Development geography at the crossroads of livelihood and globalisation. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 94(3), 350–362.
<https://doi-org.proxy.library.uu.nl/10.1111/1467-9663.00262>
- Deininger, K., & Byerlee, D. (2011). *Rising global interest in farmland: can it yield sustainable and equitable benefits?* The World Bank.
- Fielding, M., Davis, M., Weitz, N., Cummings-John, I., Hickey, A., Johnson, F. X., . . . Sun, M. (2015). Agricultural investment and rural transformation: a case study of the Makeni bioenergy project in Sierra Leone. Geraadpleegd van <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.25281.56160>
- Geiser, U. (2017). Understanding poverty, defining interventions: Why social relations need more attention in livelihoods analyses and why this complicates development practice. In *Livelihoods and Development* (pp. 13-43). Brill.
- Greiner, C., & Sakdapolrak, P. (2013). Translocality: Concepts, applications and emerging research perspectives. *Geography compass*, 7(5), 373–384. <https://doi.org/10.1111/gec3.12048>

- Grillo, R., & Riccio, B. (2004). Translocal development: Italy–Senegal. *Population, Space and Place*, 10(2), 99–111. <https://doi-org.proxy.library.uu.nl/10.1111/gec3.12048>
- Hunsberger, C., Bolwig, S., Corbera, E., & Creutzig, F. (2014). Livelihood impacts of biofuel crop production: Implications for governance. *Geoforum*, 54, 248-260. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2013.09.022>
- Knoblauch, A. M., Hodges, M. H., Bah, M. S., Kamara, H. I., Kargbo, A., Paye, J., ... & Utzinger, J. (2014). Changing patterns of health in communities impacted by a bioenergy project in northern Sierra Leone. *International journal of environmental research and public health*, 11(12), 12997-13016. <https://doi.org/10.3390/ijerph111212997>
- Liu, P. (2014). Impacts of foreign agricultural investment on developing countries: evidence from case studies. *FAO Commodity and Trade Policy Research Working Papers*, (47), 0_1. <http://www.fao.org/3/a-i3900e.pdf>
- Maconachie, R. (2019). Green grabs and rural development: How sustainable is biofuel production in post-war Sierra Leone? *Land Use Policy*, 81, 871–877. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.01.013>
- Marfurt, F., Käser, F., & Lustenberger, S. (2016). Local perceptions and vertical perspectives of a large scale land acquisition project in Northern Sierra Leone. *Homo oeconomicus*, 33(3), 261–279. <https://doi.org/10.1007/s41412-016-0020-5>
- Neefjes, K. (2000). *Environments and livelihoods: Strategies for sustainability*. London: Oxfam.
Geraadpleegd van <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/122750/bk-environments-livelihoods-contents-010100-en.pdf;jsessionid=617FDC7E83FBA52B1330FEE01DA62FBA?sequence=23>
- Obidzinski, K., Andriani, R., Komarudin, H., & Andrianto, A. (2012). Environmental and social impacts of oil palm plantations and their implications for biofuel production in Indonesia. *Ecology and Society*, 17(1). <https://doi.org/10.5751/ES-04775-170125>

- Otsuki, K., Achá, D., & Wijnhoud, J. D. (2017). After the consent: Re-imagining participatory land governance in Massingir, Mozambique. *Geoforum*, 83, 153–163.
<https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2016.09.011>
- Palliere, A., & Cochet, H. (2018). Large private agricultural projects and job creation: From discourse to reality. Case study in Sella Limba, Sierra Leone. *Land Use Policy*, 76, 422–431.
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.02.017>
- Paoloni, L., & Onorati, A. (2014). Regulations of large-scale acquisitions of land: the case of the voluntary guidelines on the responsible governance of land, fisheries and forests. *Law and Development Review*, 7(2), 369–400. <https://doi.org/10.1515/ldr-2014-0011>
- Schapendonk, J. (2015). What if networks move? Dynamic social networking in the context of African migration to Europe. *Population, Space and Place*, 21(8), 809–819.
<https://doi.org/10.1002/psp.1860>
- Schoneveld, G. C., German, L. A., & Nutakor, E. (2011). Land-based investments for rural development? A grounded analysis of the local impacts of biofuel feedstock plantations in Ghana. *Ecology and Society*, 16(4). <https://doi.org/10.5751/ES-04424-160410>
- Sesay, B. (2015). *Effects of the addax bioenergy investment on female farmers' rights to land and their livelihoods in bombali district, sierra leone*. (Masterscriptie). Geraadpleegd van
<https://lup.lub.lu.se/luur/download?func=downloadFile&recordId=5470857&fileId=5470859>
- Sheller, M., & Urry, J. (2006). The new mobilities paradigm. *Environment and planning A*, 38(2), 207-226.
- Tenhunen, S. (2011). Culture, conflict, and translocal communication: Mobile technology and politics in rural West Bengal, India. *Ethnos*, 76(3), 398–420.
<https://doi.org/10.1080/00141844.2011.580356>
- Vlasak, L. (2014). Losing ground. the impact of increased biofuel production on local smallholders - A case study of Addax Bioenergy, Sierra Leone. *Der öffentliche Sektor*, 40(1), 17–29.
<https://space2live.org/wp-content/uploads/2017/02/Public-Sector.pdf>

- Wedin, A., Lundgren, M., Mushi, C., Suleiman, L., & Gustafsson, J. E. (2013). Food versus fuel: the case of the Makeni community in Sierra Leone. *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, 170, 37-48. <https://doi.org/10.2495/FENV130041>
- Yengoh, G. T., & Armah, F. A. (2015). Effects of large-scale acquisition on food insecurity in Sierra Leone. *Sustainability*, 7(7), 9505-9539. <https://doi.org/10.3390/su7079505>
- Yengoh, G. T., Steen, K., Armah, F. A., & Ness, B. (2016). Factors of vulnerability: how large-scale land acquisitions take advantage of local and national weaknesses in Sierra Leone. *Land Use Policy*, 50, 328–340. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2015.09.028>
- Zoomers, A., Leung, M., & Westen, G. (2016). Local development in the context of global migration and the global land rush: The need for a conceptual update. *Geography Compass*, 10(2), 56–66. <https://doi.org/10.1111/gec3.12258>
- Zoomers, A., & Otsuki, K. (2017). Addressing the impacts of large-scale land investments: Re-engaging with livelihood research. *Geoforum*, 83, 164–171. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.01.009>
- Zoomers, A., & van Westen, G. (2011). Introduction: Translocal development, development corridors and development chains. *International Development Planning Review*, 33(4), 377–389. <https://doi.org/10.3828/idpr.2011.19>
- Zoomers, A., & van Westen, G. (2013). Reframing the land grab debate: The need to broaden and deepen the agenda. *Global Environment*, 6(12), 228–248. Geraadpleegd van http://www.environmentandsociety.org/sites/default/files/key_docs/ge12_zoomers.pdf

Antropologie

- ActionAid. (2013). *Broken promises. The impact of Addax BioEnergy in Sierra Leone on hunger and Livelihoods*. Geraadpleegd van https://www.actionaid.org.uk/sites/default/files/publications/brokenpromises_0.pdf
- Anane, M., & Abiwu, C. Y. (2011). *Independent study report of the Addax Bioenergy Sugarcane-to-ethanol project in the Makeni region in Sierra Leone*. Geraadpleegd van

https://www.brot-fuer-die-welt.de/fileadmin/mediapool/2_Downloads/Fachinformationen/Aktuell/aktuell_28_english.pdf

- Bottazzi P., Crespoa, D., Bangurab, L. O., & Rist, S. (2018). Evaluating the livelihood impacts of a large-scale agricultural investment: Lessons from the case of a biofuel production company in northern Sierra Leone. *Land Use Policy* 73, 128–137.
<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.12.016>
- Bottazzi, P., Goguen, A., & Rist, S. (2016). Conflicts of customary land tenure in rural Africa: is large-scale land acquisition a driver of ‘institutional innovation’? *The Journal of Peasant Studies*, 43(5), 971–988. <https://doi.org/10.1080/03066150.2015.1119119>
- Carmody, P., & Taylor, D. (2016). Globalization, Land Grabbing, and the Present-Day Colonial State in Uganda: Ecolonization and Its Impacts. *Journal of Environment & Development*, 25(1), 100–126.
<https://doi.org/10.1177/1070496515622017>
- Korff, J. (2020, 21 mei). *Meaning of land to Aboriginal people*. Geraadpleegd van <https://www.creativespirits.info/aboriginalculture/land/meaning-of-land-to-aboriginal-people>
- Kottak, C. P. (2014). *Cultural Anthropology: Appreciating cultural diversity*. (16e ed.). New York: McGraw-Hill.
- Kroplewska, E. 2017. “For not only do we lose everything if we lose our land. We also become nothing.” The representation of land in contemporary New Zealand literature. *Explorations: A Journal of Language and Literature*, 5, 47–60. <https://doi.org/10.25167/EXP13.17.5.5>
- Marfurt, F. (2016). *Ethnography of Land Deals. Local Perceptions of a Bioenergy Project in Sierra Leone: Expectations of Modernity, Gendered Impacts and Coping Strategies* (Masterscriptie).
Geraadpleegd van https://www.anthro.unibe.ch/e40416/e96353/e96354/files526592/MA_final_F.Marfurt_ger.pdf
- Pijpers, R. J. (2014). Crops and carats: Exploring the interconnectedness of mining and agriculture in Sub-Saharan Africa. *Futures*, 62, 32–39. <http://dx.doi.org/10.1016/j.futures.2014.01.012>

Pijpers, R. J. (2016). Mining, expectations and turbulent times: locating accelerated change in rural Sierra Leone. *History and Anthropology*, 27(5), 504–520.

<https://doi.org/10.1080/02757206.2016.1222524>

Stovel, L. (2008). 'There's no bad bush to throw away a bad child': 'tradition'-inspired reintegration in post-war Sierra Leone. *The Journal of Modern African Studies*, 46(2), 305–324.

<https://doi.org/10.1017/S0022278X08003248>

United Nations Development Programme. (2020). *Overview: Human Development Report 2020*.

Geraadpleegd van http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr_2020_overview_english.pdf

United Nations Development Programme. (2021). *About Sierra Leone*. Geraadpleegd van

<https://www.sl.undp.org/content/sierraleone/en/home/countryinfo.html>

Filosofie

ActionAid. (2013). *Broken promises. The impact of Addax BioEnergy in Sierra Leone on hunger and Livelihoods*. Geraadpleegd van

https://www.actionaid.org.uk/sites/default/files/publications/brokenpromises_0.pdf

Berlin, I. (2002). Two Concepts of Liberty. *Liberty*, 166–217.

<https://doi.org/10.1093/019924989x.003.0004>

Bottazzi, P., Goguen, A., & Rist, S. (2016). Conflicts of customary land tenure in rural Africa: is large-scale land acquisition a driver of 'institutional innovation'? *The Journal of Peasant Studies*, 43(5),

971–988. <https://doi.org/10.1080/03066150.2015.1119119>

Christiano, T. (2011). An Instrumental Argument for a Human Right to Democracy. *Philosophy & Public Affairs*, 39(2), 142–176. <https://doi.org/10.1111/j.1088-4963.2011.01204.x>

Cohen, J. (2004). Minimalism About Human Rights: The Most We Can Hope For? *Journal of Political Philosophy*, 12(2), 190–213. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9760.2004.00197.x>

- Dabala, A. M. (2020). Large-scale land acquisition and human rights at the crossroads: quest for a rights-based approach to land administration in Ethiopia. *Journal of Sustainable Development Law and Policy (The)*, 10(2), 184–206. <https://doi.org/10.4314/jsdlp.v10i2.3>
- De Schutter, O. (2009 juni). *Large-scale land acquisitions and leases: A set of core principles and measures to address the human rights challenge*. Geraadpleegd van https://www.researchgate.net/profile/Olivier_De_Schutter/publication/265116662_Large-scale_Land_Acquisitions_and_Leases_A_Set_of_Core_Principles_and_Measures_to_Address_the_Human_Rights_Challenge/links/55254f880cf201667be785b9.pdf
- IMF. (2019). *SIERRA LEONE ECONOMIC DEVELOPMENT DOCUMENTS—NATIONAL DEVELOPMENT PLAN, 2019–23*. Geraadpleegd van <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/07/09/Sierra-Leone-Economic-Development-Documents-National-Development-Plan-2019-23-47099#:~:text=The%20Government%20of%20Sierra%20Leone's,welfare%20of%20Sierra%20Leone's%20citizens>
- Ingham, S. (2015). Social choice and popular control. *Journal of Theoretical Politics*, 28(2), 331–349. <https://doi.org/10.1177/0951629815586876>
- Millar, G. (2015a). Investing in peace: foreign direct investment as economic restoration in Sierra Leone? *Third World Quarterly*, 36(9), 1700–1716. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1044960>
- Millar, G. (2015b). “We Have No Voice for That”: Land Rights, Power, and Gender in Rural Sierra Leone. *Journal of Human Rights*, 14(4), 445–462. <https://doi.org/10.1080/14754835.2015.1032219>
- OHCHR. (2015). *Land and human Rights. Standards and applications*. Geraadpleegd van https://www.ohchr.org/Documents/Publications/Land_HR-StandardsApplications.pdf
- Pettit, P. (1996). Freedom as Antipower. *Ethics*, 106(3), 576–604. <https://doi.org/10.1086/233648>
- Pettit, P. (1997). *Republicanism: A theory of freedom and government*. Oxford University Press, 85–96. <https://doi.org/10.1093/0198296428.001.0001>

- Pettit, P. (2002). Keeping Republican Freedom Simple. *Political Theory*, 30(3), 339–356.
<https://doi.org/10.1177/0090591702030003004>
- Pettit, P. (2011). The Instability of Freedom as Noninterference: The Case of Isaiah Berlin. *Ethics*, 121(4), 708–709. <https://doi.org/10.1086/660694>
- Pettit, P. (2012). Freedom as non-domination. *On the People's Terms*, 26–74.
<https://doi.org/10.1017/cbo9781139017428.002>
- Posner, E. (2017, 30 november). *The case against human rights*. Geraadpleegd van
<https://www.theguardian.com/news/2014/dec/04/-sp-case-against-human-rights>
- Reidy, D. A. (2012). On the Human Right to Democracy: Searching for Sense without Stilts. *Journal of Social Philosophy*, 43(2), 177–203. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9833.2012.01557.x>
- Robertson, B., & Pinstrup-Andersen, P. (2010). Global land acquisition: neo-colonialism or development opportunity? *Food Security*, 2(3), 271–283. <https://doi.org/10.1007/s12571-010-0068-1>
- Rodley, N. (2014). In defence of human rights. *The Lancet*, 384(9946), 846.
[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(14\)61476-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61476-8)
- UNESCO UIS. (2018). *Sierra Leone*. Geraadpleegd van <http://uis.unesco.org/en/country/sl>
- Sunstein, C. R. (1988). Beyond the Republican Revival. *The Yale Law Journal*, 97(8), 1539.
<https://doi.org/10.2307/796540>
- The Economist. (2019). *Democracy Index 2019*. Geraadpleegd van
<https://www.eiu.com/topic/democracy-index>
- The United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*. Geraadpleegd van
<https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- UN General Assembly. (1985). International Covenant on Civil and Political Rights. *Human Rights Quarterly*, 7(1), 132. <https://doi.org/10.2307/762040>

UNDP. (2020). *The Next Frontier: Human Development and the Anthropocene Briefing note for countries on the 2020 Human Development Report: Sierra Leone*. Geraadpleegd van http://hdr.undp.org/sites/all/themes/hdr_theme/country-notes/SLE.pdf

Vermeulen, S., & Cotula, L. (2010). Over the heads of local people: consultation, consent, and recompense in large-scale land deals for biofuels projects in Africa. *The Journal of Peasant Studies*, 37(4), 899–916. <https://doi.org/10.1080/03066150.2010.512463>

WFP. (2008). *Sierra Leone Household Food Security Survey in Rural Areas*. Geraadpleegd van <https://documents.wfp.org/stellent/groups/public/documents/ena/wfp216299.pdf?iframe>

Integratie

Alkema, J., & Hamer, T. (2016). *De vernietiging van de vernietiging. Een interdisciplinair onderzoek naar de verandering van eigendom in een circulaire economie* (Scriptie).

Repko, A. F., & Szostak, R. (2017). *Interdisciplinary research: process and theory*. (3e ed.). Los Angeles: Sage.

Bijlage 1: Documentanalyse voor Duurzaamheidsanalyse van Addax BioEnergy in Sierra Leone

African Development Bank. (2011). *Executive summary of the environmental, social and health impact assessment*. Geraadpleegd van

<https://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Environmental-and-Social-Assessments/Addax%20Bioenergy%20-%20ESHIA%20summary%20-%20Final%20EN.pdf>

Pagina nummer	Inhoud	Impactcategorie
p. 1	The project will consist of 10,100 hectare of irrigated sugarcane estates and an ethanol factory capable of producing 90,000m ³ of ethanol per annum and 32MW of nominal electrical power capacity, of which 15MW will be available for sale to the national grid.	Energie
p. 1	A surface will be divided into about 60 community fields established and sown by Addax and dedicated to staple food production (mainly rice and cassava) to the benefit of the local population	Honger Gezondheid
p. 1	The factory feedstock of sugarcane will be sourced from the company plantation, over the sugarcane season of about 220 days. The estates will require partial irrigation (using centre pivots) during the dry season (November to May). The quantity of water required for the project peaks at up to 7m ³ /s in the driest months (February to April) and the total demand of about 80 million m ³ per annum will be drawn from the Rokel River which flows adjacent to the site and is Sierra Leone's third largest river with a an annual flow of about 3.8 billion m ³ . Therefore the water abstraction is only about 2% of the river water flow.	Water
p. 2	The large-scale job creation and infrastructure and services development associated with the Addax project will therefore have a significant positive impact.	Armoede en honger, Groei en Werkgelegenheid

p. 2	This project will diversify its economy and attract more foreign direct investment. The project will be among the largest private industrial investments in Sierra Leone	Groei en werkgelegenheid
p. 2	A greenhouse gas life-cycle assessment has estimated the CO2 savings of Addax ™ ethanol production versus gasoline at 71%	Klimaat
p. 2	In application of the Provinces Land Act Cap 122, the land leases were signed with the statutory authorities which are the Chiefdom Councils of the three Chiefdoms in the project area. The legal requirement is that if a third party intends to lease land, a surface rent payment needs to be made to local authorities in compensation for the loss. The rent stated in the land lease will be US\$3.60 per acre per year. The rent will be paid to the Chief Administrative Officer and requires this to be split in 20% to the District Council, 20% to the Chiefdom Administrator and 10% to the National Government, and 50% to the Landowners on the Leased Area which has not been surrendered.	Armoede en Honger
p. 2	Furthermore, Addax is giving landowners a status as project parties through Acknowledgment Agreements whereby the landowner acknowledges the rights and obligations of the parties to the lease agreements and receives an additional direct rent payment of US\$1.40 per acre per annum during the remainder of the Lease Period. Every community's and/or landowner's land boundaries are surveyed and payments are made on the basis of the surface of the land. Thus, the traditional landowner who acknowledges the lease will receive 50% of US\$3.60 plus US\$1.40 = US\$3.20 (or 64%) for the actual land that the project will lease. The total amount paid for land per acre is therefore US\$5.00 (US\$12 per hectare) which conforms to the recommendations issued by the Ministry of Agriculture in 2009.	Armoede en Honger
p. 3	The Addax project is aligned with the Government of Sierra Leone's social, investment and development policy objectives, at national and local level through its poverty reduction strategy – "An Agenda for Change – Second Poverty Reduction Strategy (PRSP II) 2008-2012" in its	Groei en Werkgelegenheid Armoede en Honger

	<p>effort to enhance:</p> <p>a) Poverty reduction;</p> <p>b) Employment creation; and</p> <p>c) Food security</p>	
p. 3	<p>The project is fully aligned with the Sierra Leone investment policy because it is large agriculture and an industrial project which:</p> <p>i.) will provide job opportunities for Sierra Leoneans at all skills levels,</p> <p>ii.) provide significant foreign direct investment;</p> <p>iii.) is export oriented;</p> <p>iv.) makes extensive use of local raw materials;</p> <p>v.) will ensure the development and transfer of a variety of skills and technology;</p> <p>vi.) will produce a surplus of electricity for commercial purposes; and</p> <p>vii) makes use of renewable energy resources.</p>	<p>Groei en werkgelegenheid</p> <p>Energie</p> <p>klimaat</p>
p. 3	<p>This project will make use of renewable energy resources</p>	<p>Klimaat</p>
p. 5	<p>The majority of households practice a mixed economy, including crop cultivation, bee keeping, charcoal production, hunting, fishing and animal husbandry. Agriculture is the main livelihood strategy in the area, with 95% of households involved in small scale farming.</p>	<p>Armoede en honger</p> <p>Groei en werkgelegenheid</p>
p. 5	<p>The average area cultivated over a year is generally estimated between 0.4-2ha, and the household survey results indicate that 78% of households cultivate more than 1.2 hectare of land in the rainy season. Rice is the main crop grown during the rainy season and sweet potato and cassava are the main crops during the dry season. In addition, a large variety of crops are grown in smaller quantities. Both men and women are involved in farming activities. Rice is the main cash crop but all surplus crops are sold when households need cash.</p>	<p>Gelijkheid</p> <p>Armoede en Honger</p>
p. 7	<p>The project has been designed to avoid village areas and therefore only 77 people living in two small settlements will be physically resettled</p>	<p>Armoede & honger</p>
p. 7	<p>All other PAPs will be able to continue living in their villages but will be subjected to economic displacement</p>	<p>Groei en werkgelegenheid</p>

	as a result of the project. Economic displacement varies across the project area and is addressed through compensation processes within the site-specific Resettlement Action Plans including the Farmer Development Programme.	Armoede en honger.
p. 7	The primary objective of the FFLS programme is to ensure its participants are trained in modern agricultural practice and techniques to enable them to achieve higher crop yields. 2000 farmers from the communities in the project area will be offered 30-week training programmes. This will reduce the need for local farmers to leave their land fallow for extended periods (years) in order for the soil to rest, thus increasing the planting period and making more efficient use of the land.	Educatie en trainingen. Honger & Armoede
p. 9	Employment policies favour employment of local workers, women and disabled people.	Gelijkheid
p. 8	Addax will provide community training on aspects of health, safety, basic education, business skills, improved farming techniques and sanitation through the implementation of the project's Social and Environmental Management Programme (SEMP) and the various Environmental and Social Management Plans (ESMPs) contained therein	Educatie & ontwikkeling vaardigheden Gezondheid Armoede en honger
p. 9	Socio-economic benefits include the creation of job opportunities during the operational phase and the return of young people to the area	Groei en werkgelegenheid
p. 9	... Others include development and construction phase job opportunities, associated job creation and stimulation of economic growth in the area, benefits arising from FDP, expansion of the local skills base and small business opportunities that will arise as a result of the project.	Groei en werkgelegenheid Armoede en honger

p. 10	Possible negative impacts include a loss of, or reduced access to agricultural land, the loss or disruption to existing access routes, the potential for community conflict associated with land disputes,	Armoede en honger
p. 11	Empowerment of small and marginalized farmers by improving their understanding of the determinants of farm performance and awareness of technical options of improvement will significantly contribute to enhancing and sustaining food security. The FFLS will lead to farmers organising themselves in Farmer Based Organisations (FBOs) and eventually merging their activities into Agricultural Business Centres (ABCs) in line with the Government of Sierra Leone and FAO national agricultural development strategy for rural livelihood enhancement and commercialisation of smallholders	Groei en werkgelegenheid Armoede en honger
p. 12	Access to drinking water – This is currently a constraint for communities, and social investment strategies that include the provision of safe and clean water and the establishment of water and sanitation committees in the communities will be developed under the project and will result in a low beneficial impact.	Gezondheid
p. 12	Health risks to local communities as a consequence of poor sanitation are presently high. The project will develop its own water, sanitation and waste management systems. The effect of the water bodies on potential snail habitat will need to be studied and mitigation measures developed. Screening for schistosomiasis should be performed on prospective employees, and health education on hygiene and sanitation will be included in the FFLS curriculum	Gezondheid water
p. 12	The Influx Management Plan will ensure that all age and gender groups in the receiving community are well-informed about the risks of HIV and how to protect themselves from infection with HIV/STI	Gezondheid
p. 13	The project will place an additional burden on the existing health care infrastructure, compounded by an	Gezondheid

	influx of people into the area and the workforce. To reduce the burden on the local health facilities a stand alone on-site occupational and emergency health care service will be developed by Addax to cater for the needs of the workforce and additional support to local government structures and improved existing health care need to be considered	
p. 13	Almost all of the wastes produced by the project will be used in other processes (for example the use of bagasse as a boiler fuel and vinasse as fertilizer);	Energie Klimaat water
p. 13	The potential environmental issues associated with the transportation and infrastructure components of the project include loss of biodiversity and habitat and contamination of the environment. Mitigation for these impacts includes adequate storm water management, careful choices for linear infrastructure pathways implementation of a ballast water management plan and the preparation of an Emergency Response Plan.	Klimaat Water Land
P. 13	Worker and community health and safety issues were identified and included: the risk of minor injury to personnel; and occupational hazards due to vehicle and other emissions associated with in field transportation, risks of major and minor vehicle collisions during haulage operations between the fields and the factory, risk associated with a serious and minor vehicle collision during transport to Freetown; and fire risks associated with handling ethanol.	Gezondheid
p. 14	After the introduction of mitigation measures, only one impact, namely impacts from inhalable particles, will remain moderate in significance while the other impacts will be reduced to low significance.	Gezondheid
p. 14	The carbon stock assessment identified the impacts of the loss of carbon pool in the different vegetation types	Klimaat Land

	<p>which occur in the project area that would result from clearing of vegetation and turning of soils on the site. Only one impact, the loss of carbon stored in Lophira woodlands was of moderate significance. The impact of any carbon loss in forests was rated as moderate positive, as Addax will not clear forests and will actively improve the protection of this resource.</p>	
p. 14	<p>Calculated emissions associated with the project yielded total emissions of approximately 23.90 gCO₂eq/MJ of sugarcane ethanol. This will result in Greenhouse Gas Emission Savings against the fossil fuel comparator of approximately 71.48%. A large number of easily incorporated technical recommendations that are in line with other reports have been made to further enhance the positive overall greenhouse gas impact</p>	Klimaat
p. 14-15	<p>Sierra Leone is faced with adverse weather conditions, such as droughts, storms and floods, 15 which may damage crops and lower yields. These risks are likely to increase over time due to climate change These risks are likely to increase over time due to climate change. As a result, a number of “climate proofing” project design elements have been incorporated. Drought risks will be mitigated by the use of irrigation during the dry season to ensure that there is sufficient water.</p>	Klimaat Water

Tabel 4. Land gehuurd door ABSL (African Development Bank, 2011)

Name	Definition	Area
Leased area	Land for which Addax have signed lease agreements	57,000 ha
Project area	Land assessed using the aerial photographs, which is the Leased area below the Makeni to Freetown Highway	46,370.5 ha
Pivot area	Sugarcane fields in the project area	10,088 ha
Ecological corridors	Areas in the project area that will be rehabilitated and used for biodiversity conservation	1,777.7 ha
Infrastructure area	Land in the project area to be used for project related infrastructure such as roads, power lines, staff housing, factory etc	310.5 ha
Land remaining*	Land in the project area that falls outside of the pivot area, ecological corridors and infrastructure area	34,194.1 ha

* Note that the land remaining calculation does not exclude FDP land (estimated to be approximately 2,000ha and displacement lands estimated to be approximately 23ha. This is because the location of these two lands has not been determined since it requires stakeholder engagement and consensus).